

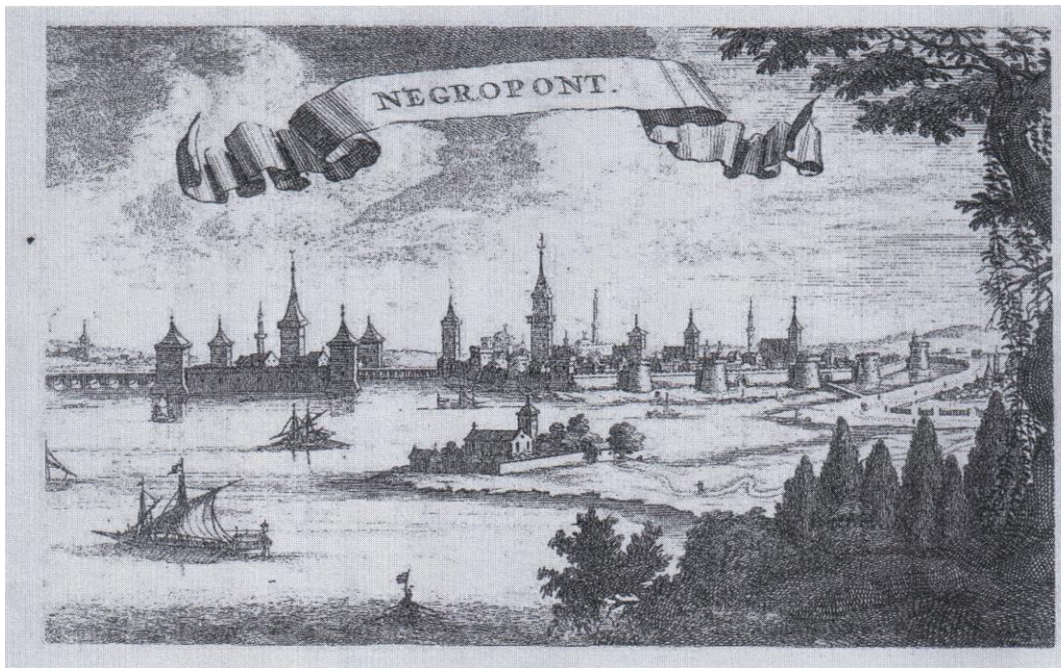
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΕΣ-ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ-ΙΣΤΟΡΙΑ&ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ANNA I. ΒΑΤΙΚΑΛΟΥ

Vincenzo-Maria Coronelli, Morea, Negroponte..., 1708

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΗΣ ΤΟΥ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΕ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Επιβλέπων: Γ. Παγκράτης, Καθηγητής.

ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	3
Βραχυγραφίες.....	4
Εισαγωγή.....	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η παρουσία των Φράγκων και των Βενετών στην Εύβοια

1.1 Το Νεγροπόντε των Βενετών.....	10
------------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1 Η πορεία εξέλιξης των βενετο-οθωμανικών σχέσεων και οι πολεμικές κρίσεις πριν τη μεγάλη αναμέτρηση του 1463.....	31
2.2 Η Γαληνοτάτη κηρύσσει τον πόλεμο. Οι πολεμικές συγκρούσεις της πρώτης φάσης του βενετο-οθωμανικού πολέμου (1463-1469).....	42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Το Χρονικό της Πολιορκίας και της Άλωσης του Νεγροπόντε(1470)

3.1 Οι εκατέρωθεν προετοιμασίες.....	54
--------------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4.1 Κάποια στοιχεία σχετικά με το εκδοτικό «ντεμπούτο» της Άλωσης του Νεγροπόντε.....	65
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5.1 Περιγραφή της Άλωσης του Νεγροπόντε.....	70
--	----

Η άλωση και καταστροφή του Νεγροπόντε γραμμένη από τον Τζάκομο Ριτσάρντο, γραμματικό του σεβαστού κύριου Λορέντσο Κονταρίνι, υπερκόμητα μιάς μεγάλης γαλέρας της Φλάνδρας.

5.2 «Τα Νέα» ταχύτατα διαδίδονται.....	94
Επίλογος.....	99
Βιβλιογραφία.....	101
Εικόνες-Χάρτες.....	107

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ιστορία τούτη υπήρξε καρπός συστηματικής και κατά το δυνατόν ενδεδειγμένης έρευνας που αποσκοπούσε πρωταρχικώς να ικανοποιήσει ενδιαφέροντα ερωτήματα που αυτή η έρευνα εξαρχής έθετε και εν συνεχεία να προσφέρει απέραντη προσωπική ευχαρίστηση στη γράφουσα που αγωνιούσε να αποδώσει κατά το βέλτιστο ένα συγκεκριμένο και κορυφαίο ιστορικό γεγονός τής υπό μελέτης περιόδου, εκείνο του χρονικού της πτώσης του Νεγροπόντε, που αναγνωρίζεται άνευ υπερβολής ως η μεγαλύτερη καταστροφή μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Ως γέννημα του τόπου αυτού ήταν πράγματι αδύνατον να παραβλέψω στο διάβα μου ανά την πόλη της Χαλκίδας τα ορατά μνημεία στον ιστορικό χάρτη που με προσανατόλιζαν με ακρίβεια στο βενετικό και οθωμανικό παρελθόν της. Η Άλωση του Νεγροπόντε αποτέλεσε, άλλωστε, το μεταίχμιο που σηματοδότησε τη μετάβαση από τη μια περίοδο κυριαρχίας στην άλλη, ενώ αποτέλεσε τη σημαντικότερη στιγμή στην ιστορία του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου που εκ του αποτελέσματος χαρακτήθηκε αλησμόνητα, αν και με διαφορετικές θύμησες, στην ιστορική μνήμη των δύο δυνάμεων.

Κρίνεται βεβαίως αποδεκτό ότι η χρονική απόσταση των αιώνων που μεσολαβεί ενδεχομένως να δυσχεραίνει, αφενός, την ερμηνευτική προσέγγιση των πράξεων των εμπλεκομένων προκειμένου αυτές να αποδοθούν κριτικά και στην ορθή τους διάσταση, αλλά, και αφετέρου, να δυσκολεύει εξίσου μίαν ενδιαφέρουσα διεισδυτική κατανόηση του θυμικού των πρωταγωνιστών σε μια δεδομένη στιγμή. Παρ' όλα ταύτα, η παρούσα μελέτη επιχειρεί κατά το δυνατό να αποδώσει τις κρίσιμες στιγμές της πτώσης του Νεγροπόντε στους Οθωμανούς, όπως αυτές αποτυπώθηκαν στις ιταλικές πηγές, αξιοποιώντας και αξιολογώντας ούτως ή άλλως το γενικότερο πολιτικό και διπλωματικό περιβάλλον, εντός του οποίου εκδηλώθηκε η αναπόφευκτη πολεμική αναμέτρηση.

Στην προσπάθεια αυτή πολύτιμος καθοδηγητής στάθηκε ο επιβλέπων καθηγητής κ. Γεράσιμος Παγκράτης, του οποίου οι στοχευμένες επιστημονικές υποδείξεις και επισημάνσεις όπως και οι προτροπές υπήρξαν πολύτιμες στην ολοκλήρωση της μελέτης αυτής. Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνω και προς το σύνολο των καθηγητών μου στο πλαίσιο του υφιστάμενου μεταπτυχιακού προγράμματος για τις γνώσεις που προσέφεραν και τη δημιουργικότητα που ενέπνευσαν για πρωτότυπες συνθέσεις. Τέλος, απέραντη ευγνωμοσύνη οφείλω και στην οικογένεια μου και

ιδιαίτερος στους γονείς μου Γιάννη και Δέσποινα για τη διαχρονική συμπαράστασή τους και την ηθική και υλική στήριξη των επιλογών μου.

Να μου επιτραπεί να αφιερώσω τη συγκεκριμένη μελέτη στον αγαπημένο μου αδερφό, Άγγελο, που υπήρξε πάντα στο πλευρό μου με τη θετική του ενέργεια και την καλή του διάθεση.

ΒΡΑΧΥΒΡΑΧΙΕΣ

ΑΕΜ	Αρχείο Ευβοϊκών Μελετών.
ΙΕΕ	Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Εκδοτικής Αθηνών).
Κ.Α. Βάρφης, Βενετοτουρκικοί και Ρωσοτουρκικοί Πόλεμοι	Κ.Α.Βάρφης, Βενετοτουρκικοί και Ρωσοτουρκικοί Πόλεμοι στις Ελληνικές Θάλασσες(1453-1821), Τρις, Αθήνα 1995.
Χρύσα Μαλτέζου, Λατινοκρατούμενη Ελλάδα	Χρύσα Α.Μαλτέζου, «Λατινοκρατούμενη Ελλάδα Βενετικές και Γενουατικές Κτήσεις», ΙΕΕ Θ', Εκδοτική Αθηνών 1979
Γ.Γκίκα, «Δύο Βενετσιάνικα χρονικά για την άλωση της Χαλκίδας	Γ. Γκίκα, «Δύο Βενετσιάνικα χρονικά για την άλωση της Χαλκίδας από τους Τούρκους στα 1470» ΑΕΜ, ΣΤ, 1959
Γουίλιαμ Μίλλερ, Ιστορία της Φραγκοκρατίας	Γουίλιαμ Μίλλερ, Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566), μτφ. Σπ. Λάμπρου, τ. 2, τίτλος πρωτοτύπου The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece(1204-1566), New York 1908, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, Αθήνα 1909-1910.

Φωτεινή Β.Πέρρα Ο Λέων
εναντίον της Ημισελήνου

Φωτεινή Β. Πέρρα, Ο Λέων εναντίον της
Ημισελήνου Ο Πρώτος Βενετο-οθωμανικός
πόλεμος και η κατάληψη του Ελλαδικού
χώρου(1463-1479), Παπαζήση, Αθήνα 2009

Ι.Χασιώτης, Πολεμικές συγκρούσεις
Ελληνικό χώρο και η
συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές

Ι.Χασιώτης, Πολεμικές συγκρούσεις στον
στον Ελληνικό χώρο και
η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές.
Προμηνύματα, αίτια και συνέπειες
των πολεμικών συγκρούσεων στην
ελληνική Ανατολή κατά τον 15^ο, 16^ο
και 17^ο αι., ΙΕΕ, τ.Ι, Αθήνα 1974.

Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε

Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε.
Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου,
Χαλκίδα 12-14 Μοεμβρίου 2004,
Βενετία- Αθήνα 2006.

Historia(Χρονική Διήγησις)

Nicetae Choniatae historia, επιμ. J. van Dieten,
De Gruyter (Corpus fontium historiae
Byzantinae, Series Berolinensis 11.1),
Berlin 1975.

Franz Babinger, Mehmed
the Conqueror

Franz Babinger, Mehmed the Conqueror
and his Time, εκδ. William C. Hickman,
Princeton University Press, Princeton
1978.

D.Malipiero, Annali Veneti

D.Malipiero, Annali Veneti, Archivio
Storico Italiano dall' anno 1457 al 1500,
v.VII, parte I, Firenze 1843.

Th.Stavrides, The Sultan of
Vezirs

Th.Stavrides, The Sultans of Vezirs.
The Life and times of the Ottoman Grand Vezir
Mahmud Pasha Angelovic(1453-1474), Leiden,
Brill, 2001.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κορυφαία στιγμή στην ιστορία του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου στάθηκε η απώλεια του σημαντικότερου ναυτικού κέντρου της Γαληνοτάτης στο Αιγαίο, του Νεγροπόντε. Το πλήγμα υπήρξε καίριο και οδυνηρό που έκαμψε την περηφάνια του βενετικού λέοντα, μολονότι τα σκληρά χτυπήματα που είχε ήδη υποστεί ειδικότερα στην Πελοπόννησο υπήρξαν διόλου αμελητέα. Όταν η Εύβοια, «το πιο λαμπρό πετράδι στην αυτοκρατορική κορώνα της Βενετίας», κατά την περιγραφή του J.J Norwich, αποσπάστηκε βιαίως εξαιτίας της αποτελεσματικότητας και του δυναμισμού της οθωμανικής σπάθης, ο εμπορικός ιστός που περιτέχνως είχε υφάνει η Γαληνοτάτη και υποστήριζε την οικονομική της υπεροχή στην Ανατολή αποδυναμώθηκε, εγείροντας επιπλέον δυσοίωνες προοπτικές για άλλες πιο αδύνατες περιοχές. Άλλωστε, θεωρείται αξιοσημείωτο και διόλου τυχαίο πως η περιγραφή του χρονικού της πτώσης του Νεγροπόντε εξετάζεται ως μεμονωμένο γεγονός, χωρίς δε να είναι αποκομμένο από το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο ανήκει, καταλαμβάνοντας μια ξεχωριστή ενότητα στην εξιστόρηση που αποδεικνύει σαφώς τη σπουδαιότητά του.

Στο σημείο αυτό, ωστόσο, κρίνεται αναγκαίο να αποσαφηνιστεί εξ αρχής ότι η προσέγγιση του γεγονότος δεν αφορά σε μια αμιγώς χρονολογική περιγραφή που σαφώς από μόνη της θα μπορούσε να θεωρηθεί και λογοτεχνική-φιλολογική, αλλά επιχειρείται αρχικώς να αναζητηθούν και να εξεταστούν όλες οι παράμετροι εκείνες που περιβάλλουν το υπό μελέτη χρονικό και δίνουν μια σαφή αντίληψη του ιστορικού γίνεσθαι. Συνεπώς οφείλουμε να θέσουμε εξ αρχής μια σειρά ερωτημάτων που αναζητούν να απαντηθούν μέσα από μια σταδιακή διαδικασία, από μια συνειδητή και συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση. Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα που προέκυψαν δεν σχετίζονται, όπως προαναφέρθηκε, αποκλειστικά με μια εκ των πραγμάτων επαναληπτική αποτύπωση γεγονότων και δράσεων πρωταγωνιστών, αλλά

κυρίως με την προβληματική που αφορά εκ πρώτης στην αποκωδικοποίηση του πολιτικού σκηνικού που προσδιόριζε τις θέσεις των αντιμαχόμενων μερών, τις διπλωματικές τους ενέργειες και τους ελιγμούς τους και σαφώς στις αιτίες που οδήγησαν στην αναπόφευκτη πολεμική αναμέτρηση του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου και στην εκ του αποτελέσματος απώλεια του Νεγροπόντε, που αποτελεί αντικειμενικός στόχος της παρούσας μελέτης. Καλούμαστε δηλαδή να ερμηνεύσουμε, στο ποσοστό που τα ιστορικά στοιχεία μάς επιτρέπουν, μέσα από ένα δεύτερο επίπεδο μελέτης τους, όχι το προφανές αλλά εκείνο που υποκρύπτεται και υποδηλώνεται.

Όσον αφορά στις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν επισημαίνουμε ότι αποτελούν δημοσιευμένο υλικό στην ιταλική γλώσσα αλλά και μεταφρασμένο στην ελληνική που ικανοποιεί πιστά τις ανάγκες τού υπό μελέτη θέματος. Στην τελευταία περίπτωση ανήκουν τα δημοσιευμένα από το Γ. Γκίκα βενετσιάνικα χρονικά του γραμματικού Giacomo Rizzardo, όπως και εκείνο του αυτόπτη μάρτυρα καλόγερου Jocoipo dalla Castellana. Και τα δύο αυτά που κατά περιόδους αποτέλεσαν μια δεξαμενή επιλεκτικής και αποσπασματικής αλίευσης στοιχείων από ιστορικούς για να εξυπηρετήσουν ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο συγγραφής, αποδόθηκαν τώρα αυτούσια από τον ίδιο για πρώτη φορά. Εξίσου πρώτη έκδοση αποτελεί και η συμπληρωματική καταχώρηση πέντε ντοκουμέντων που ακολουθούν την έκδοση του χρονικού του Rizzardo και προσφέρουν σαφώς περαιτέρω στοιχεία στις χαρακτηριστικές λεπτομέρειες των διαδραματισθέντων γεγονότων στο Νεγροπόντε. Σημειώνεται ότι το χειρόγραφο του Rizzardo πρωτοανακοίνωσε ο Ιταλός ιστορικός συγγραφέας Emmanuele A. Cigogna, που το τύπωσε στα 1844 υπό την εκδοτική επιμέλεια κάποιου Valmarana. Τη δε αφήγηση του Jocoipo dalla Castellana πρωτοπαρουσίασε ο Ιταλός ιστοριοδίφης Filippo-Luigi Polidori με πιθανή ημερομηνία έκδοσης το 1854, όπως σημειώνεται στο τέλος του προλόγου του που αφιερώνεται στον Emmanuele Cigogna. Στην ιταλική αυτή έκδοση συναντάμε επίσης δύο έμμετρες αφηγηματικές αποδόσεις του θρήνου της άλωσης του Νεγροπόντε που συνοδεύεται από σημειώσεις του Polidori που λειτουργούν επεξηγηματικά στα σημεία για την καλύτερη κατανόηση. Διόλου αμελητέα αλλά καθόλα αξιόλογη κρίνεται και η σύντομη αλλά και δημοσιογραφικά ακριβής αφήγηση του νεαρού εμπόρου από τη Βιντσέντζα, Τζοβάν Μαρία Αντζολέλλο, ο οποίος απέδωσε με απέριττο ύφος την πολιορκία και την άλωση της νήσου που οδήγησε στην αιχμαλωσία του και στην ακόλουθη μεταφορά του στην

Κωνσταντινούπολη. Οι ανωτέρω βιβλιογραφικές αναφορές εμπλουτίζονται και από τον εκτενή αφηγηματικό λόγο του Βενετού χρονικογράφου Domenico Malipiero που καταγράφει με παραστατικό τρόπο και με την εγκυρότητα των ντοκουμέντων τα διαδραματισθέντα.

Το ανωτέρω υλικό συνεπικουρείται επίσης από μια ευρεία, κατά το δυνατόν, βιβλιογραφία, με την ενσωμάτωση τόσο των παλαιότερων και κλασικών συμβολών, όπως το ανυπέβλητο έργο του Κ. Σάθα, *Documents inedits*, το μνημειώδες έργο του Κ.Μ. Setton, *The Papacy and the Levant*, ενώ προστίθενται και αποσπάσματα με έντονη αφηγηματική δύναμη από το έργο του S. Romanin και εκείνο του G.Bosio, που ενισχύονται και από πρόσφατες μονογραφίες και άρθρα.

Στο σημείο αυτό επισημαίνω ότι ο δομικός σκελετός της παρούσας μελέτης αναπτύχθηκε και οργανώθηκε στη βάση των προαναφερθέντων ερωτημάτων και του προβληματισμού που στην εξέλιξη του θέματος ανέκυψε, προκειμένου να δοθεί μια όσο το δυνατόν ολοκληρωμένη εικόνα του χρονικού της πολιορκίας και της άλωσης του Νεγροπόντε. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί κατά κάποιον τρόπο ένα εισαγωγικό μέρος που αποσκοπεί να καταδείξει τη σημαίνουσα θέση του βυζαντινού Ευρίπου-Εγρίπου στην ελληνική Ανατολή ως κομβικού σημείου διασταύρωσης των θαλάσσιων και χερσαίων εμπορικών δρόμων. Προσδιορίζονται οι πολλαπλές σχέσεις εξάρτησης του Νεγροπόντε από τις κυρίαρχες δυνάμεις της εποχής ενώ καταφαίνεται η διεισδυτική και επεμβατική πολιτική της Βενετίας που αξίωνε το ρόλο του εξουσιαστή επί της νήσου μέσα σε ένα περιβάλλον άλλοτε ευνοϊκών συμμαχιών ή και πολεμικών συρράξεων.

Στο πρώτο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου αναπτύσσεται το πλαίσιο των επαφών μεταξύ της Βενετίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που σχηματίζεται ήδη από τον 14^ο αιώνα μέσα σε ένα περιβάλλον που δεν ήταν πάντα εχθρικό. Η Βενετία ακολουθώντας την τακτική μιας «ρεαλιστικής» πολιτικής που υιοθετούσε μια παθητική ή και αδρανής στάση έναντι του οθωμανικού επεκτατισμού εξασφάλιζε τις βασικές προϋποθέσεις προκειμένου να διατηρεί την οικονομική πρωτοκαθεδρία στο χώρο της νοτιοανατολικής Μεσογείου. Από την άλλη, η φιλοπόλεμη πρακτική της οθωμανικής αυτοκρατορίας που επιβεβαιωνόταν στην απορρόφηση όλο και περισσότερων εδαφών ενεργοποίησε τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις δυο δυνάμεις, που μοιραία οδήγησε στην πολεμική ανάφλεξη του Ά βενετο-οθωμανικού πολέμου που κήρυξαν οι ίδιοι οι Βενετοί προκειμένου να υπερασπιστούν τις κτήσεις τους και το διαμετακομιστικό τους εμπόριο. Στο δεύτερο μέρος του ίδιου

κεφαλαίου δίνεται κατ' οικονομία μια περιγραφή της πολεμικής δραστηριότητας που σημειώθηκε στον πολυμέτωπο αυτόν αγώνα, εστιάζοντας κυρίως στη γεωγραφική περιοχή της Πελοποννήσου που συγκέντρωνε τα συμφέροντα τόσο των Βενετών όσο και των Οθωμανών.

Η σπουδαιότητα του Νεγροπόντε, ωστόσο, επανέρχεται στο τρίτο κεφάλαιο για να τονίσει περαιτέρω το εύρος του οθωμανικού επεκτατισμού που έθεσε τη νήσο σε προτεραιότητα των οθωμανικών διεκδικήσεων. Η Γαληνοτάτη, αν και κουρασμένη από τον πόλεμο που λάμβανε χώρα, δεν παρέμεινε εν τέλει αδρανής αλλά θέλησε να θέσει τους ηγεμόνες της Ευρώπης ενώπιον του τουρκικού κινδύνου και των επερχόμενων δεινών ώστε να συνεργήσουν για την επιτάχυνση των διαδικασιών που θα εξασφάλιζαν την άμυνα του Νεγροπόντε. Είναι χαρακτηριστικές οι αφηγηματικές περιγραφές, όπως θα εξεταστούν, που εντοπίζονται στον Malipiero και σχετίζονται με τις προετοιμασίες των αντιμαχόμενων μερών λίγο πριν την αναμέτρηση. Και καθώς η εργασία βαίνει προς την ολοκλήρωσή της, κρίθηκε απαραίτητο παρενθετικά να δοθούν, και σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, η εκδοτική παραγωγή που αφορά στο υπό μελέτη θέμα και σημειώνεται στην Ιταλία αμέσως μετά την άλωση του Νεγροπόντε. Παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι διαφορετικές προσεγγίσεις της ιστορίας που είτε αποδίδεται από τους δημιουργούς με λογοτεχνικό ύφος είτε υπό την οπτική ενός ιστορικού, θεολογικού ή και ηθικού πλαισίου.

Με το πέμπτο κεφάλαιο επέρχεται η κορύφωση της παρούσας μελέτης, της οποίας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της. Σ' αυτό δίνεται με παραστατικότητα το χρονικό της άλωσης του Νεγροπόντε επί τη βάσει ιταλικών πηγών που αποδίδουν με αφηγηματική γλαφυρότητα τις ημέρες της πολιορκίας. Αναπτύσσεται το πλαίσιο της χρονικής διαδοχής των γεγονότων το οποίο και εμπλουτίζεται από τις πληροφορίες των χρονικογράφων της εποχής που αλληλοσυμπληρώνονται στις λεπτομέρειες προσθέτοντας ζωντάνια στην αφήγηση. Στα χρονικά που ακολουθούν περισσεύουν οι πολεμικές αναμετρήσεις με τις ανθρώπινες απώλειες, οι ανατριχιαστικές εικόνες με τις βαναυσότητες εις βάρος της ανθρώπινης ζωής. Ιδιαίτερα σημεία στην αφηγηματική ροή αποτελούν τόσο η προδοτική συμπεριφορά του Tomaso Sciano που αμαύρωσε τη μαχητική στάση του χριστιανικού στρατοπέδου ενάντια στις οθωμανικές επιθέσεις, όσο και η αδράνεια του Βενετού ναυάρχου Nicolo de Canal που σήμανε την αντίστροφη μέτρηση για την πόλη του Νεγροπόντε. Και το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με τον αντίκτυπο που προκάλεσε η πτώση τού πιο σημαντικού

βενετικού προπύργιου τόσο στη Δύση όσο και στις υπόλοιπες βενετικές κτήσεις που έβλεπαν δυσοίωνα το μέλλον τους ενώπιον του οθωμανικού επεκτατισμού.

Στο τέλος παρατίθενται γενικά συμπεράσματα. Επισημαίνουμε ότι η ανάπτυξη της εργασίας ακολούθησε πορεία ανάλογη με το υλικό που είχαμε στη διάθεσή μας προκειμένου να επιτευχθεί μια μεθοδική παρουσίαση των ιταλικών πηγών που σχετίζονται με το χρονικό της άλωσης του Νεγροπόντε, χωρίς να σημαίνει ότι η έρευνα έχει εξαντληθεί πλήρως, καθώς ποτέ δε μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ανακάλυψης νέων στοιχείων.

Κεφάλαιο Α

Η παρουσία των Φράγκων και των Βενετών στην Εύβοια.

1.1 Το Negroponte των Βενετών.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204, παράκαμψη ως πράξη φιλανθρωπίας για την αποκατάσταση ενός αδικημένου πρίγκιπα στο βυζαντινό θρόνο από την οποία το ανταποδοτικό όφελος θα ήταν διόλου ευκαταφρόνητο για τους σταυροφόρους ή ανομολόγητος σκοπός της Τέταρτης Σταυροφορίας, έδειξε ότι ο μεγάλος ηττημένος του ιερού πολέμου της Δύσης δεν ήταν ο μουσουλμανικός κόσμος της Βαβυλώνας ή της Αλεξάνδρειας, αλλά η χριστιανική Αυτοκρατορία της Ανατολής, το Βυζάντιο. Και αυτό όχι μόνο εξαιτίας της κακομεταχείρισης που υπέστη η πόλη της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους, αλλά κυρίως εξαιτίας των μέτρων που επικυρώθηκαν ουσιαστικά λίγο μετά την κατάκτησή της και αποσκοπούσαν στο διαμελισμό της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μεταξύ των νικητών.

Η επιτροπή διανομής του 1204 οριοθέτησε ουσιαστικά επί χάρτου εδαφικές ζώνες επιβολής¹ που επί του πρακτέου σήμαινε την ανάληψη επεκτατικής δράσης που διεξήχθη από τον Οκτώβριο του 1204 έως το Μάρτιο του 1205 σε τρία μέτωπα και αποτέλεσε την απαρχή της επονομαζόμενης «Φραγκοκρατίας» στον Ελλαδικό

¹Peter Lock, *Οι Φράγκοι στο Αιγαίο 1204-1500*, μτφ. Γ. Κουσούνελος, τίτλος πρωτοτύπου *The Franks in the Aegean 1205-1500*, London 1995, Ενάλιος, Αθήνα 1998, σσ. 91-93· Antonio Carile, *Per una Storia dell' Impero Latino di Costantinopoli (1204-1261)*, Casa Editrice Prof. Patron, Bologna 1972, σ. 203, υποσημ. 121, ενώ συμπεριλαμβάνονται και πίνακες σχετικά με τη διανομή των εδαφών.

χερσαίο και νησιωτικό χώρο(1204-τα μέσα περίπου του 16^{ου} αι.). Ο αυτοκράτορας Βαλδουίνος και ο αδερφός του Ερρίκος επέκτειναν τον εκστρατευτικό τους ορίζοντα στην περιοχή της Θράκης και στην ευρύτερη της Μικράς Ασίας με αρκετές επιτυχίες αρχικά, λαμβάνοντας, άλλωστε, υπόψη ότι αντιμετώπισαν ελάχιστη αντίσταση που συνεθλίβη κάτω από την επικρατούσα σύγχυση και αποδιοργάνωση.

Στην κεντρική Ελλάδα εξόρμησε ο Βονιφάτιος Μομφερατικός ακολουθώντας πορεία τάχιστα καθόδου από τη Θεσσαλονίκη προς το νότο, δεδομένης της αμελητέας αντίστασης του ντόπιου πληθυσμού.² Σ' αυτό συνηγορούν όλες οι φραγκικές πηγές ενώ ο Ν. Χωνιάτης υπήρξε διόλου φειδωλός στη διατύπωση των καυστικών, γεμάτων απογοήτευση, σχολίων του όταν περιέγραφε τόσο τη μεγαλοπρεπή υποδοχή του Βονιφάτιου στη Θήβα όσο και την αμαχητί παράδοση της πόλης των Θερμοπυλών. Αναφέρει χαρακτηριστικά την αδυναμία του άρχοντα Σγουρού να υπερασπιστεί το στενό των Θερμοπυλών διότι οι κάτοικοι διευκόλυναν τον ισχυρό μαρκήσιο[Βονιφάτιο] και υπέκυψαν λόγω του καταβεβλημένου φρονήματός τους: «...καὶ οὕτω κατὰ πᾶσαν εὐμάρειαν οἱ ἐκεῖσε τῷ μαρκεσίῳ ὑπέκυπτον ἀγεννεῖ καὶ καταβεβλημένῳ φρονήματι καὶ προσχωρεῖν αἰεὶ πως ἐγνωκότι τοῖς κρείττοσι». Και έτσι κατόρθωσε να εισχωρήσει το λατινικό δόρυ πιο βαθιά στη ραχοκοκαλιά της κεντρικής Ελλάδας καθώς ο μαρκήσιος με τα στρατεύματά του περιδιάβαιναν ανενόχλητοι τα μέρη της Βοιωτίας αποδεχόμενοι με ευχαρίστηση την οικειότητα των Καδμείων, ληστεύοντας τη Θήβα, υποτάσσοντας την Αθήνα και καταστρέφοντας την Εύβοια: «...ἢ μὲν γὰρ ἔτι προνομεῦον αὐτὸ τὰς Θήβας καὶ χειρούμενον Ἀθήνας, τῆς δ' Εὐβοίας ἐπιβαῖνον διέξεισι».³ Άλλωστε, πέραν αυτών, ο Βονιφάτιος υπήρξε ιδιαίτερος συμπαθής μεταξύ των Ελλήνων που πλείστοι εξ αυτών τον συνόδευσαν στην εκστρατευτική του «περιοδεία» προς την Πελοπόννησο καθώς διέβλεπαν σ' αυτόν ένα στίγμα πολιτικής σταθερότητας που εντοπιζόταν στο βυζαντινό παρελθόν, καθώς είχε νυμφευθεί τη χήρα του Ισαάκιου Β' και είχε εγκατασταθεί στο παλάτι Βουκολέοντα.

²Τον καιρό εκείνο η κυρίως Ελλάδα ήταν διαιρημένη σε Θέματα και η Εύβοια υπαγόταν διοικητικώς στο Θέμα της Ηπειρωτικής Ελλάδας όπου ανήκε και η Αττική, η Βοιωτία, η Φωκίδα, η Λοκρίδα, μέρος της Θεσσαλίας μέχρι του Πηνειού βλ. Αλέξης Γ. Κ. Σαββίδης, «Η Εύβοια κατά τα τέλη του ΙΒ'- αρχές του ΙΓ' αι. μ.Χ.», 1, ΚΔ, 1982, υποσμ.6, σ. 316.

³Νικήτας Χωνιάτης, Του Αυτού Μακαρίτου Κυρ Νικήτα του Χωνειάτου από της αυτού ιστορίας της περί της Κωνσταντινουπόλεως στο *Nicetae Choniatae historia*, επιμ. J.van Dieten, De Gruyter(Corpus fontium historiae Byzantinae, Series Berolinensis 11.1), Berlin 1975, pp. 565-582' Peter Lock, *Οι Φράγκοι στο Αιγαίο 1204-1500*, ό.π., σ. 123.

Όταν το Μάρτιο του 1205, λοιπόν, ο Βονιφάτιος, επικεφαλής ενός πολυπληθούς και πολυσυλλεκτικού στρατεύματος, κατέφθασε στη Χαλκίδα (λατ. *Euripo*, *Egripo*), οι καταπονημένοι και αδρανείς Χαλκιδείς τον υποδέχτηκαν με προτεταμένα χέρια ως ελευθερωτή(!) που θα τους απάλλαζε από τις φορολογικές επιβαρύνσεις που είχαν επιβληθεί στα χρόνια της βασιλείας των Αγγέλων(1185-1204). Εξίσου αδρανής και αποστασιοποιημένος όμως υπήρξε και ο δόγης Δάνδολο, που κλήθηκε να αντιμετωπίσει πλήθος προβλημάτων μετά τη Λατινική κατάκτηση του Βυζαντίου, επιδεικνύοντας αδιαφορία τόσο σε σχέση με την ταχύτατη και προκλητική εισβολή και κατοχή της πόλης από το Βονιφάτιο όσο και με την άμεση ανακατασκευή του φρουρίου του Ευρίπου⁴, που συνοδεύτηκε από την εκεί εγκατάσταση φρουράς που θα διασφάλιζε τη συμμόρφωση και πειθαρχία των κατοίκων εν απουσία του Φλαμανδού ηγεμόνα⁵.

Αξίζει, ωστόσο, προτού εστιάσουμε στην παρουσία και τελικά στην επικυριαρχία των Βενετών στο Negroponte, να υπογραμμίσουμε εξ αρχής τη σημαίνουσα θέση του βυζαντινού Ευρίπου-Εγρίπου στην ελληνική Ανατολή ως κομβικού σημείου διασταύρωσης των θαλάσσιων και χερσαίων εμπορικών δρόμων ώστε να καταδειχθεί

⁴Η ανάγκη ζεύξης και οχύρωσης του πορθμού του μεσαιωνικού Ευρίπου ή Εγρίπου ως εξαιρετικής σημασίας στρατηγικός κόμβος αναφέρεται ήδη στα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων και ιστορικών. Σημειώνουμε χαρακτηριστικά ότι η παλαιότερη καταγεγραμμένη μαρτυρία εντοπίζεται το 411 π. Χ όταν, κατά την περιγραφή του Διόδωρου του Σικελιώτη, οι αποστάτες Ευβοείς οχύρωσαν το δίαυλο του Ευρίπου ώστε να εμποδίζουν τη διέλευση των πρώην συμμάχων τους, των Αθηναίων προς το Αιγαίο. Η ιστορία μάς αποκαλύπτει όλες τις φάσεις της οχυρωματικής εξέλιξης της γέφυρας έως τους νεώτερους χρόνους όπως μας παραδίδονται μέσα από τα αρχεία, τα έργα ζωγραφικής και φωτογραφίας, τις απεικονίσεις χαρτογράφων και χαρακτών όπως και τις περιηγητικές αφηγήσεις που πληθαίνουν από το 17^ο αι. έως τις αρχές του 19^{ου} αι., σε αντίθεση με την σπανιότητα των περιηγητικών περιγραφών που σημειώνεται την εποχή προ της Αλώσεως της Χαλκίδας. Σχετική ιστορική επισκόπηση και αρχιτεκτονική ανάλυση με πλούσια βιβλιογραφία βλ. Αικατερίνη Παντελίδου-Αλεξιάδου Σταύρος Μαμαλούκος, «Το Φρούριο της Γέφυρας του Ευρίπου» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Χαλκίδα 12-14 Νοεμβρίου 2004, Βενετία-Αθήνα 2006, σσ. 293-318(στο εξής *Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*)· Δημήτρης Δ.Τριανταφυλλόπουλος, «Χριστιανική και Μεσαιωνική Χαλκίδα»: Ανασκόπηση της νεώτερης αρχαιολογικής έρευνας» στο *Η πόλη της Χαλκίδας*. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Χαλκίδα 24-27 Σεπτεμβρίου 1987, Αθήνα 1990, σσ. 163-205· Τ. Καλαθήρης, *Negroponte. Η Χαλκίδα και η Εύβοια μέσα από τους παλιούς χαρτογράφους και περιηγητές*, Χαλκίδα 1089.

⁵«ἐπὶ πᾶσιν οὐδ' Εὐβοία γενναῖον βλέπει τι καὶ ἐλεύθερον, ἀλλὰ καὶ αὕτη χεῖρα προτείνει καὶ τοῦ παλιρροθίου πορθμοῦ ταχύτερον μεθαρμόζεται καὶ ὑποστρώννυσι τὴν διαβάθραν εὐρωτέρω τοῦ Εὐρίπου στρατεύματι καὶ φρούριον ὄρᾳ δομηθὲν ἐπ' αὐτῷ γε δὴ τῷ πορθμῷ καὶ στρατιὰν ἰζάνουσαν ἔνδοθεν πρὸς τὸ ἀνάρρουν ἀναστοιβάζουσαν δήπου τὰ τῶν Εὐβοέων ἀγχίστροφα διαβούλια καὶ τὸ τῆς γνώμης παλίμβολον ἐπισχῆσουσαν», βλ. Νικήτας Χωνιάτης, Του Αυτοῦ Χωνιάτου τα Μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως συμβάντα τοῖς Ρωμαίοις στο *Nicetae Choniatae historia ...*, ὁ.π., pp. 583-635, 637-655.

η σημασία που είχε το νησί για τα οικονομικά συμφέροντα της Βενετίας. Άλλωστε, όπως έχει επισημανθεί εκτενώς στις πηγές, η νήσος είχε προσελκύσει εγκαίρως το ενδιαφέρον των Βενετών καθώς εντάχθηκε στο χρυσόβουλο του 1082 και αποτέλεσε εκ των περιοχών του ελλαδικού χώρου όπου οι πολυμήχανοι Βενετοί εμπορεύονταν αδέσμευτοι από φορολογικές αγκιστρώσεις, απολαμβάνοντας τα προνόμια της ελεύθερης εγκατάστασης στα κατά τόπους εμπορικά κέντρα: «Orion Thebarum et Euripii cum insulis Andro et Caristo, Keo, Milo et in ceteris insulis, que sub Antro sunt et Caristo».⁶ Σημειώνεται, επίσης, ότι οι θαλάσσιες διαδρομές στη λεκάνη της Μεσογείου που διέγραφαν πορεία από δυσμάς προς τα λιμάνια της Μεθώνης και της Κορώνης και νοτιότερα την Κρήτη με τελικό προορισμό την Κωνσταντινούπολη και τον Εύξεινο Πόντο διέρχονταν από το στενό του Ευρίπου για να συναντήσουν έπειτα τα λιμάνια του βόρειου Αιγαίου και να κατευθυνθούν προς τον Ελλήσποντο: *a Corona supra, versus Nigropontem et Constantinopolim*. Την αντίστροφη διαδρομή ακολουθούσαν και κατά την επιστροφή. Η γειτνίαση, άλλωστε, της νήσου με τη Στερεά καθιστούσε την Εύβοια θελκτική σε πλήθος εμπόρων που κατέφθαναν και από την ηπειρωτική Ελλάδα. Μπορούμε να φανταστούμε την εικόνα του δραστήριου λιμανιού και της πόλης του Ευρίπου να σφύζει από ζωή και έντονη εμπορική κινητικότητα με το που τα πλοία έδεναν τους κάβους τους και τα προϊόντα προωθούνταν προς τους προορισμούς τους. Λίγο πιο πέρα, νέες εμπορικές συμφωνίες υπογράφονταν και διεκπεραιώνονταν νέες συναλλαγές. Στο μεταξύ τα πανδοχεία κατακλύζονταν από διερχόμενους επισκέπτες ενώ οι ταβέρνες υποδέχονταν τους απαιτητικούς εμπόρους και τα πληρώματα των πλοίων που έκαναν μια μικρή ανάπαυλα από τα πολύμηνα ταξίδια τους. Είναι σημαίνουσα η μαρτυρία του Εβραίου ταξιδιώτη ραββίνου Benjamin de Tudela που κατά την επίσκεψή του στην πόλη σαράντα χρόνια πριν από την τέταρτη σταυροφορία επισήμανε τη βαρύνουσα εμπορική σημασία της που έλκυε το ενδιαφέρον των εμπόρων: «Από τη Θήβα είναι μιάς ημέρας ταξίδι για τον Έγριπο, που είναι μια μεγάλη πόλη πάνω στη θάλασσα και όπου έμποροι καταφθάνουν από κάθε γωνιά. Περίπου 200 Εβραίοι ζουν εκεί με επικεφαλείς τους R.Elijah Psalteri, R. Emanuel, and R.Celeb».⁷

«Η δε Χαλκίς» επισημαίνει ο Μίλλερ «ήτο πόλις μεγάλη, εις ήν συνέρρεον

⁶Νίκος Μοσχονάς, «Εύριπος, κέντρο βενετικού εμπορίου» στο *Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π.,σ.157-171, σ. 157.

⁷Marcus N. Adler, *The Itinerary of Benjamin de Tudela: Critical Test, Traslation and Commentary*, Phillip Feldhein, Inc., New York 1907.

έμποροι πανταχόθεν και τα πλοία αυτής ησυχολούντο εν τω Αιγαίω περί την αλιείαν της πορφύρας».⁸ Ο δε Μιχαήλ Χωνιάτης Ακομινάτος, Μητροπολίτης Αθηνών την περίοδο 1182-1204 μάς κληροδοτεί στα περισωθέντα έργα του πλούσιο υλικό σχετικά με τον Μεσαιωνικό «Εύριπο» και ειδικότερα τη Χαλκίδα, όπου αποτέλεσε ένας από τους ενδιάμεσους σταθμούς της επίπονης πορείας του προς την εξορία στο νησί της Κέας μετά την κατάληψη της πόλης των Αθηνών από τους Φράγκους. Μάλιστα, ο Γεώργιος Χατζηκόστας αξιολογώντας τη σημασία των έργων του ιεράρχη στην επί τούτου μελέτη του⁹ επισημαίνει χαρακτηριστικά: «...είναι εξόχως διαφωτιστικά διά να συναγάγωμεν εις πρώτην όψιν την κατάστασιν της Χαλκίδος κατά τον 12^ο αιώνα ως πόλεως οχυράς, ευδαίμονος, πλουσίας, εμπορικής με πολυπληθείς κατοίκους, με βιομηχανίαν της εποχής εκείνης ακμάζουσας, ναυτιλίαν, προ δε και περιβαλλομένης υπό περιφερείας, ήτις ήτο *ευδροτάτη και αμπελόεσσα και αγαθή κουροτρόφος και κάρπιμος*¹⁰, ως τούτο εξάγεται εκ του προφανούς υπαινιγμού περί της πόλεως της

⁸Γουίλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, μτφ. Σπ. Λάμπρου, τ. 2, τίτλος πρωτοτύπου *The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece(1204-1566)*, New York 1908, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, Αθήνα 1909-1910, Ι, σ. 38.

⁹Γ. Χατζηκόστας, «Η Χαλκίς κατά τον 12^ο αιώνα (Βάσει της μαρτυρίας Μιχαήλ Ακομινάτου)», *Αρχαίον Ευβοϊκών Μελετών*, ΣΤ, 1959, σσ. 180-193, σ. 185' Simon C. Bakhuizen-Machiel Kiel, *Studies in the Topography of Chalkis on Euboea (A Discussion of the Sources)*, E.J.Brill, Leiden, The Netherlands 1985, σσ. 48-54, 96-123.

¹⁰Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτη, *Τα Σωζόμενα*, υπό Σπ. Λάμπρου, τ.2, Εν Αθήναις 1879, Ι, σσ. 180-186, σ. 181, όπου περιγράφεται με ιδιαίτερους προσδιορισμούς η ευπορία και η άνθηση της νήσου. Ωστόσο, αξίζει να επισημάνουμε ότι οι πηγές από τις οποίες θα μπορούσαμε να αλιεύσουμε συγκεκριμένα στοιχεία για την αγροτική ζωή και τον πληθυσμό της ευβοϊκής υπαίθρου πριν το 1390, χρονολογία που σηματοδοτεί και τυπικά την έναρξη της απόλυτης κυριαρχίας της Βενετίας στη νήσο, είναι ιδιαιτέρως ανεπαρκείς. Παρόλα ταύτα, εντοπίστηκαν στο Archivio di Stato di Piacenza δύο νοταριακά έγγραφα αναφορικά με δανειακές συμφωνίες που χρονολογούνται το 1225. Το ξεχωριστό ενδιαφέρον έγκειται στη μοναδικότητα της μαρτυρίας, που έχει ποτέ ανακαλυφθεί, είτε στο Βυζάντιο είτε στη Ρωμανία, σχετικά με δάνεια που παραχωρήθηκαν σε ολόκληρες αγροτικές κοινότητες, αφενός, και αφετέρου στο διαμεσολαβητικό ρόλο του τοπικού άρχοντα («curator e baillivus») ως εγγυητή για την απόσβεση των εν λόγω δανείων. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι ο Gherardo Ferrario από τη Piacenza κάτοικος Negroponte, δάνεισε αρχικά τριάντα υπέρπυρα στον Soteriko Panoroulo από την περιοχή Monomeri και έπειτα εβδομήντα υπέρπυρα στον Soteriko Kouropalates από τη γειτνιαζούσα περιοχή Longi που εντοπίζονται στην περίμετρο του Λιλάντιου πεδίου που ανήκε στο Λατίνο φεουδάρχη Gherardo da Parma. Αποδεικνύεται ότι ο ασφυκτικός έλεγχος του Βυζαντινού κράτους στη διαχείριση των οικονομικών διερρήχθη εικοσιπέντε μόλις χρόνια μετά τη Λατινική κατάκτηση ενθαρρύνοντας τους Λατίνους να επενδύσουν στην ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και κυρίως στην παραγωγή εξαγωγίμων αγαθών. Οι νέες συνθήκες ευνόησαν τη διαμόρφωση ευέλικτων οικονομικών σχέσεων κυρίως σε περιοχές με έντονη οικονομική δραστηριότητα, όπως το Νεγροπόντε. Το περιβάλλον αυτό εκμεταλλεύτηκαν οι αγροτικές κοινότητες στο Monomeri και Longi ώστε να επιτύχουν τη δανειοδότηση. Το άρθρο 215 του κώδικα των «Ασσιζών της Ρωμανίας» εστιάζει στα δάνεια που δόθηκαν στους αγρότες(βιλλάνοι),

Χαλκίδος προς τους κατοίκους αυτής, προς τους οποίους τονίζεται ότι πάντων των ανωτέρω αγαθών μεγαλύτερας αξίας είναι η πόλις ήτις *ευσεβής μεν εστί τα προς Θεόν, σώφρων δε τα προς εαυτήν και δικάια και ευνομία και κοσμιότητι χείρουσα*¹¹».

Επιπλέον θετικό πρόσημο στην ανωτέρω καλαισθητη περιγραφή της ευδαίμονος Χαλκίδας, πέραν της πλούσιας ενδοχώρας της, αποτελεί και η σημαίνουσα γεωγραφική της θέση που καθιστούσε τη νήσο απρόσβλητη από τους πειρατές που λυμαίνονταν την ακτογραμμή του ελλαδικού χώρου. Κομβικό σημείο και στίγμα της περιώνυμης θέσης της συνιστά ο στενός πορθμός του Ευρίπου, για τον οποίο ο Χωνιάτης εκθειάζει ως «θαυμαστός μεν εστί και ως χορηγός επικοινωνίας κερδαλέοφρονος, ήδιστος δε ου μόνον, ως ιχθύων άγραν παρέχων εκάστοτε, αλλά και ως εστιών την όψιν υμών και φιλοφρονούμενος οισ πολλάκις της ημέρας παλλίρους φερόμενος διαλωνίζεται κατά τας ιστορουμένας αμπώτιδας θέαμα ουχ όπως κοινόν τοις οφθαλμοίς των ορώντων, αλλά και μεγίστης ωφελείας αίτιον, ει τις επαίειν της φύσεως βούλεται, ου μόνον δια της σελήνης θάττον αλλοιουμένης το αλλοιωτικόν των ανθρωπίνων πραγμάτων διδασκούσης, αλλά και το ρευστόν αυτών και αστάθμητον παριστώσης δια του πορθμού τούδε μεταρρέοντος εις τουναντίον αεί τρόπν αντιπεριϊσταμένου κατά τινά λόγον απόρρητον».¹²

Σημειώνεται επιπρόσθετα ότι η ανάδειξη της Εύβοιας και δη της Χαλκίδας στο λόγο του Ακομινάτου απορρέει και εκ της αντιπαραβολικής εξέτασης της κατάστασης των Αθηνών και της Χαλκίδας που επιχειρείται από τον ίδιο τη δεδομένη περίοδο. Η εικόνα των Αθηνών, σύμφωνα με τον ίδιο που υπήρξε λάτρης του αρχαίου Ελληνικού κόσμου, υπολείπεται του ένδοξου παρελθόντος της καθώς προσομοιάζεται με κόλαση αμαθών κατοίκων, χωρίς πνευματική εγρήγορση, φτώχη και μαστιζόμενη

διακρίνοντας τα ανάμεσα στα εμπορικά και σε άλλα δάνεια. Ανάλογος διαχωρισμός σημειώνεται και στη βενετοκρατούμενη Κρήτη. Σύμφωνα με τον Κώδικα των Ασιζών εάν ένας χωρικός ελάμβανε ένα μη εμπορικό δάνειο, με τη συναίνεση ή και άνευ του γαιοκτήμονα, και αδυνατούσε να το αποπληρώσει έχανε αυτομάτως όλη την κινητή περιουσία του εκτός από ένα ζευγάρι βόδια και ένα γάιδαρο. Αλλά και στην περίπτωση που ο βιλλάνος δανειζόταν χρήματα για μη εμπορικό σκοπό χωρίς τη συναίνεση του γαιοκτήμονα, δε θα κινδύνευε με φυλάκιση από τον πιστωτή του. Σε κάθε περίπτωση, η γη που διαχειρίζονταν οι βιλλάνοι ανήκε στην ιδιοκτησία των γαιοκτημόνων και αποτελούσε βασικό κριτήριο για τη φορολόγηση των χωρικών. Αναλυτικά στοιχεία βλ. D. Jacoby, «New Evidence on the Greek Peasantry» στο *Porphyrogenita, Essays on the History and Literature on Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*, edited by Char.Dendrinou, Jon.Harris, Eitene Harvalia-Crook, Judith Herrin, Cromwell Press, London 2003, σσ. 239-251' Παναγιώτης Δ.Μαστροδημήτρης, «Αι Ασιζαι εν Ευβοία» *Ευβοϊκά Α'*, 1961, σσ.3-6: ανατύπωση από το ΑΕΜ, τ. Η', 1961.

¹¹Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτη, τ. 1, ό.π., σ. 181.

¹²Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτη, τ. 1, ό.π., σ. 182.

από την ένδεια της γης και από τις επιδρομές των πειρατών.¹³ Εν αντιθέσει, η Χαλκίδα διάγει έντονη πνευματική δραστηριότητα όπως συνάγεται από την αλληλογραφία του Μιχαήλ με Ευβοείς κληρικούς και μη, προς τους οποίους τρέφει ιδιαίτερη φιλία και νοσταλγεί την μετ' αυτών συμβίωση στην πόλη. Όντας εξόριστος δεν απομένει άλλο παρά να γράφει μετά πικρίας ότι «αισθήσομαι και γνώσομαι ως ουκ εν Χαλκίδι και τοις εκεί φιλτάτοις σύνειμι». Μεταξύ άλλων ο ιεράρχης αισθάνθηκε την ανάγκη μέσω τριών επιστολών του¹⁴ σε υψηλά ιστάμενα πρόσωπα στο νεοσύστατο κράτος της Νίκαιας να εκθειάσει, εντυπωσιασμένος, τις αρετές του Ευβοέα θεματικού άρχοντα¹⁵ Χαλκούτζη, η στάση του οποίου αντέβαινε στο πνεύμα υποτακτικότητας που χαρακτήριζε τους Ορθόδοξους πληθυσμούς, που παρέμεναν αδρανείς στις επιτάξεις της Λατινικής επικυριαρχίας. Απορρίπτοντας, λοιπόν, την αξιοθρήνητη θέση του υποτελή των Φράγκων «εν πατρίδι τυραννουμένη και υπό χείρα κείσθαι λατινικήν» ο ίδιος προτίμησε «εθελοντής φυγόπατρις γεγονώς» να εγκαταλείψει «κτίσιν παντοίαν, τέκνα, πατρίδα, συγγένειαν», αναζητώντας καταφύγιο και ελευθερία στα εδάφη της Νίκαιας, στη γη των Λασκαριδών που συσπείρωνε τις δυνάμεις αντίστασης των φυγόδικων Ελλήνων που ήλπιζαν στην μελλοντική αποκατάσταση του Βυζαντίου. Παρά ταύτα, η δραστική συμπεριφορά του «μισολατίνου» Χαλκούτζη καταγράφηκε ως μεμονωμένη περίπτωση με ελάχιστους μιμητές στην Εύβοια που πιθανόν να μην επηρέασε τον ρου των πραγμάτων στη νήσο, στην ιστορία όμως αναγνωρίζεται ως αξιομνημόνευτη.

Αναρωτιέμαι, στο μεταξύ, αν στο περιθώριο της σύντομης σύσκεψης που είχε πραγματοποιηθεί στον «Εύριπο» τον Μάιο-Ιούνιο του 1203 μεταξύ των δύο ηγετών των σταυροφόρων, του Βονιφάτιου και του Βαλδουίνου κατά την πορεία της εκστρατείας τους προς την Κωνσταντινούπολη, είχε άραγε αναλογιστεί ο Μαρκίωνας του Μόντφερατ ότι θα επέστρεφε λίγο αργότερα στον τόπο αυτό κατά την

¹³Γ. Χατζηκώστας, «Η Χαλκίς κατά τον 12^ο αιώνα», ό.π., σ. 184.

¹⁴Η πρώτη εκ των επιστολών είχε παραλήπτη τον αυτοκράτορα Θεόδωρο Α΄ Λάσκαρι(1204/8-1222), η δεύτερη προς τον πρώτο Πατριάρχη της Νίκαιας Μιχαήλ Δ΄ Αυτρωριανό(1208-1214) και η τρίτη προς τον Αρχιεπίσκοπο Κρήτης, βλ. Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτη, *Τα Σωζόμενα*, τ. ΙΙ, σσ. 276-277, 277-279, 279-280. Σχετικά με τους Ευβοείς με τους οποίους αλληλογραφούσε ο Μιχαήλ βλ. Γ. Χατζηκώστας, «Η Χαλκίς κατά τον 12^ο αιώνα», ό.π., σσ. 189-191· Αλέξης Γ. Κ. Σαββίδης, «Η Εύβοια κατά τα τέλη του ΙΒ΄- αρχές του ΙΓ΄ αι. μ.Χ.», ό.π., σσ. 313-323, σ. 321-323..

¹⁵Σχετικά με τον ανωτέρω όρο ο Γ. Χατζηκώστας ερμηνεύει ως δικαστής επαρχίας βλ. Γ. Χατζηκώστας, «Η Χαλκίς κατά τον 12^ο αιώνα», ό.π., 191.

εκστρατευτική του κάθοδο προς το νότο...¹⁶

Σύντομη, ωστόσο, υπήρξε, όπως αναφέρθηκε, και το Μάρτιο του 1205 η απρόσκοπτη, νικηφόρα «διέλευση» του α΄ βασιλέα του Λατινικού Βασιλείου της Θεσσαλονίκης από τη Χαλκίδα, ο οποίος αναχωρώντας για να συνεχίσει τις κατακτήσεις του στην Αττικο-βοιωτία παρέδωσε την εξουσία της πόλης, σύμφωνα με τις πηγές των Δυτικών ιστοριογράφων, στον Ιάκωβο ντ'Αβένζ(Jaques d'Avesnes), φλαμανδό σταυροφόρο, εκ των συμπολεμιστών του Βονιφάτιου.¹⁷ Ο ιπότης του τάγματος των Ναϊτών ισχυροποίησε τις εγκαταστάσεις του φρουρίου¹⁸ και αφού εγκατέστησε εκεί φλαμανδική φρουρά εντάχθηκε και πάλι στο εκστρατευτικό σώμα του Βονιφάτιου προκειμένου να συμμετάσχει στην επιχείρηση κατάκτησης της Πελοποννήσου, όπου στάθηκε μοιραία για τον ίδιο καθώς τραυματίστηκε θανάσιμα στην προσπάθεια εξουδετέρωσης του Λέοντα Σγουρού που είχε οχυρωθεί στον Ακροκόρινθο(Αύγουστο 1205).¹⁹ Ο Βονιφάτιος κατόπιν τούτου, επιδεικνύοντας αδιαφορία για τα δικαιώματα της Βενετίας, ενήργησε αυτοβούλως διαμοιράζοντας την Εύβοια σε τρεις Λομβαρδούς ιπότες σταυροφόρους από τη Βερόνα, εισάγοντας στη νήσο το φεουδαρχικό σύστημα των «τριτημορίων» ή «τριαρχών»(terzieri), δηλαδή κατόχων μεγάλων φέουδων στις κατακτημένες από τους Λατίνους περιοχές. Συναντάμε επομένως τον Πεκοράρο ντε Πεκοράρι(Pecoraro dei Pecorari de Mercanpuono) να λαμβάνει το φέουδο των Ωρεών στη βόρεια Εύβοια, τον Τζιμπέρτο ντα Βερόνα(Giberto da Verona) να αποδέχεται το της κεντρικής Εύβοιας και, τον σημαντικότερο όλων, τον Ραβάνο ντάλλε Κάρτσερι(Ravano dalle Carceri), συγγενή

¹⁶Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, The American Philosophical Society, τ.3 Philadelphia 1976, I-The Thirteenth and Fourteenth Centuries, σ. 9.

¹⁷Ωστόσο αναδύεται στην ατμόσφαιρα το ερώτημα: Ποιοί μετά τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες ήταν οι πρώτοι κατακτητές της νήσου; Στον Κ. Γουναρόπουλο, *Ιστορία της Νήσου Ευβοίας από Αρχαιοτάτων Χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Θεσ/κη 1930, σσ. 172-173, παρατίθενται ιστοριογραφικές πηγές που απαντούν ποικιλοτρόπως στο ερώτημα αυτό.

¹⁸Είναι ενδιαφέρον ότι η μορφή του οχυρού της γέφυρας του Ευρίπου σ' αυτή τη φάση θεωρείται άγνωστη, βλ. ανωτέρω υποσημ.4.

¹⁹Αλέξης Γ. Κ. Σαββίδης, «Η Εύβοια κατά τα τέλη του ΙΒ΄- αρχές του ΙΓ΄αι. μ.Χ.», ό.π., σ. 319. Ωστόσο, κατά τον Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σ. 57, 69, ο d'Avesnes απλώς τραυματίστηκε στην εν λόγω πολιορκία αλλά αποθανών άκληρος μετά από μερικά χρόνια(1209/1210), δεν θεμελίωσε δυναστεία εν τη νήσω και ως εκ τούτου παραχώρησε γαίες στους Ναϊτες, *χάριν αναπαύσεως της ψυχής αυτού*. Με την ανωτέρω άποψη συνταυτίζεται και ο Κ. Γουναρόπουλος, *Ιστορία της Νήσου Ευβοίας...*, ό.π., σσ. 173-174. Σχετικά βλ. Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte. Ιστορικό σχεδιάσμα» *Χαρακτικά της Εύβοιας. Συλλογή Γιάννη Κ.Καράκωστα*, επιμ. Έλδα Μαρμαρά, Αθήνα 1999, σ. 15 με υποσημ.11.

του προαναφερθέντος, να κατέχει το φέουδο της Καρύστου στη νότια Εύβοια.²⁰ Μετά μάλιστα και το θάνατο του Τζιμπέρτο το 1208²¹ και την επιστροφή του Πεκοράρι στην Ιταλία το ίδιο έτος, ο Ραβάνο αναγνωρίστηκε ως ο μόνος κυρίαρχος των Λομβαρδών τριτημορίων στο νησί («dominus insulae Negropontis», «sires de Nigrepont»). Όσον αφορά στην πόλη της Χαλκίδας, το Negroponte των δυτικών πηγών²², κρίνεται αδιευκρίνιστο σε ποιόν κυρίαρχο υπαγόταν. Θεωρείται, ωστόσο, αποδεκτό ότι αποτελούσε κοινή κτήση και των τριών *terzieri* και έπειτα των *sestieri*. Η περίοδος, πάντως, που ακολούθησε προσδιορίζεται από το σχηματισμό πολλαπλών σχέσεων εξάρτησης απέναντι στις κυρίαρχες δυνάμεις της εποχής, με καταλυτική εκείνη της Βενετίας.

Στην προσπάθεια του, λοιπόν, να επιτύχει την αποδέσμευσή του από τον Λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Ερρίκο του Αινώ αλλά και την διαφύλαξη των κτήσεών του, ο Ραβάνο υπολόγισε στη συμμαχία του με τον δόγη της Βενετίας Pietro Ziani(1205-1229), ο οποίος διείδε το συμφέρον της Βενετικής Δημοκρατίας στη συμφωνία που υπογράφηκε το Μάρτιο του 1209. Κατ' αυτήν αναγνωριζόταν η επικυριαρχία του Βενετού ηγεμόνα επί του Negroponte προς το παρόν, καθώς επρόκειτο να μεσολαβήσει αρκετός χρόνος ώσπου η Βενετία να αναγνωριστεί ως η αδιαφιλονίκητη κυρίαρχος ολόκληρης της νήσου. Παρόλα ταύτα, η συμφωνία και το «Προνομιακό Διάταγμα»(Privilegium)²³ που εκχώρησε ο Ραβάνο στη Βενετία

²⁰Γ.Ι. Φουσάρας, «Οι Δυνάστες της Εύβοιας στα χρόνια της Φραγκοκρατίας», *AEM*, 9, 1962, 130-151, όπου παρατίθενται κατατοπιστικοί χρονολογικοί πίνακες με τα ονόματα των Λομβαρδών και των άλλων βαρόνων κάθε τριτημορίου του νησιού όπως και εκείνα των βαίλων και καπετάνιων σύμφωνα με τον κατάλογο που κατάρτισε ο Κ.Ηοφ και τον παρέθεσε στο βιβλίο του *Chroniques Greco-Romanes*, βλ. Γ.Ι. Φουσάρας, «Ευβοϊκή Βιβλιογραφία 1473-1958», Αθήνα 1958, το λήμμα 355, σ. 85.

²¹Υπάρχει μια ασάφεια ως προς την αναγραφόμενη χρονολογία καθώς κατά άλλους ερευνητές το συγκεκριμένο γεγονός συνέβη του 1209, βλ. Αλέξης Γ. Κ. Σαββίδης, «Η Εύβοια κατά τα τέλη του ΙΒ'- αρχές του ΙΓ' αι. μ.Χ.», ό.π., σ. 320 με υποσημ.17,18,19.

²²Η ονομασία Negroponte (το Negreonte των Φράγκων) που εδόθη από τους Βενετούς στην πόλη της Χαλκίδας και έπειτα σ' ολόκληρο το νησί, αποτελεί παραφθορά του Εύριπος σε Έγριπος που στην αιτιατική *εις τον Έγριπον* προκύπτουν παραλλαγές όπως *Negriro*, *Negrepro*, *Nigriro*, *Nigrepro*, *Negrepronte* για να επικρατήσει εν τέλει το Negroponte, βλ. Δ.Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte...», ό.π., σ. 13. Σημειώνουμε, επίσης, ότι τα όρια του Negroponte εντοπίζονται εντός της περιτοχισμένης πόλης και της περιοχής του Λιάντιου πεδίου, έκτασης περίπου 120 τετρ/κών χιλ/τρων, όπως θα καθοριστεί με τη συνθήκη του 1256 που θα εξεταστεί στη συνέχεια' John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303) The Journal of Hellenic Studies*, 7, 1886, pp. 309-352, Article Stable [URL: http://www.jstor.org](http://www.jstor.org), p. 313 με υποσημ.1,

²³Αλέξης Γ. Κ. Σαββίδης, «Η Εύβοια κατά τα τέλη του ΙΒ'- αρχές του ΙΓ' αι. μ.Χ.», ό.π., σ. 320 με υποσημ.20' Γ.Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σ.113' Χρύσα Α.Μαλτέζου,

απέκτησε ουσιαστική και έμπρακτη ισχύ δύο χρόνια αργότερα το 1210/11, όταν επικυρώθηκε η εν λόγω πράξη με την οποία, πέραν του φεουδαρχικού καθεστώτος, εισήχθη και τέθηκε σε λειτουργία και ο βενετικός μηχανισμός διοίκησης, μειώνοντας την απόσταση που χώριζε τους Βενετούς από τη σταδιακή και άμεση επικυριαρχία της νήσου. Κατά την ανωτέρω συνθήκη του 1210/11 ο Ραβάνο ανέλαβε την υποχρέωση να αποδώσει στη Βενετία το χρηματικό ποσό των 2.100 υπέρπυρων κατ' έτος που συνοδεύονταν από δύο χρυσοπλούμιστα υφάσματα που προσφέρονταν αντιστοίχως στο δόγη και στην εκκλησία του Αγίου Μάρκου. Επιπλέον ο ίδιος ο τριτημόριος επανέλαβε τον πρότερο όρκο του 1209 με τον οποίο υποχρεωνόταν να επιβάλλει στους Λατίνους και Έλληνες κατοίκους του νησιού, μη εξαιρουμένων των αρχόντων («magnates Greci»), να ορκιστούν με τη σειρά τους πίστη στη Βενετία. Στην πραγματικότητα με τη δέσμευση αυτή διαφαινόταν η πρόθεση της Βενετίας να μηδενίσει την πιθανότητα επαναστατικής δραστηριότητας του αυτόχθονα πληθυσμού που θα έθετε σε κίνδυνο τα υφιστάμενα και επικείμενα οφέλη της.²⁴

Οι Βενετοί, επί της ουσίας, είχαν κατορθώσει με τη συνθήκη του 1210/11 να εξασφαλίσουν το δικαίωμα να εμπορεύονται ελεύθερα, απαλλαγμένοι από δασμούς, σ' ολόκληρο το νησί, χρησιμοποιώντας τα δικά τους μέτρα και σταθμά. Ουσιαστικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η συνοικία των Βενετών (campus Venetorum) στον Εύριπο, όπου εντοπιζόνταν οικήματα, αξιόλογοι ναοί, με καθεδρικό τον Άγιο Μάρκο, αλλά και εγκαταστάσεις αποθήκευσης εμπορευμάτων (fondaco)²⁵, σιταποθήκη καθώς και μια αγορά κρασιού, εξελίχθηκε σε σημαίνον κέντρο εμπορικής δραστηριότητας ώστε δικαιολογημένα να χαρακτηριστεί «κόρη οφθαλμού

«Λατινοκρατούμενη Ελλάδα. Βενετικές και Γενουατικές Κτήσεις», ΙΕΕ Θ', Εκδοτική Αθηνών 1979, σσ. 263-276.

²⁴Βλέπε ανωτέρω σελ.14 την περίπτωση του άρχοντα Χαλκούτζη. Επίσης βλ. Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte...», ό.π., σσ. 15-16, 26· Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σ.113· Χρύσα Α.Μαλτέζου, «Λατινοκρατούμενη Ελλάδα...» ό.π., σ. 264· Χρύσα Α.Μαλτέζου, «Γιατί μια συνάντηση για το Νεγροπόντε» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σ.21.

²⁵Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αποθηκευτικοί χώροι του Negroponte γέμιζαν συχνά από μάλλινα υφάσματα (balle ranorum) που εκφόρτωναν οι γαλέρες που έρχονταν από τη Βενετία ώστε να διανεμηθούν έπειτα στα λιμάνια του βόρειου Αιγαίου· και κατά την επιστροφή τους φόρτωναν από το Negroponte κεριά, μετάξι(κυρίως από τη Θήβα), βαμβάκι, βελανίδια για την επεξεργασία των δερμάτων, δέρματα κ.ά. Για τους fondaci βιβλιογραφικά στοιχεία εντοπίζονται στον Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte...», ό.π., σ. 25 με υποσημ.68.

και δεξί χέρι της Πολιτείας».²⁶

Είναι αξιοσημείωτο και δηλωτικό της διεισδυτικής πολιτικής της Βενετίας που αξίωνε το ρόλο του εξουσιαστή της νήσου όταν ακριβώς μετά το θάνατο του Ραβάνο που κυβέρνησε ως «βάιλος των Βενετών» την περίοδο 1211- 1216, ο νέος βάιλος που διορίστηκε, ο Pietro Barbo, ανέλαβε ως *in tota insula Nigropontis bailus* και εκπρόσωπος του δόγη και της Βενετίας. Σταδιακή αλλά καθ' όλα ενεργητική υπήρξε, επομένως, η πολιτική τακτική της Βενετίας που έδρασε αποτελεσματικά σε ευνοϊκό περιβάλλον, όπως διαπιστώνεται από την ασαφή ή καλύτερα αδρανή στάση του Λατίνου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Ερρίκου του Αινώ που κατείχε τη ψιλή κυριαρχία επί της νήσου, αλλά και του μετέπειτα πρίγκιπα της Αχαΐας Γοδεφρείδο II Βιλεαρδουίνο, στον οποίο μεταβιβάστηκε η επικυριαρχία από τον αυτοκράτορα Βαλδουίνο Β', κάπου μεταξύ του 1240 και του 1244.²⁷ Με τη βεβαιότητα λοιπόν του απόλυτου διοικητού επί ολόκληρης της νήσου ο εκπρόσωπος της Γαληνοτάτης εφάρμοσε το σύστημα του *Διαιρεί και βασίλευε*, ρυθμίζοντας τις απαιτήσεις των διαδόχων των τριτημορίων κατά το δοκούν της βενετικής πολιτείας, δηλαδή σύμφωνα με τα πολιτικά και οικονομικά της συμφέροντα, διαιρώντας την Εύβοια σε εκτημόρια(Sestiere) και απαλείφοντας έτσι τις συγκρούσεις των απαιτητών.

Σύμφωνα λοιπόν με την κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά το θάνατο του Ραβάνο, η χήρα αυτού Ισαβέλλα και η κόρη του Μπέρτα(Betra dalle Carceri), οι ανιψιοί του Μερίνο και Ριτσάρδο(Merino e Rizzardo dalle Carceri), τούς οποίους και είχε υιοθετήσει, αλλά και οι διάδοχοι του αποβιώσαντος τριτημορίου Τζιμπέρτου(Giberto da Verona) ανέλαβαν ανά δύο καθένα από τα τρία αρχικά φέουδα' μάλιστα, ορίστηκε ότι ο ένας εκ των δύο θα ήταν ο φεουδάρχης του συγκεκριμένου φέουδου ενώ ο άλλος, ο διάδοχός του(εις βάρος συχνά των νόμιμων διαδόχων²⁸). Στη συνθήκη που

²⁶Νίκος Μοσχονάς, «Εύριπος, κέντρο βενετικού εμπορίου» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σ. 158' Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte...», ό.π., σ. 15 με υποσημ.13.

²⁷Είναι αξιοσημείωτο ότι εντοπίζεται ένα ιστορικό κενό στην παράθεση των γεγονότων καθώς ελάχιστα στοιχεία έχουν έρθει στο φως σχετικά με την περίοδο του Γοδεφρείδου II της Αχαΐας και τα πρώτα δέκα χρόνια της ηγεμονίας του διαδόχου του Γουλιέλμου II(1246-1278), σχετικά βλ. John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303)* ό.π., σ. 321.

²⁸Συμβαίνει δηλαδή να διορίζονται από τους Βενετούς φεουδάρχες και ταυτόχρονα να διεκδικούν το ίδιο φέουδο οι νόμιμοι τριτημόριοι, όπως σημειώνεται στο Γ.Ι. Φουσάρας, «Οι Δυνάστες της Εύβοιας στα χρόνια της Φραγκοκρατίας», ό.π.,σ.142' Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte...», ό.π., σ. 16 με υποσημ.21.

υπογράφηκε στις 17 Νοεμβρίου του 1216 οι ανωτέρω εκτημόριοι αποδέχτηκαν την επικυριαρχία της Βενετίας και δεσμεύτηκαν για την υποτέλεια των διαδόχων τους και την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που αυτή συνεπάγεται ενώ θα συνέχιζαν να υπηρετούν το συμφέρον και την τιμή της Βενετίας στη Ρωμανία.²⁹ Επιβεβαιώνεται πια με τον πλέον προφανή τρόπο η έμπρακτη βενετική ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις της Εύβοιας που σαφώς διαφάνηκε με τη συνθήκη του 1210/11 και που τώρα, με τη συνθήκη του 1216, η Βενετία κατορθώνει ουσιαστικά να σταθεροποιήσει τη θέση της και να θέσει σε εφαρμογή το σχέδιό της για επέκταση της εξουσίας της επί των γαιών των τριτημορίων Φράγκων δυναστών. Επακόλουθο λοιπόν της διευρυμένης επιρροής και της εξουσίας του βάλου που επικάλυπτε εκείνη του *podesta*, του δικαστή των Λομβαρδών, ήταν να τεθεί ο αντιπρόσωπος της Βενετίας επικεφαλής και καπετάνιος(*baiulus et capitaneus Nigropontis*) της βενετικής διοίκησης του βασιλείου(*regnio*) του Νεγροπόντε, του *Regimen Nigropontis*, έχοντας στο περιβάλλον του δύο συμβούλους(*consiliarii*),³⁰ που για ένα βραχύχρονο διάστημα αποστέλλονταν στην πόλη εκλεγμένοι από το Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας, δικαστές(*judices*), γραμματείς(*cancelieri*) και άλλους Βενετούς αξιωματούχους όπως ο κυβερνήτης της γαλέρας που υπηρετούσε στο νησί(*supracomito galee Nigropontis*). Ως απόλυτος κυβερνήτης της Εύβοιας επιδόθηκε εξαρχής, κατά τις επιταγές της Βενετίας, και στη φρουριακή ενίσχυση της νήσου κτίζοντας κάστρα που αποτέλεσαν εξίσου ορμητήρια των Βενετών και των Λομβαρδών τριτημορίων αλλά και αμυντικές εστίες στην αντιμετώπιση της διαρκούς απειλής ξένων δυνάμεων(όπως οι δύο πύργοι

²⁹John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303)* ό.π.σ.319. Χαρακτηριστικό της κεντρίας άρχουσας θέσης του βάλου που επόπτευε τα της νήσου ήταν η εγκατάστασή του στο μέγαρο της πόλης που πρότερα ανήκε στο Ραβάνο ντάλλε Κάρτσερι ενώ ο μισθός του, δηλωτικός της σπουδαιότητας της θέσης του, ανερχόταν το 1224 στο ποσό των 450 χρυσών υπέρπυρων και έβαινε αυξητικός, ιδίως μετά την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης από τους Έλληνες(1261), βλ. Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σ. 114, 219' στην υπηρεσία του μάλιστα βρίσκονταν ένας γραμματέας, ένας υπηρέτης και τρία άλογα, βλ. John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303)* ό.π., σ. 320.

³⁰Σημειώνονται και τρεις σύμβουλοι ενώ χαρακτηριστικό είναι ότι η βενετική διοίκηση δεν λειτουργούσε αυτεξούσια αλλά υπαγόταν στον έλεγχο της Βενετίας που δεν λησμονούσε να αποστέλλει τακτικά τους επιθεωρητές της που έφεραν τον τίτλο «σύνδικοι και ανακριτές της Ανατολίας»(*provisores et sindici ad partes Levantes*), βλ. σχετικά Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο *Negroponte...*», ό.π., σ. 22' Π.Β. Χατζηπάνου, «Η Εύβοια κατά την Φραγκοκρατίαν» *AEM*, A,1935, 23-36, σ. 24' σημαντικές πληροφορίες για τον ισχυρό ρόλο της κοινότητας του νησιού στην εκλογή των εγχώριων αξιωματούχων βλ. Αναστασία Παπαδία-Λάλα, «Κοινωνική οργάνωση και αστική κοινότητα στην Εύβοια κατά τη βενετική περίοδο(1390-1470)» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σσ. 27-40.

του Ληλαντίου πεδίου, το κάστρο των Φύλλων, το La Cupra στο Αυλωνάρι, το Larmena στα Στύρα, το κάστρο της Κλεισούρας, το φρούριο του Ωρεού και και το ονομαστό Castel Rosso της Καρύστου³¹-λείψανα των οποίων σώζονται έως σήμερα). Συνάμα προχώρησε και στην ενίσχυση των υφιστάμενων βυζαντινών τειχών της πόλης με νέες κατασκευές ή επισκευές, οριοθετώντας ευκρινώς την τειχισμένη πόλη, σύμφωνα με τα μεσαιωνικά πρότυπα.³²

Η επεμβατική πολιτική των Βενετών στις υποθέσεις της νήσου που καταδείκνυε ποιος ήταν ο πραγματικός εξουσιαστής της Εύβοιας τέθηκε εκ νέου σε ισχύ στη διαμάχη που ανέκυψε ανάμεσα στους τριτημόριους και στον ηγεμόνα της Αχαΐας Γουλιέλμο II Βιλλεαρδουίνο που οδήγησε στον Ευβοϊκό πόλεμο του 1256-1258. Ο διάδοχος του Γοδεφρείδου λοιπόν, και ως εκ τούτου επικυρίαρχος της νήσου Γουλιέλμος II θεώρησε τον εαυτό του νόμιμο κληρονόμο του 1/2 του φέουδου του Ωρεού, το οποίο και διεκδίκησε πεισματικά μετά το θάνατο(1255) της δεύτερης συζύγου του Καριντάνα(Carintana) και κόρη τού Ριτσάρντο(Rizzardo)ντάλλε Κάρτσερι.³³ Η φιλοδοξία αυτή του ηγεμόνα που επιτόλαια εκφράστηκε με την αιφνίδια κοπή νομισμάτων tertiaris III, που τον καθιέρωναν τριτημόριο της Εύβοιας, προσέκρουσε στην άμεση και από κοινού αντίδραση των άλλων δύο τριτημορίων. Ο Γουλιέλμος I ντα Βερόνα και ο τρίτος τριτημόριος Ναρτζώτος ντάλλε Κάρτσερι αποδοκίμασαν την επικυριαρχία της ηγεμονίας της Αχαΐας και αναχάιτισαν πάραυτα τα απειλητικά σχέδια του Γουλιέλμου II, αναγνωρίζοντας, συν τω βάιλω, τον Γκραπέλλα ντάλλε Κάρτσερι, τον έτερο τριτημόριο του βόρειου τρίτου της Εύβοιας, ως νόμιμο δικαιούχο ολόκληρου του εν λόγω διαμφισβητούμενου φέουδου, κατά τους όρους της πράξης του 1216.³⁴ Τα πράγματα εξελίχθηκαν ραγδαία μετά τη συνθήκη κοινής δράσης που στρεφόταν κατά του ηγεμόνα της Αχαΐας και συνάφθηκε το 1256 ανάμεσα στον τότε βάιλο Πάολο Γκρατενίγκο(Paolo Gradenigo) και τους Λομβαρδούς βαρόνους. Η εν λόγω συνθήκη απέπνεε το περιεχόμενο των αντίστοιχων προηγούμενων του 1211 και 1216 ενώ καθορίστηκε από την ακόλουθη εξαίρεση, ότι

³¹Ν.Γ. Βασιλάτος, *Κάστρα και πύργοι της Εύβοιας*, Μπάλντερ Ε.Π.Ε, Αθήνα 1992.

³²Ν.Παπαδάκης, «Το μεσαιωνικό τείχος της Χαλκίδας», *ΑΕΜ*, Κ, 1975, 277-318' όσον αφορά τα μεσαιωνικά μνημεία της πόλης βλ. Δ.Δ.Τριανταφυλλόπουλος, «Η μεσαιωνική Χαλκίδα και τα μνημεία της. (Σχεδιάγραμμα αρχαιολογικής βιβλιογραφίας)». *ΑΕΜ*, 16, 1970, 183-204, όπου και συναντάμε μια πλούσια και ενδιαφέρουσα βιβλιογραφία. Ενδιαφέρουσες χαλκογραφίες δημοσίευσε και ο J.Koder, «Ένας Γερμανός ταξιδιώτης στη Χαλκίδα του 1588» *ΑΕΜ*, 14, 1968,344-353.

³³Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte...», ό.π., σ.18 με υποσημ.27

³⁴Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte...», ό.π., σ.18 με υποσημ.28.

δηλαδή οι δασμοί(5%) επί της αξίας των εμπορευμάτων που διακινούνταν στα λιμάνια του Νεγρεπόντε θα εισέρχονταν εξ' ολοκλήρου στο θησαυροφυλάκιο των Βενετών, απαλλάσσοντας τους τριτημόριους από την εισφορά των 700 υπέρπυρων που ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλλουν στην Βενετία. Επιπλέον η Βενετία απέσπασε την κυριότητα του φρουρίου (*castrum pontis*) της γέφυρας του Ευρίπου όπως και μια αξιόλογη έκταση γης εντός της Χαλκίδας καθώς και μια εξίσου σημαντική λωρίδα γης στα περίχωρα της πόλης, το Λιλάντιο πεδίο, ώστε να διαμορφωθεί κοντά στην «πόλη των Λομβαρδών»(*citta dei Lombardi*) η περιοχή των Βενετών.³⁵

Ο «σφοδρός πόλεμος»³⁶, όπως περιγράφεται, στάθηκε αναπόφευκτος και μάλιστα επισπεύσθηκε μετά την αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση των δύο *terzieri* που υπάκουσαν στο δόλιο τέχνασμα της πρόσκλησης του επικυριάρχου τους και συνάντησαν τον Γουλιέλμο ΙΙ στον Ωρωπό. Αν και η περιοχή των Λομβαρδών στην περιτοιχισμένη πόλη της Χαλκίδας τρις φορές κατελήφθη από τον Γουλιέλμο της Αχαΐας και τρις ανακατελήφθη από τους Βενετούς και τους τριτημόριους, ο πόλεμος, εντούτοις, που ξέσπασε δεν απέβη ευνοϊκός για τις συμμαχικές δυνάμεις των τελευταίων. Το μέτωπο των πολεμικών επιχειρήσεων που επεκτάθηκε τόσο στην περιοχή της Αχαΐας όσο και στο μεγαλύτερο μέρος της ηπειρωτικής Ελλάδας περιορίστηκε το 1258 στην καθολική ήττα του Μέγα Κυρίου των Αθηνών και βασικού συμμάχου των Βενετών και των *terzieri*, Γουίδων ντε λα Ρος, από τα στρατεύματα του Γουλιέλμο ΙΙ στο στενό του όρους Καρύδι, πλησίον των Μεγάρων. Η έκβαση αυτή κρίθηκε επιζήμια για τα εμπορικά συμφέροντα της Βενετίας ώστε ο δόγης συνέστησε στους βάλιους να προβούν άμεσα στη σύναψη ειρήνης με το Βιλλεαρδουίνο ή και τους λοιπούς βαρόνους του Μορέως. Ωστόσο, η ειρήνευση δεν επετεύχθη παρά το 1262, όταν ο Βιλλεαρδουίνος αφέθηκε ελεύθερος μετά την τριών ετών κάθειρξη που επέφερε η ήττα του από το Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο(1259-1261) στη μάχη που έλαβε χώρα στην πεδιάδα της Πελαγονίας το 1259, όπου συνελήφθη αιχμάλωτος.³⁷ Συγκεκριμένα στην εν λόγω συνθήκη που υπογράφηκε στη Θήβα

³⁵M.Setton, *The Papacy and the Levant(1204-1571)*, Ι, ό.π., σ. 78-79' επίσης στο ίδιο όσον αφορά στις εχθροπραξίες και τη μάχη στο Καρύδι αλλά και στον Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σσ. 152-153.

³⁶John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303)* ό.π.σ.325' Π.Β.Χατζηπάνου, «Η Εύβοια κατά την Φραγκοκρατίαν» *AEM*, Α,1935, σ. 25.

³⁷Σχετικώς βλ. Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σσ. 162- 170' Μ. Setton, *The Papacy and the Levant(1204-1571)*, Ι, ό.π, σ.85-90, 98-100. Σημειώνουμε ότι στους όρους του συμβιβασμού που

συμφωνήθηκε η αποκατάσταση του status quo που ίσχυε προ του θανάτου της Καριντάνα, το 1255, που σηματοδότησε την έναρξη του συγκεκριμένου πολέμου, αν και με κάποιες τροποποιήσεις. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτήν, ο ηγεμόνας της Αχαΐας παρέμενε επικυρίαρχος της Εύβοιας ενώ αναγνώριζε τον Γουλιέλμο I ντα Βερόνα, τον Ναρτσόττο ντάλλε Κάρτσερι και τον Γραπέλλα ως τριτημόριους της νήσου, οι οποίοι και ομολόγησαν την υποτέλειά τους απέναντί του. Πέραν τούτου, γίνεται λόγος για την κατεδάφιση των τειχών της περιτειχισμένης πρωτεύουσας³⁸ ενώ επιβεβαιώθηκαν τα δικαιώματα ελεύθερης εμπορίας των Βενετών που υπερκαλύπτονταν από το αφορολόγητο καθεστώς που αναγνωρίστηκε το 1256 καθώς και τη διατήρηση των εδαφικών εκτάσεων που παραχωρήθηκαν στην εν λόγω συνθήκη. Επιπλέον ο ηγεμόνας της Αχαΐας διαβεβαίωσε τη Βενετία όσον αφορά στην προσωπική ασφάλεια των Βενετών υπηκόων στην Αχαΐα.³⁹

Οι γενικότερες συνθήκες μάλιστα όπως διαμορφώθηκαν μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο(1261-1282), την προσέγγισή του προς τη Γένουα το 1261 και την ικανοποίηση, εις βάρος της Βενετίας, πολιτικών δικαιωμάτων και εμπορικών παραχωρήσεων στα σημαντικότερα λιμάνια της Ρωμανίας,⁴⁰ αλλά κυρίως μετά τη νίκη του Ιωάννη Παλαιολόγου επί των Λομβαρδών και Βενετών στη ναυμαχία στη Δημητριάδα το 1271, όπου άφηνε να διαφανεί η προοπτική των Βυζαντινών να επαναφέρουν υπό την αυτοκρατορική ηγεμονία τα εδάφη που είχαν αποσπασθεί και ανήκαν στη λατινική αυτοκρατορία, καθιστούσαν την πολιτική και στρατιωτική συνεργασία των Βενετών και

ολοκλήρωσαν την απελευθέρωση του Γουλιέλμου, ο Μιχαήλ Παλαιολόγος αξίωσε και επέτυχε να συμπεριληφθούν στις εκχωρούμενες σ' αυτόν πόλεις το Άργος και η Ναυπλία, όπως και τα κάστρα της Μονεμβασιάς, της Μάνης και του Μυστρά. Η παράδοση αυτή έκρουσε τον κώδωνα του κινδύνου στις φραγκικές δυνάμεις που αντιλήφθηκαν την απειλή που τούς εκτόπιζε από τη χερσόνησο.

³⁸Εκφράζονται, ωστόσο, αμφιβολίες αν όντως πραγματοποιήθηκε η κατεδάφιση των τειχών ή και τμήμα αυτών, όπως σημειώνεται από τον Ν. Παπαδάκη, «Το μεσαιωνικό τείχος της Χαλκίδας», ό.π., σ.283 ὁ Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte...», ό.π., σ.19 με υποσημ.32.

³⁹Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σ.171 ὁ John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboeia(1205-1303)* ό.π., σ.328.

⁴⁰Σχετικά με τη Συνθήκη του Νυμφαίου που «εξασφάλιζε» την επιτυχία της ανακατάληψης της Κωνσταντινούπολης παρέχοντας πολεμικό ανάχωμα στην αντίδραση των Βενετών βλ. Μ.Setton, *The Parasy and the Levant(1204-1571)*, Ι, ό.π, σ.91 ὁ Ι. Καργάκος, *Το Βυζαντινό Ναυτικό, Η επίδραση της θαλάσσιας ισχύος στην ακμή και την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Ι. Σίδερης, Αθήνα 2007, σσ. 120-122 ὁ Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, μτφ. Τ. Δρακοπούλου, τίτλος πρωτοτύπου *L' Ideologie Politique de l' Empire Byzantin*, Παρίσι 1975, Ψυχογιός, Αθήνα 2009, σσ. 140-145.

τιμαριούχων στην Εύβοια απαραίτητη και αναγκαία.⁴¹

Αποδέκτες, ωστόσο, μιάς αναπάντεχης στήριξης της αντιλατινικής πολιτικής τους έγιναν οι Βυζαντινοί, όταν το 1277 εμφανίστηκε από τον Βορρά ένας τυχοδιώκτης, ο Λικάριος(ΙΚάριος των βυζαντινών πηγών). Επρόκειτο για έναν άσημο ιππότη από την Κάρυστο καταγόμενος από τη Βιτσέντσα, έναν επικίνδυνα φιλόδοξο επιδρομέα που μείωσε το γόητρο της Βενετίας και απείλησε το σύστημα της τριαρχίας στη νήσο ενώ κατόρθωσε να ελευθερώσει ένα μεγάλο μέρος του Αιγαίου από τη λατινική κυριαρχία. Η περιπετειώδης κατά τα άλλα ιστορία του Λικάριου δε στερείται ρομαντισμού. Απογοητευμένος και απόλυτα ενοχλημένος από την απορριπτική στάση και αλαζονική συμπεριφορά των τριτημορίων που αφορούσε στο γάμο του με τη Φελίζα(Felisa), χήρα του Ναρτσόττο ντάλλε Κάρτσερι, ήρθε αρχικά σε επαφή με τον Βυζαντινό αυτοκράτορα πείθοντάς τον για την ικανότητα του να καταλάβει την Εύβοια και στράφηκε έπειτα απειλητικά ή μάλλον εκδικητικά εναντίον των υπεροπτικών βαρόνων. Σε σύντομο χρονικό διάστημα κατόρθωσε, έχοντας την πλήρη κάλυψη του στρατεύματος του Μιχαήλ Παλαιολόγου, να κυριεύσει τον Ωρεό, να πολιορκήσει και να οχυρώσει το κάστρο της Επισκοπής(La Cypria), να καταλάβει το περίφημο Καστέλ Ρόσσο(Castel Rosso) της Καρύστου, όπως και τα κάστρα

⁴¹Υπενθυμίζεται, επιπλέον, ότι η θέση της Βενετίας στην Εύβοια κατά τον 13^ο αι. εμφανίζει κοινά χαρακτηριστικά με την αντίστοιχη που κατείχε στην Κωνσταντινούπολη αλλά διαφορετικά από την Κρήτη ή ακόμα και από τη νότια Μεσσηνία. Ενώ δηλαδή στην Κρήτη αντικατοπτριζόταν η ίδια η Βενετία που είχε την απόλυτη κυριαρχία και τον έλεγχο στο νησί, και ενώ τα κάστρα της Κορώνης και της Μεθώνης, εντός της βυζαντινής Πελοποννήσου, διοικούνταν από τους καστελλάνους, στην Εύβοια, απ' την άλλη, ο έλεγχος ανήκε στους Λομβαρδούς βαρόνους και η Βενετία διατηρούσε μια ναυτική βάση και τη διπλωματική πρεσβεία της. Παρόλα ταύτα, ο βάιλος του Negroponte κρίθηκε σημαντικότερος από τον δούκα της Κρήτης σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο πολιτικών επαφών και συναλλαγών της Βενετίας στην Ανατολή, ενώ ασύγκριτα ανώτερος από τους καπετάνιους που κυβερνούσαν τη Μεθώνη και Κορώνη. Η σημαντική κεντρική γεωγραφική θέση της Εύβοιας, όπως έχει και ανωτέρω επισημανθεί, που λειτουργούσε ως γέφυρα όπου διασταυρώνονταν οι εμπορικοί δρόμοι που κατέρχονταν προς τη νοτιοδυτική Ελλάδα και ένωνε τις ελληνικές επαρχίες με την Ασία και την Κωνσταντινούπολη συγκέντρωσε δικαίως την προσοχή των Βενετών και αποτέλεσε βασική μέριμνά τους. Επιπλέον, η εγκατάσταση του Λατίνου Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης στον Εύριπο μετά το 1261 ανέδειξε και το σημαίνοντα πολιτικό ρόλο της νήσου. Κατά τον 15^ο αι. και ως αποτέλεσμα της συνθήκης της Αδριανούπολης(29 Μαρτίου 1430) και, μολονότι αναπτύσσονται απειλητικές τουρκικές δυνάμεις, η βενετική παροικία του Ευρίπου γίνεται το εποπτικό όργανο των άμεσων ή έμμεσων βενετικών κήσεων στην ηπειρωτική Ελλάδα και στο Αιγαίο, βλ. John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboeia(1205-1303)* ό.π.σ.329-330· Νίκος Μοσχονάς, «Εύριπος, κέντρο βενετικού εμπορίου» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σσ. 170-171· όσον αφορά στο Λατινικό Πατριαρχείο στο Νεγροπόντε και τα εκεί κτήματά του κατά την περίοδο 1261-1470, βλ. Παναγιώτης Δ. Μαστροδημήτρης, «Το Λατινικό Πατριαρχείο στην Εύβοια(Negroponte) και τα εκεί κτήματά του» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σσ.119-124.

Λάρμενα(La Larmena) και Κλεισούρα(La Clisura), δυσχεραίνοντας τη θέση των Βενετών που είδαν τη δύναμη του ανδρός να καταλαμβάνει ολόκληρο το νησί. Η επιθετική ορμή του Λικάριου στέφθηκε με επιτυχία και στην περίπτωση της κατάληψης της Σκοπέλου που οδήγησε στην ακόλουθη σύλληψη του βαρόνου Φίλιππο Γκίζι(Ghisi) που στάλθηκε αιχμάλωτος στην Κωνσταντινούπολη. Με ορμητήριο τη νήσο ο Καρυστινός ιππότης επιδόθηκε σε αιφνίδιες επιθέσεις εναντίον των Λατίνων της Σκιάθου και Σκύρου ενώ κατόρθωσε να κυριαρχήσει επί της Λήμνου παρά τη σθεναρή αντίσταση του Navigaioso και της γυναίκας του κατά τη μακρά πολιορκία του κάστρου που διήρκεσε έως το 1278. Επόμενη στόχευση της στρατηγικής του τέχνης υπήρξε η πρωτεύουσα της Εύβοιας. Η νικηφόρα μάχη του στην περιοχή του Βατώντα το 1279 δεν είχε συνέχεια για τον ιππότη, αφού ο τότε βάλιος Μοροζίνη Ρόσσο(Nicolo Morosini Rosso) έλαβε τα δέοντα αμυντικά μέτρα που εξασφάλισαν τη σωτηρία της Χαλκίδας. Παρόλα ταύτα, ο Λικάριος αναδείχθηκε κύριος ολόκληρης της Εύβοιας, εκτός βέβαια των τειχών της πρωτεύουσας της, όπως και της Σερίφου, Σίφνου, Αμοργού, Κέας, Σαντορίνης και Ίου ενώ για τη δράση του αυτή τιμήθηκε από το Βυζαντινό αυτοκράτορα με το αξίωμα του Μεγάλου Κοντοσταύλου του Βυζαντίου. Στο σημείο αυτό τα ίχνη του ιππότη Λικάριου στον ιστορικό χάρτη των γεγονότων σβήνουν, και οι πηγές μάς στερούν περαιτέρω στοιχείων τόσο για την τύχη του ίδιου όσο και των απογόνων του.⁴²

Οι επιτυχίες, ωστόσο, των Βυζαντινών υπήρξαν βραχύβιες και η εκδίωξη των αυτοκρατορικών δυνάμεων από τη νήσο ήταν ζήτημα χρόνου, μιάς και η ανάκτηση των κάστρων και πάλι από τους Λομβαρδούς υπήρξε άνευ διακοπής. Σημειώνεται μάλιστα ότι το κάστρο της Κλεισούρας κατελήφθη δια προδοσίας, και έπειτα εκείνα των Ανεμοπύλων, των Λαρμένων και τέλος το Κάστρο της Καρύστου που ανεκτήθη από το Βονιφάτσιο ντα Βερόνα(Bonifacio da Verona), όπως και το σύνολο των δικαιωμάτων που απέρρεαν από την προίκα της συζύγου του.⁴³ Και ενώ αρχικά

⁴²John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303)* ό.π., σσ.335-340· Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σσ.196-204:ο βυζαντινός ιστορικός Νικηφόρος Γρηγοράς με λογοτεχνικό ύφος που το διαπερνούσε η δραματικότητα περιγράφει τη σκηνή που επισφραγίζει το θρίαμβο του Λικάριου· όταν στην αίθουσα του βυζαντινού θρόνου όπου σύρθηκε δέσμιος ο τριτημόριος της κεντρικής Εύβοιας, Γουιβέρτος II, στην αυλή του οποίου υπηρετούσε ο ιππότης, εμφανίστηκε ο Λικάριος μετά λαμπράς της εσθήτος, και δια του σοβαρού αυτού ήθους επιδεικνύων εις οποίαν περιωπήν είχε ανέλθει, ο αλαζόνας Λομβαρδός δυνάστης αδυνατούσε να ανεχθεί την ανέλιξη του πρώην δούλου του, ώστε από αγανάκτηση να πέσει νεκρός στο έδαφος.

⁴³Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σ.219, σσ. 296-297·John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303)* ό.π., σσ. 344-346.

φαινόταν ότι η Βενετία στερείτο της μερίδας του λέοντος, η εμπλοκή της στις υποθέσεις των βαρονιών, που συνέπεσε να ανήκουν κατά την περίοδο αυτή σε γυναίκες, κάλυψε το κενό των αδυναμιών τους και επαύξησε τη δύναμή της και το κύρος της επί τη νήσω, και όχι μόνο μέσω της εξαγοράς εκτάσεων γης στα περίχωρα της Χαλκίδας ή και της ίδιας της πόλης.⁴⁴

Σε ένα ευρύτερο σκηνικό, εξίσου διεκδικητικές έπλεαν οι βενετσιάνικες γαλέρες και στο Αιγαίο οξύνοντας τον ανταγωνισμό με τους Γενουάτες που οδήγησε μοιραία σε αλληπάλληλες συμπλοκές: το 1258-70, το 1295-99, το 1350-51, και το 1375-81 που προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές στο αιγαιακό χώρο. Στη σύγκρουση, μάλιστα, του 1294 ενεπλάκη και η βυζαντινή αυτοκρατορία που τάχθηκε με το μέρος των Γενουατών, μεταβάλλοντάς την σε σύγκρουση Βενετών εναντίον Βυζαντινών. Η ειρήνη, εν τέλει, που συνυπέγραψαν οι δυο ιταλικές δυνάμεις(μετά την ήττα των Βενετών στο νησί Κόρτσουλα των Δαλματικών ακτών) οδήγησε στην υποχρεωτική αποκλιμάκωση της έντασης στις σχέσεις Βυζαντίου και Βενετίας που επήλθε τελικά με τις συνθήκες του 1302 και 1310. Επί της ουσίας, όμως, η Βενετία πέτυχε μέσω αυτών την αποδυνάμωση και απομάκρυνση των Βυζαντινών τόσο από την λατινοκρατούμενη Εύβοια όσο και από το Αιγαίο. Διατήρησε ουσιαστικά αρκετά νησιά που είχε καταλάβει στη διάρκεια του πολέμου ενώ ο Ανδρόνικος Β΄(1282-1328) υποχρεώθηκε να παραχωρήσει δικαιώματα σε βενετικές οικογένειες που έκαναν την εμφάνισή τους στο Αιγαίο: οι Μπαρότσι στην Αμοργό και στη Σαντορίνη, οι Τζουστινιάνι στη Σέριφο και οι Μικαέλε στη Κέα.⁴⁵ Στην Εύβοια, μάλιστα, η κατάσταση επέστρεψε στο πρότερο καθεστώς της διανομής της σε τριτημορίους, που τώρα, όμως, είχαν περιοριστεί σε δύο, δηλαδή τους Γκίζι(Ghisi) στη νότια Εύβοια, τους ντάλλε Κάρτσερι(dalle Carceri) στη βόρεια Εύβοια, ενώ η πόλη του Negroponte παρέμενε στην κατοχή των Βενετών.

Με το πέρας των εχθροπραξιών με τους Βυζαντινούς, η Βενετία κλήθηκε να αντιμετωπίσει τον επαυξανόμενο τουρκικό κίνδυνο ούσα η μόνη δύναμη ισχυρή να υπερασπιστεί τη Χαλκίδα και ολόκληρη τη νήσο. Μένοντας προσκολλημένη στο στόχο της δηλαδή να καταστεί ο απόλυτος εξουσιαστής της Εύβοιας, ο αντιπρόσωπός

⁴⁴Σε τέτοια κίνηση προχώρησε ο βάιλος Νικολό Φαλιέρος(Nicolo Falier) το 1284, όταν εξαγόρασε την περιουσία το Marco Manolesso,βλ. John B.Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303)* ό.π., σσ. 346-347 Π.Β.Χατζηπάνου, «Η Εύβοια κατά την Φραγκοκρατίαν» *AEM*, A,1935, 26-30.

⁴⁵Peter Lock, *Οι Φράγκοι στο Αιγαίο* ό.π., σσ.263-269 F. C. Lane, *Βενετία η θαλασσοκράτειρα*, μτφ.Κ. Κουρεμένος, τίτλος πρωτοτύπου *Venice. A Maritime Republic*, University Press, 1973, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007, σσ. 132-135.

της επί της νήσου βάιλος Domenico Michiel προέβη το 1342 στην αγορά του κάστρου των Λαρμένων ενώ το 1365, μετά την αποχώρηση των Καταλανών, η βαρονία της Καρύστου περιήλθε και αυτή στους Βενετούς.⁴⁶ Όταν μάλιστα, λίγο αργότερα, το 1383 συνέβη η δολοφονία του Νικόλαου Γ' ντάλλε Κάρτσερι, τριτημορίου κύριου των δύο τρίτων της νήσου και ο θάνατος του έτερου τριτημόριου Γκίζη κύριου του άλλου ενός τρίτου της Εύβοιας, η Βενετία κατέστη και τύποις κυρία και κάτοχος ολόκληρης της νήσου.

Εν όψει της επερχόμενης τουρκικής απειλής που προβλεπόταν σαρωτική⁴⁷, η Βενετία επίσπευσε το επισκευαστικό έργο των οχυρώσεων της Χαλκίδας όπως διαπιστώνεται από το κληροδοτούμενο αρχειακό υλικό που αφορά στο πρόγραμμα χρηματοδότησης των συγκεκριμένων εργασιών. Με τις πιο παλιές αναφορές οικονομικής ενίσχυσης της Βενετίας να καταγράφονται στα επίσημα αρχεία της το 1310 και έκτοτε επί τακτά χρονικά διαστήματα που καταλήγουν στα 1463, η Βενετική Γερουσία πλήρωνε αφειδώς την επισκευή και ενίσχυση των τειχών, φροντίζοντας επιπλέον να αποστείλει μηχανικό και αρχιτεχνίτες ως επιβλέποντες των έργων με την ελπίδα ότι θα προστατεύονταν από τον τουρκικό κίνδυνο.⁴⁸ Όταν

⁴⁶Αναφέρουμε επιγραμματικά, χωρίς να είναι δυνατόν να επεκταθούμε στη δράση των Καταλανών, ότι μετά τη νίκη των τελευταίων επί των Φράγκων στην πεδιάδα του Κηφισού, το 1311, όπου μεταξύ των πεσόντων υπήρξαν και οι τριτημόριοι της Εύβοιας Παλαβιτσίνι και Γκίζη, ο αρχηγός της Καταλανικής Εταιρείας, Φαδρίγος κατέλαβε τα κάστρα της Καρύστου και Λάρμενα. Μετά τη συνθήκη όμως που υπεγράφη το 1321 μεταξύ της Βενετίας και του Φρειδερίκου της Σικελίας, ο Φαδρίκος απεχώρησε μεν από την Εύβοια, χωρίς όμως να εγκαταλείψει τα κάστρα Λάρμενα και Καρύστου. Όσον αφορά την Καταλανική Εταιρεία γενικότερα αλλά και ειδικότερα, βλ. Π.Β.Χατζηπάνου, «Η Εύβοια κατά την Φραγκοκρατίαν» *ΑΕΜ*, Α, 1935, 29-30· Γ. Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας...*, ό.π., σσ. 300-337, 430-431· John B. Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea (1303-1340)* *The Journal of Hellenic Studies*, 8, 1887, pp. 194-213, Article Stable [URL: http://www.jstor.org](http://www.jstor.org), pp. 196-199, 203-211.

⁴⁷Σημειώνουμε μάλιστα ότι ήδη από το Μάιο, Ιούνιο του 1332, 380 τουρκικά πλοία λεηλοτούσαν τα περίχωρα του Νεγροπόντε. Ο Πιέτρο Ζένο (Pietro Zeno), ο τότε βάιλος, υποχρεώθηκε να καταβάλει φόρο προκειμένου να σώσει τους κατοίκους του νησιού από την εξόντωση, βλ. John B. Bury, *The Lombards and Venetians in Euboea (1303-1340)*, ό.π., σ. 211.

⁴⁸Ν. Παπαδάκης, «Το μεσαιωνικό τείχος της Χαλκίδας», ό.π., σσ. 282-285 όπου ανασύροντας έγγραφα από τα αρχεία *Senatus Misti* αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι το 1402 εγκρίθηκε το ποσό των 2.000 υπέρπυρων για επισκευές και άλλα 1.000 δουκάτα ώστε να παραδοθούν περισσότερες βαλίστρες, θώρακες και άλλα όπλα στην Εύβοια. Το 1415 διατάχθηκαν οι Τούρκοι αιχμάλωτοι να συμβάλλουν στη διάνοιξη της τάφρου του τείχους. Το 1456 αποφασίστηκε προκειμένου να ενισχυθεί το φρόνημα των στρατιωτικών αξιωματούχων ότι ο ναύαρχος που θα αναλάμβανε την άμυνα του Νεγροπόντε δεν θα υφίστατο μείωση στο μισθό του όπως ίσχυε στο παρελθόν ενώ το 1461 υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα να καταστεί το φρούριο του Νεγροπόντε όχι απλώς ισχυρό αλλά εξαιρετικά ισχυρό ώστε να αντικρούσει τον οθωμανικό κίνδυνο: *non solamente forte ma fortissima*, επίσης βλ. Αικατερίνη Παντελίδου-Αλεξιάδου Σταύρος Μαμαλούκος, «Το Φρούριο της Γέφυρας του Ευρίπου» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σσ. 300-301.

μάλιστα το 1458, ο Μωάμεθ Β΄ Πορθητής(1444-46,1451-81) διερχόμενος από τη νήσο στην πορεία του προς την κατάληψη της Πελοποννήσου περιεργάστηκε λεπτομερώς το οχυρωματικό περίγραμμα της νήσου, οι Βενετοί διέγνωσαν σαφώς ότι ο κίνδυνος βρισκόταν προ των πυλών και επίσπευσαν τις εργασίες ανακατασκευής του φρουρίου της γέφυρας που παρέμεινε, ωστόσο, ακέραιο έως το 19^ο αι.⁴⁹

Πολύ χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της διαμονής του στη Χαλκίδα του ιταλού συμβολαιογράφου(Notario) Νικόλαου ντε Μαρτόνι(Nicolas de Martoni) κατά την επιστροφή του στην πατρίδα του, την Κάπουα της Καμπανίας, από τους προσκυνηματικούς τόπους της Παλαιστίνης στα τέλη του 14^{ου} αι. Όντας επί ένα μήνα φιλοξενούμενος στο ξενώνα των Βενετών στη Χαλκίδα μάς παραδίδει στο ημερολόγιό του μια εξάισια αλλά σύντομη περιγραφή του μεσαιωνικού Νεγροπόντε, όπου, μεταξύ άλλων, προσομοιάζει το αρχαίο και μεγάλο κτήριο(«antiquum et magnum hedificium insulatum dicto brachio maris») που ορθωνόταν στη βραχονησίδα στο στενό του Ευρίπου με το κάστρο της νεράιδας Μοργκάνας:

Στο στενό της θάλασσας, που χωρίζει το νησί από τη στεριά, υπάρχει ένα παλιό και μεγάλο κάστρο σ' ένα νησάκι μέσα στο στενό της θάλασσας, που λένε πως ήταν το κάστρο της Φάτας Μοργκάνας της Κυράς της Λίμνης και της μητέρας του Ποτσέλλα Γάγα. Και λένε πως σ' αυτό το κάστρο ο κυρ Καλβάνος ήταν φυλακισμένος.⁵⁰

⁴⁹Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, μτφ. Σπ. Λάμπρου, τ. II, ό.π., σσ. 161-162. Αναφέρει με παραστατικότητα ότι στις 2 Σεπτεμβρίου του 1458 οι νησιώτες θορυβήθηκαν αντικρίζοντας τον Μωάμεθ μετά 1.000 ιππέων να προβάλουν στην κορυφή του Ανηφορίτη(Ριτσώνα) και να θαυμάζουν τη μεγαλοπρέπεια της Εύβοιας που απλωνόταν εμπρός τους. Παρέμεινε επί μία ώρα παρατηρώντας τον Ευβοϊκό τοπίο, το στενό πορθμό του Ευρίπου, τα γραφικά φρούρια που υψώνονταν εν τω μέσω των υδάτων. Ωστόσο οι κάτοικοι της Χαλκίδας ανέκτησαν το θάρρος τους και βρήκαν τη δύναμη να τον προϋπαντήσουν στη γέφυρα που ένωνε τη βοιωτική πλευρά με το κάστρο του Ευρίπου, προσφέροντάς του δώρα. Έτσι ο πανούργος σουλτάνος έφιππος διέβη τη γέφυρα, άρχισε να περιδιαβαίνει τα στενά και να παρατηρεί τα τείχη, συλλέγοντας πληροφορίες που μετά από 12 χρόνια ήταν, εκ του αποτελέσματος, ωφέλιμες. Την ίδια μέρα επέστρεψε στη Θήβα και αμέσως, πριν βραδιάσει, αναχώρησε για τη Μακεδονία.

⁵⁰Το ανωτέρω απόσπασμα μάς παραπέμπει στο μυθολογικό κύκλο της Στρογγυλής Τραπέζης του βασιλιά Αρθούρου που αναπτύχθηκε στο θρυλικό περιβάλλον του πρώιμου Μεσαίωνα και διαδόθηκε γρήγορα στη γειτονική Γαλλία και αργότερα, κατά την εποχή των Σταυροφοριών, σ' ολόκληρη την Ευρώπη, ιδίως στην Ιταλία και από εκεί στο βυζαντινό χώρο μαζί με τους ξένους κατακτητές. Οι πρωταγωνιστές του συγκεκριμένου θέματος ξεκίνησαν το ταξίδι τους από τη Σικελία, όπου οι Ιταλοί ποιητές-τραγουδιστές είχαν τοποθετήσει τη Φάτα Μοργκάνα. Ο ρομαντισμός που πλαισίωνε τον πύργο εν μέσω του Ευρίπου ενίσχυσε τη φαντασία κάποιου ιταλού τραγουδιστή του Νεγροπόντε ώστε εύλογα η οχύρωση αυτή παρέπεμπε στο κάστρο με τις νεράιδες, σχετικά βλ. Johannes Koder, «Η Εύβοια στα 1395(Από μεσαιωνικό ιταλικό ημερολόγιο) *AEM*, 19, 1974, 49-57' του ίδιου, «Η Φάτα Μοργκάνα στην Εύβοια φυλακισμένη στη βραχονησίδα Ευρίπου» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, σσ. 219-227.

Αξίζει να σημειώσουμε, ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο αυτό, ότι η ορμητική επίθεση και πολιορκία της Χαλκίδας από τον Μωάμεθ Β΄ που ξεκίνησε στις 15 Ιουνίου του 1470 διήρκησε περίπου ένα μήνα(από τις 15 Ιουνίου έως τις 12 Ιουλίου) και αποτέλεσε την κορύφωση του πρώτου βενετο-οθωμανικού πολέμου κατά την περίοδο 1463-1479. Η ταχύτητα, μάλιστα, της επέλασης των Τούρκων μαρτυρά τη σφοδρότητα της καταστροφής που οδήγησε στον αφανισμό του έμψυχου δυναμικού της πόλης ενώ όσοι επέζησαν διόλου ενδιαφέρονταν να μεριμνήσουν για τη διάσωση του πολύτιμου και πλούσιου, μετά δύομισυ αιώνων βενετικής εξουσίας, αρχαιακού υλικού της νήσου που καταστράφηκε ή και χάθηκε. Ας έχουμε, τέλος, υπόψη μας ότι και οι συνθήκες τήρησης των αρχείων κατά τη βενετική περίοδο φαίνονταν προβληματικές καθώς τα αντίγραφα των νοταριακών πράξεων, που θεωρούνταν πρωτότυπα, τηρούνταν σε χαρτώο υλικό που εύλογα υφίστατο τις αλλοιώσεις του χρόνου.⁵¹ Έτσι, λοιπόν, ο μελετητής που αναζητά να συλλέξει τα κομμάτια που συμπληρώνουν την ιστορία της βενετοκρατούμενης Εύβοιας καλείται να θωρακιστεί με υπομονή και επιμονή καθώς διαπιστώνει ότι οι λιγοστές πληροφορίες βρίσκονται διάσπαρτες σε διάφορα έγγραφα, καθόλου δηλαδή συγκεντρωτικά όπως συμβαίνει με το αρχαιακό υλικό της βενετοκρατούμενης Κρήτης.

⁵¹Νίκος Μοσχονάς, «Εύριπος, κέντρο βενετικού εμπορίου» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σ. 170.

Κεφάλαιο Β

2.1 Η πορεία εξέλιξης των βενετο-οθωμανικών σχέσεων και οι πολεμικές κρίσεις πριν τη μεγάλη αναμέτρηση του 1463.

Το παρόν κεφάλαιο επιχειρεί να διαγράψει το ιστορικό περίγραμμα της εξέλιξης των βενετο-οθωμανικών σχέσεων που κρίνεται άμεσα συνυφασμένο με τις πολιτικές και διπλωματικές διεργασίες που επιτελέστηκαν από τα δύο αντιμαχόμενα μέρη. Προσανατολιζόμαστε λοιπόν να αποκωδικοποιήσουμε τη στάση και τη συμπεριφορά των Βενετών και των Οθωμανών λίγο πριν και μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης που μοιραία προσδιορίζει και την αλλαγή του πολιτικού σκηνικού, που οδήγησε, όπως θα εξεταστεί περαιτέρω, στην αναπόφευκτη πολεμική αναμέτρηση μεταξύ των δυνάμεων για τον έλεγχο των εδαφών που ανήκαν μέχρι πρότινος στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Οφείλω, ωστόσο, εξ αρχής να υπογραμμίσω ότι η πολυσυνθετικότητα του εν λόγω θέματος απαιτεί περαιτέρω εμβάθυνση, που όμως στο παρόν εξελικτικό στάδιο θα εκτόπιζε την εργασία από την συγκεκριμένη πορεία προοδευτικής προσέγγισης προς την κορύφωσή της που είναι η άλωση της Χαλκίδας από τους Οθωμανούς το 1470.

Υπογραμμίζουμε λοιπόν ότι το στοιχείο εκείνο που λειτούργησε ως ρυθμιστής σύγκλισης ή απόκλισης Βενετών και Οθωμανών και που τελικά αποδείχθηκε η βασική αιτία πυροδότησης της πρώτης βενετο-οθωμανικής σύρραξης όπως και των επόμενων αναμετρήσεων υπήρξε ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο μερών για τον έλεγχο της νοτιοανατολικής λεκάνης της Μεσογείου. Ουσιαστικά οι Βενετοί επεδίωκαν να διατηρήσουν αδιάσειστο τον έλεγχο του κύριου χερσαίου και θαλάσσιου εμπορικού άξονα που διέτρεχε μια γεωγραφική ενότητα, όπου είχαν προνομιακά εξασφαλίσει την ανεμπόδιστη διακίνηση των εμπορευμάτων τους χωρίς απαραίτητα, ωστόσο, να έχουν τον άμεσο έλεγχο των περιοχών αυτών. Οι Οθωμανοί, από την άλλη, εποφθαλμιούσαν να την εντάξουν στην επικράτειά τους, δημιουργώντας μια πολιτική και γεωγραφική ενότητα του χώρου προκειμένου να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα της αναπτυσσόμενης αυτοκρατορίας τους, και να διασπάσουν μ' αυτό τον τρόπο την πολιτική και οικονομική κυριαρχία των Βενετών στην Ανατολή που λογίζονταν ως «ξένο και κυρίως εχθρικό σώμα» στον κορμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Άλλωστε, πέραν τούτου, για τους Οθωμανούς οι πολεμικές συρράξεις αποτελούσαν απαραίτητη προϋπόθεση της επεκτατικής τους

πολιτικής καθώς συνιστούσαν, αφενός, επιταγή του Κορανίου εναντίον των απίστων και, αφετέρου, ικανοποιούνταν επιπλέον και οι αυξανόμενες οικονομικές απαιτήσεις του σουλτανικού στρατού.⁵²

Η πτώση της Κωνσταντινούπολης υπήρξε αναμφισβήτητα κοσμοϊστορικό γεγονός που συνετέλεσε στην αναδιαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού μιάς και τότε ήταν που οι δύο δυνάμεις απελευθέρωσαν τις επεκτατικές τους επιδιώξεις και αναδείχθηκαν διεκδικητές των εδαφών που μέχρι πρότινος ανήκαν στο Βυζάντιο.⁵³ Και μάλιστα, μόλις δέκα χρόνια από την Άλωση σημειώνεται η έναρξη των πολεμικών αναμετρήσεων μεταξύ των δύο αντιπάλων με την κήρυξη του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου το 1463. Είναι αυτός που ουσιαστικά μάς εισαγάγει στους αιώνες που ακολούθησαν στις πολεμικές περιπέτειες των πέντε(έως τα μέσα του 17^{ου} αι.) βενετο-οθωμανικών πολέμων που ορίζονταν μεν από τις εκάστοτε πολιτικό-διπλωματικές συνθήκες, χωρίς, ωστόσο, ουδείς εκ των αντιπάλων να παρεκκλίνει από την ουσία της πολιτικής του θέσης, δηλαδή από την προσπάθειά του να εκδιώξει την αντίπαλη δύναμη από τις διεκδικούμενες περιοχές.

Η πολιτική πορεία της Βενετίας, όπως άλλωστε αφήνεται να διαφανεί στην πορεία της παρούσας εργασίας, ήταν σταθερά προσανατολισμένη στην υιοθέτηση «ρεαλιστικής» πολιτικής έναντι του οθωμανικού επεκτατισμού που συνιστούσε τη διατήρηση μιάς κατά το δυνατόν παθητικής στάσης σύμφωνα με τις επιταγές μιάς καιροσκοπικής πρακτικής που επέβαλε την τακτική της αποφυγής ή και αναβολής μιάς πολεμικής αναμέτρησης. Ήπια αντίδραση λοιπόν ή και διόλου στις οθωμανικές προκλήσεις που επί της ουσίας συντηρούσε ένα καθεστώς φαινομενικής ειρήνης που εξασφάλιζε τις βασικές προϋποθέσεις ώστε η Βενετία να συνεχίζει να διατηρεί την οικονομική πρωτοκαθεδρία στο χώρο της νοτιοανατολικής Μεσογείου. Επρόκειτο, ωστόσο, για μια εύθραυστη ειρήνη που αναπόφευκτα παραβιαζόταν από το καθεστώς ανασφάλειας, καθώς οι Οθωμανοί δεν έκρυβαν τις φιλοπόλεμες προθέσεις τους ενώ

⁵²Σχετικά με τους λόγους που η οθωμανική αυτοκρατορία ενεργούσε επιθετικά και επεκτατικά βλ. Peter F. Sugar, *Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική κυριαρχία (1354-1804)*, μτφ. Παυλίνα Χρ. Μπαλουξή, τ.2, τίτλος πρωτοτύπου *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*, London 1977, Σμίλη, Αθήνα 1994, Ι, σσ. 139.

⁵³Halil Inalcik, «An Outline of Ottoman-Venetian Relation» στο *Venezia Centro di Mediazione tra Oriente e Occidente(secoli XV-XVI) Aspetti e Problemi*, a cura di Hans-Georg Beck, Manoussos Manoussacas, Agostino Pertusi, Leo S. Olschki Editore, Firenze 1977, Ι, σσ. 83-116' για την ιδεολογική προοπτική της πολιτικής θέσης των Οθωμανών, βλ. Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs: the life and times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic(1453-1474)*, Brill NV, Leiden 2001, σσ. 19-27.

αποποιούνταν κάθε διπλωματική εναλλακτική, αναγκάζοντας τις περισσότερες φορές τους Βενετούς να εμπλακούν σε αναμετρήσεις μαζί τους στα πεδία των μαχών.⁵⁴

Λαμβάνοντας υπόψη μας την εύστοχη κρίση ενός βενετού εμπόρου που υποστήριξε ότι *essendo noi mercanti, non possiamo viver senza loro* (όντας έμποροι, δεν μπορούμε να ζήσουμε χωρίς αυτούς)⁵⁵ αποσαφηνίζεται η συγκρατημένη και μετριοπαθής στάση των Βενετών να προχωρήσουν στην ανάληψη πολεμικής δράσης που ούτως ή άλλως αντέβαινε στο γενικότερο πλαίσιο φιλοσοφίας τους και κυρίως στο πνεύμα συμφιλίωσης που επιχειρούσαν να θεμελιώσουν με την οθωμανική δύναμη, διατηρώντας ανοιχτή τη δίοδο των εμπορικών και διπλωματικών τους σχέσεων. Εμπορικού χαρακτήρα συνθήκες που συντηρούσαν, αφενός, τα προνόμια των Βενετών στα μικρασιατικά παράλια και, αφετέρου, τα προσχήματα μιάς κατά τα άλλα ομαλής σχέσης μεταξύ των δύο δυνάμεων υπογράφηκαν ήδη από τον 13^ο αι. (το 1365, το 1384 και το 1390). Σημειώνουμε μάλιστα παρενθετικά ότι ευνοϊκές εμπορικές συνθήκες που εξυπηρετούσαν τις οικονομικές συναλλαγές των δύο κρατών στην Ανατολή και κρίνονταν αναγκαίες τη συγκεκριμένη περίοδο υπογράφονταν με το πέρας των πολεμικών αναμετρήσεων που αναπόφευκτα συντελούνταν μεταξύ των δύο δυνάμεων.⁵⁶ Οι Βενετοί άλλωστε δεν μπορούσαν να αγνοήσουν τη ροπή των Οθωμανών προς την αντίπαλη δύναμη της Γένοβας που είχε ήδη επισημοποιηθεί, όταν το 1352 τούς παραχωρήθηκε το μονοπώλιο παραγωγής στύψης στην περιοχή της Μαγνησίας. Η εμπορική αυτή συνεργασία που πλαισιώθηκε και με άλλες συμφωνίες στα χρόνια που ακολούθησαν και έως το 1453 παρέμεινε σε ισχύ και ερμηνεύτηκε ως μια τακτική της οθωμανικής πολιτικής να δημιουργήσει πρόχωμα στην οικονομική και πολιτική διασπορά των Βενετών στην Ανατολή.⁵⁷

Παρόλα ταύτα, δεν έλειπαν οι διαρκείς παρενοχλήσεις των οθωμανικών δυνάμεων εις βάρος των βενετικών κτήσεων ενώ οι πειρατικές επιδρομές⁵⁸ των οθωμανικών πλοίων που δρούσαν στη θαλάσσια περιοχή του Αιγαίου διατάραζαν την

⁵⁴Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου Ο Πρώτος Βενετο-οθωμανικός πόλεμος και η κατάληψη του Ελλαδικού χώρου(1463-1479)*, Παπαζήση, Αθήνα 2009, σσ., σσ. 34, 68.

⁵⁵Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 73-74.

⁵⁶Κ.Α Βάρφη, *Βενετοτουρκικοί και Ρωσοτουρκικοί Πόλεμοι στις Ελληνικές Θάλασσες(1453-1821)*, Ίρις, Αθήνα 1995, σ. 26.

⁵⁷Halil Inalcik, «An Outline of Ottoman-Venetian Relation», ό.π, σ. 85· Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 75 με υποσημ.103, όπου και εντοπίζεται βιβλιογραφία σχετικά με τις συνθήκες που σύναψαν οι Οθωμανοί και οι Γενοβέζοι.

⁵⁸Alberto Tenenti, «Venezia e la Pirateria nel Levante» στο *Venezia e il Levante fino al Secolo XV*, a cura di Agostino Pertusi, Leo S. Olschki Editore, vol.I, Firenze 1973, σσ. 738-771..

κατά συνθήκη ειρήνη μεταξύ των δύο δυνάμεων, όπως διαπιστώνεται από τη συχνότητα των ναυτικών επεισοδίων που λάμβαναν χώρα ιδίως από τις αρχές του 15^{ου} αι. Στη ναυμαχία της Καλλίπολης(29 Μαΐου 1416)⁵⁹ οι ναυτικές δυνάμεις των Βενετών ανταποκρίθηκαν με επιτυχία στην πρόκληση έναντι του οθωμανικού στόλου που αποδείχτηκε να υστερεί, αν και πρόσκαιρα, στη ναυτική δεινότητα. Επισφράγισμα της βενετικής επιτυχίας αποτέλεσε η υπογραφή μιάς νέας βενετο-οθωμανικής συνθήκης ειρήνης(Νοέμβριο του 1419), καθώς συνηθιζόταν με τη λήξη των πολεμικών συγκρούσεων. Σ' αυτήν επιβεβαιώθηκε η ισχύς των εμπορικών δικαιωμάτων του κάθε συμβαλλόμενου στην επικράτεια του άλλου, αφενός, και, αφετέρου, ο σουλτάνος αναγνώρισε τη βενετική επικυριαρχία επί 38 αναγεγραμμένων κάστρων και γενικότερα περιοχών όπου «κυμάτιζε η σημαία του Αγίου Μάρκου».

Η ανατροπή της ανωτέρω κατάστασης επήλθε δεκαπέντε μόλις χρόνια μετά, όταν τα οθωμανικά στρατεύματα επέδειξαν πλήρη ετοιμότητα και αποτελεσματικότητα στις χερσαίες επιχειρήσεις, μετά το σφοδρό πλήγμα που προκάλεσαν στους Βενετούς κατά την άλωση και τη λεηλασία της (βενετοκρατούμενης από το 1423⁶⁰) Θεσσαλονίκης που έλαβε χώρα στις 29 Μαρτίου του 1430.⁶¹ Το θλιβερό γεγονός της βενετικής ήττας υπήρξε επώδυνο άκουσμα για τη χριστιανική Δύση, καθώς ήταν πλέον προφανές ότι οι Οθωμανοί δεν περιορίζονταν σε περιστασιακές στρατιωτικές επιχειρήσεις αλλά αποσκοπούσαν οι κατακτητικές τους δράσεις να αποκτήσουν μόνιμα αποτελέσματα, προμηνύοντας την επικείμενη εντατικοποίηση της επιθετικότητας τους στα Βαλκάνια. Για άλλη μια φορά, η πρόσκαιρη ειρήνη που ακολούθησε το ίδιο έτος εξασφάλιζε μεν τα ήδη καθιερωμένα

⁵⁹Όσον αφορά στη ναυμαχία της Καλλίπολης βλ. M.Setton, *The Papacy and the Levant(1204-1571)*, The American Philosophical Society, τ.3 Philadelphia 1976, II- The Fifteenth Century, σσ. 7-8' Franz Babinger, «Le vicende Veneziane nella lotta contro i Turchi durante il secolo XV» στο *La Civiltà Veneziana del Quattrocento*, επιμ. εκδ. Piovane, Guido, et al., Centro di Cultura e Civiltà-Fondazione "Giorgio Cini", Sansoni, Firenze 1957, σσ. 51-71, σ. 55 Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 76.

⁶⁰Σημειώνουμε μάλιστα ότι οι Οθωμανοί, προκειμένου να αναστείλουν την επιθετική τους πρόοδο εναντίον της Θεσσαλονίκης, απαίτησαν και διεκδίκησαν από τους Βενετούς την καταβολή ετήσιας χρηματικής εισφοράς και την επιστροφή των εδαφών που είχαν χάσει από το 1403. Εν τέλει όμως, ο Μουράτ αφού διευθέτησε το μέτωπο της Μικρασίας, συγκέντρωσε τα στρατεύματά του εναντίον της Θεσσαλονίκης και την κατέλαβε, βλ. Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία Η κλασική περίοδος 1300-1600*, μτφ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995, σ. 43.

⁶¹Όσον αφορά στην κατάκτηση της Θεσσαλονίκης βλ Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 77 με υποσημ.109, όπου παρατίθεται σχετική βιβλιογραφία.

εμπορικά προνόμια της Βενετίας αλλά συνοδευόταν όμως από την υποχρέωση της ταπεινωτικής καταβολής φόρου υποτέλειας για κάποιες από τις θέσεις της στην Αλβανία και στη Στερεά Ελλάδα(Ναύπακτος).⁶²

Και ενώ οι σταυροφορικές επιχειρήσεις των χριστιανών ηγεμόνων που συνέπρατταν στον κοινό αγώνα καταστολής της αναμενόμενης τουρκικής επέλασης δε δικαίωναν τις αρχικές προσδοκίες, η Βενετία θεωρώντας τις ασύμφορες στη διεκπεραίωση των εμπορικών της συναλλαγών, διατήρησε μια στάση εφεκτική επιλέγοντας να συμβάλει επικουρικά στις επιχειρήσεις του είδους αυτού είτε σε στρατιωτικά μέσα είτε σε οικονομική ενίσχυση ή και υποσκάπτοντας δια της διπλωματικής οδού τη θέση των Οθωμανών. Την ίδια στιγμή δε δίσταζε να συμμαχήσει με την Οθωμανική αυτοκρατορία προκειμένου να διασώσει τις κτήσεις της στην Αδριατική από την απειλή του Γεώργιου Καστριώτη.⁶³

Το χρονικό διάστημα που ακολούθησε από την ταπεινωτική για τις σταυροφορικές δυνάμεις ήττα της Βάρνας(1444)⁶⁴ και έως την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 συμπληρώνεται από μια νέα βενετο-οθωμανική συνθήκη ειρήνης το 1446 και μια ακόμα το 1451, αμέσως μετά την άνοδο στο σουλτανικό θρόνο του Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή, «του σουλτάνου της Ευρώπης». Και

⁶²Ι. Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές. Προμηνύματα, αίτια και συνέπειες των πολεμικών συγκρούσεων στην Ελληνική Ανατολή κατά τον 15^ο, 16^ο και 17^ο αι.» *ΙΕΕ*, Τ.Ι, Αθήνα 1974, σ. 257. Η Βενετία κατέβαλε στο σουλτάνο ετήσιο φόρο εκατό χρυσών δουκάτων, βλ Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, ΙΙ, ό.π.,.183. Σημειώνεται χαρακτηριστικά στον ίδιον ότι η Εύβοια μετά την υπογραφή της συνθήκης του 1430 απήλαυσε μια περίοδο ευημερίας, κατά την οποία ελήφθησαν μέτρα προς ενθάρρυνση της επιχώριας οινεμπορίας όπως και υπερ της φροντίδας των Ιουδαίων, των κυριότερων εμπόρων, βλ. Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, ΙΙ, ό.π., σ. 185.

⁶³Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σσ. 79-82. Σχετικά με την αναποφασιστικότητα των Βενετών να αναμετρηθούν άμεσα με τους Οθωμανούς έχει διατυπωθεί η αντίληψη ότι οι τελευταίοι κατόρθωσαν εγκαίρως να αντιστρέψουν την αδυναμία τους στις ναυτικές επιχειρήσεις, γεγονός που τόνωνε την αυτοπεποίθησή τους και την αισιοδοξία τους για το πέρας των κατακτητικών τους προθέσεων. Από την άλλη οι Βενετοί ενδεχομένως να ένωσαν αποκαρδιωμένοι ενώπιον της υπεροχής των αντιπάλων τους και της συγκροτημένης πολεμικής οργάνωσής τους και ως εκ τούτου να αδυνατούσαν να ανταπεξέλθουν αποτελεσματικά στα πεδία των μαχών. Παρόλα ταύτα η Γαληνοτάτη λειτουργώντας παρασκηνακά, είχε επιδιώξει ακόμα και τη φυσική εξόντωση του Μωάμεθ Β΄ υφαίνοντας συνωμοσίες κατά της ζωής του, σχετικά βλ. Ι.Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές», ό.π., σ. 258. Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 38 με υποσημ.19, σ. 85 με υποσημ.129, όπου παρατίθεται σχετική βιβλιογραφία.

⁶⁴Franz Babinger , «Le vicende Veneziane nella lotta contro I Turchi durante il secolo XV», ό.π.,σ.63. Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 80. Ι.Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές», ό.π., σ. 257.

πάλι, διαπιστώνεται να επανακαθορίζεται το ευνοϊκό εμπορικό καθεστώς των Βενετών υπό την απειλή όμως της οθωμανικής επέκτασης.

Στη θλίψη που προκάλεσε στους Βενετούς και γενικότερα στις αυλές της Δύσης η πτώση της βυζαντινής πρωτεύουσας επικάθησε η αγωνία και ο φόβος του τουρκικού κινδύνου.⁶⁵ Καταφάνηκε, ωστόσο, η δυσκαμψία των χριστιανικών κρατών της Δύσης και κυρίως των Βενετών και Γενουατών να συνασπισθούν ώστε να ανταποκριθούν στις δραματικές εκκλήσεις των Ελλήνων, των Ιταλών εμπόρων ή και σημαντικών προσωπικοτήτων-ανώτερων κληρικών ή και στρατιωτικών-που προέτρεπαν και μέχρι που ικέτευαν τις δυτικές δυνάμεις να κινηθούν άμεσα εναντίον των «απίστων», καθώς διέβλεπαν την ορμητική κάθοδο των Οθωμανών στα νησιά του Αιγαίου και την ισχυροποίηση της παρουσίας τους στη Μαύρη θάλασσα και στο Δούναβη.⁶⁶ Επιχειρώντας μιά άμεση αντίδραση ο πάπας Νικόλαος Ε΄ προέτρεψε σε μήνυμά του προς τους ηγεμόνες της Χριστιανοσύνης να συστρατευτούν και να υπερασπιστούν την πίστη τους εναντίον του «κόκκινου δράκου» όπως χαρακτηριστικά παρουσιάζεται ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ από τον ίδιο τον πάπα. Παρόλα ταύτα, η προσδοκία δεν βρήκε πρόσφορο έδαφος αλλά μάλλον αντιμετωπίστηκε με αδιαφορία που δήλωνε ακριβώς την εκτόνωση του σταυροφορικού ενθουσιασμού των πιστών.⁶⁷

Ελλείπει ευρωπαϊκής σύμπραξης και θρησκευτικής συνοχής που μαρτυρά την ένταση και διάσταση των αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων, όπως και μεταξύ των ιταλικών κρατών που δεν έκρυβαν την αντιπάθειά τους προς τη Βενετία (εξαιτίας ακριβώς της προκλητικής πολιτικής της στην Ανατολή αλλά και στην Terra Firma), γινόταν αντιληπτό ότι τα χριστιανικά κράτη υποβάθμιζαν το μέγεθος της οθωμανικής απειλής αφενός, και, αφετέρου, θεωρήθηκε ότι η Γαληνοτάτη αποτελούσε τη μόνη

⁶⁵Η θλίψη της Βενετίας στο έγγραφο της άλωσης δεν αντιστάθμιζε το κενό της απουσίας της κατά τη διάρκεια των γεγονότων, την αμηχανία και την αδιαφορία της να καταβάλλει αξιόλογη προσπάθεια να την αποτρέψει. Σημειώνεται μάλιστα ότι μόλις αναγνώστηκε η είδηση στην αίθουσα του Μεγάλου Συμβουλίου, η Βενετία έγινε αποδέχτης αποδοκιμασιών: «Ο θρήνος έδωσε τη θέση του σε αντεγκλήσεις και όλοι κατηγορήσαν τη Signoria και το Collegio για αμέλεια, ενώ κατηγορίες εκτοξεύτηκαν και εναντίον όσων ψευδώς είχαν υποστηρίξει από την Κωνσταντινούπολη ότι ο τουρκικός στρατός δε θα ερχόταν ..», βλ. M.Setton, *The Papacy and the Levant(1204-1571)*, II, σ. 138' Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 83, με υποσημ.122.

⁶⁶A. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ΄, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 8-9.

⁶⁷Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and his time*, εκδ. William C. Hickman, Princeton University Press, Princeton 1978, σσ. 121-122' A. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ΄, ό.π., σ.8' Ι.Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές.», ό.π., σ. 259.

ικανή δύναμη να αντιταχθεί αποτελεσματικά στον αντίπαλο της, και μάλιστα, από τη στιγμή που διακυβευόνταν προπάντων τα δικά της συμφέροντα στο χώρο της Ανατολής. Όταν όμως η Βενετία έκλεισε νέα συνθήκη με το σουλτάνο στις 18 Απριλίου του 1454⁶⁸, επιτυγχάνοντας ευνοϊκούς όρους που αφορούσαν στην ελεύθερη διακίνηση των εμπορικών φορτίων της στο Αιγαίο, το γεγονός αυτό κρίθηκε ως μια διπλωματική επιτυχία μεν τού αντιπροσώπου τους Bartolomeo Marcello που επετεύχθη εν μέσω αντιξοοτήτων, απογοήτευσε όμως τους Έλληνες και ξεσήκωσε γενικότερες αντιδράσεις αγανάκτησης, κυρίως από τον πάπα Κάλλιστο Γ΄(1456-1458). Ο ίδιος μάλιστα είχε προβεί σε αξιόλογες ενέργειες που απέβλεπαν στην οργάνωση και αποστολή σταυροφορικού στόλου υπό την ηγεσία του καρδινάλιου Scarampi που έδρασε παροδικά(1456-1458) στο βόρειο Αιγαίο και είχε σχετικές επιτυχίες.⁶⁹

Η συνθήκη ειρήνης, ωστόσο, και η μετριοπαθής στάση των Βενετών που πάσχιζαν, πέρα από τη διαφύλαξη των εμπορικών τους συμφερόντων, να εξοικονομήσουν χρόνο ώστε να διευθετήσουν τις εκκρεμότητες τους στην Ιταλική Χερσόνησο⁷⁰, δεν ανέκοψαν, παρόλα ταύτα, την αυξανόμενη οθωμανική προκλητικότητα και την καταφανή επεκτατική τάση προς δυσμάς. Σύντομα λοιπόν η Βενετία θα αναγκαζόταν να αναθεωρήσει τη στάση της και να εμπλακεί σε μια πολεμική αντιπαράθεση, όταν ο Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής θα έθετε σε πλήρη εφαρμογή τα σχέδιά του στα πελοποννησιακά εδάφη, όπου αποτέλεσαν την αιχμή του δόρατος για τους δύο διεκδικητές ως κτήση που επιθυμούσαν διακαώς και οι δύο αντίπαλοι. Σύντομα οι Οθωμανοί δεν περιορίστηκαν σε προκλητικές παρενοχλήσεις των βενετικών κτήσεων στην ελληνική χερσόνησο, όπως σημειώνεται την εποχή αυτή στο βενετικό σταθμό του Πτελεού(1453) στον Παγασητικό κόλπο και στη Ναύπακτο, αλλά έδειξαν και την υπεροχή τους στη θαλάσσια περιοχή κυρίως του

⁶⁸M. Setton, *The Papacy and the Levant(1204-1571)*, II, σ. 140-141' στο Χρονικό περί των Τούρκων Σουλτάνων δίνεται με παραστατικότητα η στάση της βενετικής πλευράς: «Και την άλλη μερέα οι Βενετζάνοι ήταν εγνοιασμένοι από τους Τούρκους τους φλαμπουριασμένους οπού εστέκανε εις τα σύνορα, οπού είχανε και εμπάινανε και εκάμανε πολύ κακό εις τους τόπους των Βενετζάνω. Τότε πάλι εδιάβησαν εις τον σουλτάνο και εμεταεβεβαιώσανε την αγάπην τους, έως να αποϊδούνε το τι θέλει κάμει εις τον κόσμον» στο *Ανωνύμου Χρονικόν περί των Τούρκων Σουλτάνων κατά τον ελληνικόν Βαρβερινόν κώδικα 111*, εκδ. Γ. Ζώρας, Αθήνα 1958, σ. 114,30-34.

⁶⁹Franz Babinger, «Le vicende Veneziane nella lotta contro I Turchi durante il secolo XV», ό.π., σ.67-68' Ι. Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές», ό.π., σ. 263' Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ΄, σ. 8.

⁷⁰M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σσ. 154-157' Ι. Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές», ό.π., σ.259.

βόρειου Αιγαίου, όπου είχαν αναπτύξει έντονη πειρατική δραστηριότητα, προκαλώντας το δίχως άλλο αναστάτωση στους τοπικούς πληθυσμούς και δυσλειτουργία στη διακίνηση των εμπορικών αγαθών. Στο διάστημα μάλιστα που μεσολαβεί μεταξύ των ετών 1456-1459 ο Μωάμεθ επέβαλλε την υπεροχή του στα νησιά της Λήμνου, Ίμβρου, Θάσου και Σαμοθράκης, των οποίων οι κάτοικοι προσχώρησαν αυτοβούλως στο μουσουλμάνο βασιλιά, όντας εμβρόντητοι ενώπιον της δύναμης του σουλτάνου αλλά και της αδράνειας των Βενετών να στηρίξουν την οικογένεια των Γατελούζων, των Λατίνων πρώην κυριάρχων των νησιών, ώστε να αποφευχθεί η καταστροφή.⁷¹ Αποστασιοποιημένη συνέχισε να είναι η Γαληνοτάτη και στην περίπτωση κατάλυσης του φραγκικού δουκάτου των Αθηνών το 1458⁷², όταν αφέθηκε, αποδυναμωμένο από τις εσωτερικές προστριβές των τελευταίων απογόνων της δυναστείας των Ατζαγιόλι, στις κατακτητικές φιλοδοξίες του Πορθητή. Ανάλογη στάση διαπιστώνεται και στην περίπτωση του ελληνικού δεσποτάτου του Μορέως που ενσωματώθηκε στην οθωμανική αυτοκρατορία κατά την δεύτερη επιτυχή εκστρατεία του σουλτάνου στην Πελοπόννησο, το 1460, όπου επικράτησε κατά κράτος, με εξαίρεση των περιοχών που υπάγονταν στη Γαληνοτάτη, δηλαδή της Ναυπλίας, του Άργους, της Θερμής, της Κορώνης, της Μεθώνης, του Ναβαρίνου, και πλην της Μονεμβασιάς που τέθηκε υπό τη σκέπη του πάπα Πίου Β'.⁷³

⁷¹Αντιμέτωποι με το φόβο της στρατιωτικής επέμβασης του σουλτάνου, οι κάτοικοι της Λήμνου, κατά την αφήγηση του ιστορικού Κριτόβουλου, εξέφρασαν τη δυσαρέσκεια τους για την απροθυμία και την απάθεια των Λατίνων κρίνοντάς τους ως ανεπιθύμητους για τον ντόπιο πληθυσμό: «και προέπεμπον κρυφά απαλλαγίηναι τε βουλόμενοι της βαρυτάτης των Ιταλών και, το μέγιστον, δεδιότες τον στόλον του βασιλέως, μήποτε επελθών αίφνης αυτοίς μεγάλως βλάψει. Ιταλοί γαρ ουκ ηδύνατο βοηθείν και δια τούτο εβούλοντο αποστάντες αυτών προσχωρήσαι τω βασιλεί», βλ. Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 88 με υποσημ.141' Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror...*, ό.π., σσ. 135-136.

⁷²Περί της αλώσεως των Αθηνών μετά δυόμισι αιώνων φραγκοκρατίας υπό τον Ομάρ διοικητή της Θεσσαλίας, βλ. Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, II, ό.π., σσ. 153-161' Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror...*, ό.π., σσ. 160-161, όπου ο Χαλκοκονδύλης αφηγείται ότι μετά την επίσκεψή του στο λιμάνι του Πειραιά, την πόλη της Αθήνας και την Ακρόπολη έκθαμβος από τη δόξα των αρχαίων ο Μωάμεθ εξέφρασε συγκλονισμένος την βαθιά εκτίμησή του στον Ομέρ μπέη για την εκτίμηση αυτή.

⁷³Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σ. 10' Ι. Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές.», ό.π., σ.262' Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σσ. 112-115' Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, ό.π., σσ. 129-130, ενώ για τα γεγονότα που οδήγησαν στην έναρξη της πρώτης εκστρατείας του στα πελοποννησιακά εδάφη και στην κατάληψη της Κορίνθου(1458) και εν συνεχεία περιοχών της Αχαΐας και της Ηλείας, βλ. Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror...*, ό.π., σσ. 156-157' Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, II, ό.π., σσ. 145-172. Επίσης για την ίδια περίοδο που αφορά στην τουρκική κατάκτηση του Μορέως(1458-1461), όπου κατά τον Κριτόβουλο

Οι Βενετοί λοιπόν φοβούμενοι ακριβώς την προοπτική κατάληξης των κτήσεών τους από το Μωάμεθ, επιδόθηκαν τάχιστα στην οχυρωματική ενίσχυσή τους, όπως συνέβη στην Εύβοια και στις παράκτιες θέσεις τους στην Πελοπόννησο, καθώς κρίνονταν από τις πλέον τρωτές στις οθωμανικές επιθέσεις.⁷⁴ Στο πλαίσιο αυτής της αμυντικής πολιτικής που απαιτούσε την κατασκευή προγεφυρώματος που θα προάσπιζε και κυρίως θα διατηρούσε τα κεκτημένα, οι Βενετοί προέβησαν επίσης και στην ενίσχυση της νήσου Αίγινας, που είχαν ήδη στην κατοχή τους από το 1451. Δύο χρόνια αργότερα και οι κάτοικοι των βορείων Σποράδων εξαντλημένοι από τις επιθέσεις των πειρατών τέθηκαν εκουσίως υπό βενετική προστασία που διήρκησε έως το 1538, αφού προηγουμένως ανάγκασαν τους Βενετούς να συναινέσουν στη διατήρηση των προνομίων τους στοιχηματίζοντας στην ετοιμότητα των Γενουησίων, των μεγάλων αντιπάλων τους, που καιροφυλακτούσαν να αποσπάσουν τη βενετική αποικία.⁷⁵

Και ενώ οι Βενετοί προετοιμάζονταν απευχόμενοι την άμεση σύγκρουση με τους Οθωμανούς που κινδύνευε να παραταθεί απεριόριστα, ο σουλτάνος έστρεψε το βλέμμα του στο εύφορο νησί της Λέσβου. Με το πέρας, μάλιστα, της εκστρατείας του στη Βλαχία οργάνωσε εντός του ίδιου έτους τη δεύτερη εναντίον της Μυτιλήνης, λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη του την ύπαρξη ενός φραγκικού κρατιδίου πλησίον των Στενών, του οποίου ο ηγεμόνας συγκάλυπτε τους πειρατές με το αζημίωτο. Το γεγονός ότι ο γενουάτης Niccolo Gattilusio(1458-1462) εξουσίαζε το νησί έχοντας προηγουμένως στραγγαλίσει τον αδερφό του Domenico, στάθηκε το πρόσχημα της επίθεσης που άρχισε το Σεπτέμβριο του 1462. Την ίδια στιγμή ο τουρκικός στόλος με επικεφαλής τον Μαχμούτ πασά αγκυροβόλησε στο λιμάνι της Μυτιλήνης ενώ ο σουλτάνος, επικεφαλής 20.000 περίπου ανδρών, ακολούθησε πορεία παράλληλη στις απέναντι μικρασιατικές ακτές και διαπεραιώθηκαν στο νησί από το Αγιασμάτι, όπου είχε στρατοπεδεύσει με τις χερσαίες δυνάμεις του. Ύστερα από δεκαέξι μέρες πολιορκίας τα βαριά πέτρινα βλήματα από τις μεγάλες μπομπάρδες των Τούρκων έκαμψαν την αντίσταση των υπερασπιστών αναγκάζοντας τον Gattilusio να παραδώσει τα κλειδιά του κάστρου της Μυτιλήνης, υπό τον όρο της ειρηνικής

ο Μωάμεθ κυριάρχησε επί διακοσίων πενήντα οχυρωμένων πόλεων και κάστρων βλ. M.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σσ. 219-221, 223-230.

⁷⁴Για τη στρατιωτική κατάσταση της Εύβοιας κατά τα χρόνια των μεγάλων αναταραχών τις παραμονές του μεγάλου βενετοτουρκικού πολέμου, βλ. M. Zorzi, «Le truppe Veneziane a Negroponte» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σσ. 41-43.

⁷⁵Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, II, ό.π., σσ. 188-189.

παράδοσης των άλλων οχυρών. Εγκαταλελειμμένοι από το ναύαρχο Victor Capello, που παρέμενε άτολμος να αντιταχθεί στις εντολές της Βενετίας ώστε να προκαλέσει το σουλτάνο, και αδρανής ενώπιον της τραγωδίας που διαδραματιζόταν, οι Μυτιληναίοι πέραν των άγριων λεηλασιών και της σφαγής που υπέστησαν, μέρος αυτών, πουλήθηκαν ως δούλοι και άλλοι μεταφέρθηκαν βιαίως στην Κωνσταντινούπολη προκειμένου να ενισχύσουν την άτονη δημογραφικά πρωτεύουσα.⁷⁶

Και ενώ οι Οθωμανοί επιβάλλονταν τάχιιστα στον ελληνικό χώρο, ηπειρωτικό και θαλάσσιο, και ενώ στα Βαλκάνια προωθούσαν την τακτική της προσάρτησης εδαφών νότια του Δούναβη, η ιδέα μιάς σταυροφορικής επιχείρησης ήταν ιδιαίτερος επίκαιρη υποστηριζόμενη διακαώς από τον πάπα Πίο ΙΙ(1458-1464), αφενός, και αφετέρου από τη βενετική κοινή γνώμη που αναμφισβήτητα πια δυσανασχετούσε από τις απώλειες των εμπορικών κερδών της. Παρόλα ταύτα, όταν το 1459 ο πάπας Πίος ΙΙ ανακοίνωσε την πρόθεσή του να συγκαλέσει «δίαίτα» των Ιταλών ηγεμόνων στο Udine, σε βενετικό δηλαδή έδαφος, οι Βενετοί απέκλεισαν πάραυτα την πρόταση αυτή φοβούμενοι τη δυσaráσκεια των πολιτικών και οικονομικών τους εταίρων, των Οθωμανών. Και πάλι τον επόμενο χρόνο, στη Μάντοβα αναχαιτίστηκε η πρόταση οργάνωσης Ευρωπαϊκής Σταυροφορίας εναντίον του τουρκικού κινδύνου εξαιτίας ακριβώς της προφανούς απροθυμίας των Χριστιανών ηγεμόνων. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ο πάπας, απογοητευμένος και κρίνοντας τον εαυτό του αναποτελεσματικό και ανίσχυρο, να αποχωρήσει από το συνέδριο χωρίς, όμως, να εγκαταλείψει το όνειρο.⁷⁷

Όταν όμως το 1463 η Βενετία κινδύνευε να χάσει τις θέσεις της στην Πελοπόννησο, καθώς οι Οθωμανοί είχαν επιδοθεί σε συστηματικές επιδρομές στα περίχωρα της Μεθώνης και της Κορώνης, η απήχηση του κηρύγματος του πάπα Πίου είχε τη δέουσα ανταπόκριση στις τάξεις των Βενετών, καθώς ενείχε και τις διαβεβαιώσεις του για την υποστήριξή του σε περίπτωση που η Γαλινοτάτη αποφάσιζε να κηρύξει τον πόλεμο, όπως θα εξεταστεί περαιτέρω, εναντίον των Οθωμανών. Η συμμετοχή, μάλιστα, της Ουγγαρίας στην αντι-οθωμανική συμμαχία

⁷⁶Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σσ. 12-18' Ι. Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές.», ό.π., σσ. 262-263' Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, ό.π.,σσ.143-145' M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, ΙΙ, ό.π., σσ. 238-239' Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σσ. 90-92.

⁷⁷John Julius Norwich, *A History of Venice*, Penguin Books Ltd, London 2012, σσ. 344-345' M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, ΙΙ, ό.π., σσ. 196-230.

προκάλεσε τον ενθουσιασμό του πάπα, ο οποίος σε επιστολή του προς το βενετό δόγη Cristoforo Moro έθεσε τον εαυτό του επικεφαλής της σχεδιαζόμενης σταυροφορίας, όπως και το δούκα της Βουργουνδίας.⁷⁸ Μια προς στιγμήν στάση αδυναμίας του Moro που αναδιπλώθηκε από την αρχική θέση της συγκατάβασης, γρήγορα ατόνησε καθώς μεταπείστηκε όταν υπερίσχυσε ο λόγος του συμβούλου του που υποστήριξε ότι με τη συμμετοχή του στην τριανδρία και με την εμπλοκή του στη σταυροφορία διαφυλασσόταν η τιμή και η ευημερία της Γαληνοτάτης. Εν τέλει, όμως, η απογοήτευση υπερίσχυσε του αρχικού ενθουσιασμού, όταν ο πάπας φθάνοντας στην Αγκώνα, απ' όπου θα μετέβαινε στην Ελλάδα, διαπίστωσε τις ελλείψεις στην οργάνωση του σταυροφορικού σώματος που υπολείπóταν σε συνοχή και ομοιογένεια, καθώς πλείστοι των αυτοσχέδιων σταυροφόρων που απαρτίζονταν από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες εγκατέλειπαν νωρίς, αδυνατώντας να ανταπεξέλθουν με ιδία οικονομικά μέσα στις απαιτήσεις της σταυροφορίας και στις αντίξοες συνθήκες εγκατάλειψης και απαξίωσης από τις κατά τόπους πολιτικές αρχές.⁷⁹ Μάλιστα η απουσία στόλου που θα συνέδραμε στη μεταφορά τους στην Ανατολή καθιστούσε την επιχείρηση προβληματική και a priori αποτυχημένη. Ο πάπας απογοητευμένος από τον «εκτροχιασμό» της επιχείρησης και εξουθενωμένος σωματικά από τον υψηλό πυρετό, κατέληξε στις 14 Αυγούστου του 1464 τη στιγμή που, δύο μέρες νωρίτερα, τα βενετικά πλοία ελλιμενίζονταν στην Αγκώνα. Ήταν πια προφανές ότι η σταυροφορία είχε λήξει πριν καν αρχίσει «αφουδατωμένη» από την αρχική ζέση και το φανατισμό για μια θριαμβευτική νίκη κατά των εχθρών της χριστιανοσύνης. Επίσης προφανές ήταν ότι είχε αποδομηθεί η έννοια του σταυροφορικού αγώνα με την προσπάθεια της τριανδρίας να καταλήγει άδοξα και το δόγη Moro να επιστρέφει άπρακτος στη Βενετία.

⁷⁸ S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, Pietro Naratovich tipografo editore, v. IV, Venezia 1855, σσ. 317-318' «Στην περίπτωση αυτή, ο ίδιος έγραψε, όχι μόνο η Ελλάδα, αλλά και η Ασία και η Ανατολή θα τρομοκρατηθούν... οφείλουμε εμείς οι τρεις γέροι να συνασπισθούμε, και ο Θεός αγαλλιάζει μ' αυτό. Στη δική μας τριάδα θα προστεθεί και η ουράνια Τριάδα, και οι εχθροί μας θα συντριβούν κάτω από τα πόδια μας», βλ. John Julius Norwich, *A History of Venice*, ό.π., σσ. 344-345.

⁷⁹ M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σσ. 244. Στο fresco του Pinturicchio που κοσμεί την αίθουσα της Βιβλιοθήκης Piccolomini στη Σιένα, δίνει τη δική του εκδοχή από τη συγκέντρωση του χριστιανικού στόλου στο λιμάνι της Αγκώνας με τον Καθηδρικό Ναό να δεσπόζει στο φόντο και το δόγη Moro να υποκλίνεται γονατισμένος ενώπιον του Πίου II. Η αλήθεια, στην ουσία, αντιβαίνει την πραγματικότητα των πηγών, ενώ ο Roberto Cessi σχολιάζει το εγχείρημα του Piccolomini ως μια αξιοθρήνητη παρωδία (*miserabile parodia piccolominiana*) βλ. John Julius Norwich, *A History of Venice*, ό.π., σ. 346.

2.2 Η Γαληνοτάτη κηρύσσει τον πόλεμο. Οι πολεμικές συγκρούσεις της πρώτης φάσης του βενετο-οθωμανικού πολέμου(1463-1469).

Ο ασφυκτικός κλοιός των οθωμανικών στρατιωτικών επιχειρήσεων που τελεσφορούσαν δοκίμαζε τις αντοχές των Βενετών που διέβλεπαν, ωστόσο, ότι η κατά μέτωπο αναμέτρηση ήταν ζήτημα χρόνου. Ένας συνδυασμός οθωμανικών επιχειρήσεων που λάμβαναν χώρα με τον ερχομό της άνοιξης του 1463 έκρουσαν τον κώδωνα του κινδύνου και δεν αρκούσε παρά μόνο ένας σπινθήρας για να ανάψει ο πρώτος βενετο-οθωμανικός πόλεμος, που μέσα από ποικίλες διακυμάνσεις ολοκληρώθηκε το 1479.

Τη λεηλασία της ευρύτερης περιοχής της Ναυπάκτου από τις οθωμανικές δυνάμεις με αφορμή τον εκχριστιανισμό ενός μουσουλμάνου σκλάβου που βρήκε καταφύγιο στην οικία ενός Βενετού ευγενή της Κορώνης, αποτέλεσε απλά την αφορμή που πυροδότησε την έναρξη μεθοδικών και οργανωμένων επιθέσεων εκ μέρους των Οθωμανών.⁸⁰ Σύντομα οι Βενετοί υπέστησαν και άλλες λεηλασίες στην Κορώνη και Μεθώνη ενώ η αγόγγυστη κατάληψη του Άργους από τον Ισά μπέη στις 3 Απριλίου του 1463 οδήγησε την κατάσταση στο μη περαιτέρω.⁸¹ Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την επιτυχή επιχείρηση των Οθωμανών στη Βοσνία ήγειραν έντονες ανησυχίες για το μέλλον των βενετικών κτήσεις στα δαλματικά παράλια, ενώ ταρακούνησαν τους Ραγουζαίους και τους Αλβανούς των οποίων η θέση θεωρήθηκε εξίσου επισφαλής. Δεν υπήρχαν άλλα περιθώρια λοιπόν για τους Βενετούς παρά να εγκαταλείψουν τη συγκρατημένη στάση τους και να αναλάβουν

⁸⁰Στα επιμέρους της συνθήκης ειρήνης του 1430 αφορούσε και η παράμετρος της αμοιβαίας ανταλλαγής σκλάβων μεταξύ των δύο μερών που είχαν δραπετεύσει, αν και ο σουλτάνος αναγνώριζε μόνο την περίπτωση που δεν αφορούσε μουσουλμάνους, βλ. Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror...*, ό.π., σ. 225· M.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σ. 241, όπου γίνεται λόγος για έναν αλβανό σκλάβο που ανήκε στον Τούρκο διοικητή(subashi-σούμπαση) της Αθήνας και ο οποίος κατόρθωσε να διαφύγει αρπάζοντας από τον κύριό του 100.000 άσπρα. Λέγεται μάλιστα ότι ένα μέρος αυτών έλαβε και ο βενετός σύμβουλος Girolamo Valaresso, στο σπίτι του οποίου κατέφυγε ο μουσουλμάνος. Επίσης βλ. D.Malipiero, «*Annali Veneti dall' anno 1457 al 1500*», *Archivio Storico Italiano*, v.VII, parte I, Firenze 1843, σσ. 12-13, όπου η ιστορία καταγράφεται συνοπτικά, ενώ ο βενετός ευγενής αποτυπώνεται ως Geronimo. Επίσης S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, ό.π., σ. 314.

⁸¹Βαρύνουσα σημασία είχε και το γεγονός ότι η κατάληψη τη πόλης έγινε κατόπιν συνεννόησης του Οθωμανού διοικητή της Πελοποννήσου με έναν Έλληνα ιερέα της περιοχής, τα αρνητικά συναισθήματα του οποίου εναντίον των Λατίνων υπερέβησαν του φόβου του για τους Οθωμανούς, βλ. M.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σ. 241.

ένοπλη δράση, κηρύσσοντας και επίσημα τον πόλεμο εναντίον των Οθωμανών στις 28 Ιουλίου του 1463. Μάλιστα δεν εξέλιπαν και οι φιλοπόλεμες φωνές εντός της Γερουσίας τη στιγμή της απόφασης, όπως εκείνη του ευγενή Victor Capello που απαιτούσε την άμεση ανακοπή της εχθρικής προέλασης και την αποφυγή κάθε διπλωματικής εναλλακτικής με τους βαρβάρους που θα οδηγούσε τους Βενετούς στην αυτοκαταστροφή. Προκάλεσε περισσότερο τους Βενετούς όταν απέδωσε στη διστακτικότητά τους και στην καθυστερημένη τους αντίδραση την απώλεια της Κωνσταντινούπολης, της Βοσνίας και του Μοριά. Άλλωστε, ευρέως διαδεδομένη στην Ευρώπη πλανιόταν η άποψη ότι η Βενετία είχε θυσιάσει τη χριστιανική Ανατολή στο βωμό των εμπορικών της συμφερόντων. Έτσι η Γαλινοτάτη συμπράττοντας με τους Ούγγρους και τον πάπα όφειλε να επιδιώξει την προστασία των κεκτημένων της αλλά και να στοχεύσει στην επανάκτηση του Μοριά που θα μπορούσε να θεωρηθεί επικερδής με υψηλό οικονομικό όφελος για την ίδια, στοιχείο που σίγουρα είχε τη βαρύτητά του.⁸² Στον αντίποδα της επιθετικής τακτικής του Capello προτάχθηκε η συντηρητική άποψη που, μολονότι δεν υπερίσχυσε, διέκρινε τους κινδύνους του εγχειρήματος που συμπεριελάμβαναν και το οικονομικό κόστος, που δημιουργούσε αμφιβολίες για την επιτυχία μιάς τέτοιας επιχείρησης.⁸³ Η στιγμή απαιτούσε μια αστραπιαία αντίδραση εξαιτίας της άμεσης οθωμανικής απειλής αφενός και, αφετέρου, του ενθουσιασμού που υπήρχε στο λόγο του Βησσαρίωνα που ως απεσταλμένος του πάπα Πίου ΙΙ παρακινούσε και προέτρεπε με ζήλο τους Βενετούς να εγκαταλείψουν την αρνητική στάση τους και να ταχθούν υπέρ της σύνταξης του αντι-οθωμανικού συνασπισμού.⁸⁴

Η απόφαση ελήφθη λοιπόν και το βάρος των βενετικών προσπαθειών επικεντρώθηκε στην οχυρωματική ενίσχυση των κτήσεών της στην Ανατολή και κυρίως στην Πελοπόννησο ενώ συγχρόνως προβλέφθηκε ο εφοδιασμός των κάστρων

⁸²Ο πάπας Πίος επαληθεύει το Victor Capello όσον αφορά στο οικονομικό αντίκρισμα-όφελος που θα αποκόμιζαν από την εμπλοκή τους στη σταυροφορία(υπολογιζόταν ότι η Βενετία θα αποκόμιζε 100.000 δουκάτα ανά έτος από την είσπραξη των τελών): «Τους διακατείχε η επιθυμία να κατακτήσουν μια πολύ πούσια επαρχία. Ξόδεψαν χρήματα για να αποκτήσουν περισσότερα[...] Θεώρησαν ότι έπρεπε να διευρύνουν το αποικιακό τους δίκτυο και ότι η Πελοπόννησος υπήρξε το καλύτερο μέρος... Είναι ανόητος όποιος πιστεύει ότι ο άνθρωπος πείθεται σε ευγενείς πράξεις εκτός και αν πρόκειται για το συμφέρον του» βλ Μ.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, ΙΙ, ό.π., σσ. 247-248.

⁸³Μ.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, ΙΙ, ό.π., σσ.242-243' Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σσ. 102-104 με υποσημ. 178, 180.

⁸⁴Μ.Ε. Mallet and J.R. Hale, *The Military Organization of a Renaissance State: Venice 1400 to 1617*, Cambridge University Press, New York 1984, σ. 45.

με τρόφιμα και πολεμοφόδια. Ο πάπας Πίος ΙΙ, μάλιστα, παραθέτει ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες για την προετοιμασία των Βενετών σημειώνοντας ότι μεγάλες ιππικές δυνάμεις (περί των 800 ιππέων) όπως και τμήματα πεζικού (περί των 5.000 πεζών) απεστάλησαν από την Ιταλία αλλά και την κεντρική Ευρώπη προκειμένου να ενισχύσουν την άμυνα των φρουρίων της Μεθώνης, Κορώνης και Ναυπλίου. Από την Πελοπόννησο μάλιστα προέρχονταν και οι *stradioti* που προέκυψαν από τη συνένωση εμπειροπόλεμων Ελλήνων και Αλβανών ιππέων και αποτέλεσαν τον κορμό του βενετικού ιππικού, καθώς αναδείχθηκαν ως τη σπουδαιότερη δύναμη κρούσης των χριστιανικών δυνάμεων που έδρασαν στην περιοχή. Στο σύνολο αυτό εντάχθηκαν και 3.000 τοξοτών που προέρχονταν από την Κρήτη καθώς και άλλοι που στρατολογήθηκαν μεταξύ εκείνων που καταδιώκονταν από τις κατά τόπους βενετικές αρχές συμπληρώνοντας το αναμφίβολα ετερόκλιτο στρατιωτικό σώμα των βενετικών δυνάμεων που θα έπαιρναν μέρος στις εχθροπραξίες και ξεπερνούσαν τους 30.000 πολεμιστές, κατά τις εκτιμήσεις του ίδιου του πάπα.⁸⁵

Παρ' όλη την ανομοιογένεια και την αμφίβολη αποτελεσματικότητα των χριστιανικών δυνάμεων, οι χερσαίες επιχειρήσεις, τουλάχιστον του πρώτου καιρού, στην Πελοπόννησο στέφθηκαν από επιτυχία ώστε πολύ σύντομα, και μάλιστα εντός του 1463, το μεγαλύτερο μέρος, περί τα $\frac{3}{4}$, της χερσονήσου να περιέλθει στον έλεγχο των Βενετών εκτός από την Πάτρα, τον Μυστρά, τον Ακροκόρινθο και άλλων ελαχίστων περιοχών που παρέμεναν στα χέρια των Οθωμανών.⁸⁶ Στο επιτυχές αποτέλεσμα των Βενετών καθοριστική υπήρξε και η συμμετοχή του ντόπιου πληθυσμού. Και πράγματι άμεσα ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα του Βενετού επικεφαλής των επιχειρήσεων Bertoldo d' Este για σύμπλευση με τις βενετικές δυνάμεις και απελευθέρωση των επαναστατικών τάσεων που την περίοδο αυτή ενυπήρχαν έντονα στην ελληνική κοινωνία και εκφράζονταν στα πρόσωπα των τοπικών στρατιωτικών αρχηγών που διοικούσαν τις δυνάμεις των *stradioti*, όπως του Κροκόδειλου Κλαδά,⁸⁷ του Μιχαήλ Ράλλη, του Πέτρου Μπούα και άλλων. Και ενώ

⁸⁵M.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σσ.247' όσον αφορά στην εμφάνιση των «στρατιωτών» βλ. Ι.Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές.», ό.π., σσ. 264-265' Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σσ. 26-27, 31' Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 120, υποσημ. 232.

⁸⁶Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σ.23' Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 121 με υποσημ. 234.

⁸⁷Τα αντιοθωμανικά αισθήματα του Κροκόδειλου Κλαδά όπως και άλλων Μανιατών βρήκαν διέξοδο σε μια επαναστατική δράση που υποστηριζόταν από την πολιτική της Γαληνοτάτης, και η οποία δεν παρέλειψε να τιμήσει τον συγκεκριμένο αγωνιστή, ονομάζοντάς τον ιππότη, περιβάλλοντάς τον με

λοιπόν δεν υφίστατο η επιλογή της αυτοδιάθεσης, οι ελληνικοί πληθυσμοί στην πλειονότητά τους θεώρησαν προτιμότερη κατά τις συγκυρίες τη βενετική εξουσία και τάσσονταν αυτοβούλως στο πλευρό των Βενετών.⁸⁸

Πράγματι, η ορμή των επαναστατικών εκρήξεων που σημειώνονται τόσο στα χωριά της Μάνης αλλά και στην Τσακωνιά όπως και σε άλλες πελοποννησιακές πόλεις, όπως στη Βοστίτσα(Αίγιο), έβαιναν παράλληλα με τις επιτυχίες των Ελλήνων «στρατιωτών» στις ορεινές θέσεις της Μεσσηνίας, Αχαΐας και Λακωνίας, δημιουργώντας αυξημένες προσδοκίες για την ολοκληρωτική εξουδετέρωση της οθωμανικής κυριαρχίας. Μνημονεύονται ιδιαίτερος οι επιτυχίες του Μιχαήλ Ράλλη που ύψωσε τη σημαία της Γαληνοτάτης στα οχυρά των περιοχών Βούμερο, Γρεβενό, Χελιδόνι και Σαντομέρι τη στιγμή που άλλοι έδρατταν επικουρικά στις επιχειρήσεις του Βενετού ναυάρχου Alvise Loredan. Η ανακατάληψη μάλιστα του Άργους και της ακροπόλεως αυτού(Λάρισα) τον Αύγουστο του 1463 ύστερα από συντονισμένη επιχείρηση του d' Este έδειχνε ότι, προς στιγμήν τουλάχιστον, οι συνθήκες στάθηκαν ευνοϊκές για την ικανοποίηση των στόχων της Γαληνοτάτης. Η ανοικοδόμηση του τείχους του Εξαμιλίου κρίθηκε άμεσα εκτελεστή και άκρως απαραίτητη καθώς θεωρήθηκε ότι θα λειτουργούσε ανασχετικά στην κάθοδο οθωμανικών στρατευμάτων προς την Πελοπόννησο. Άλλωστε τη συγκεκριμένη στιγμή η αριθμητική παρουσία των Οθωμανών στη χερσόνησο δεν ήταν αξιόλογη και η επαναστατική διάθεση των ντόπιων διόλου αμελητέα, και ως εκ τούτου θεωρείτο πιο πιθανή και δυνατή η επικράτηση των Βενετών και η μετατροπή της νότιας ελληνικής χερσονήσου σε κύρια βάση της χριστιανικής Δύσης στην ελληνική Ανατολή. Και έτσι στα μέσα του Σεπτεμβρίου 30.000 άνδρες όρμησαν να ξανακτίσουν το κατεστραμμένο, περίπου οκτώ ή εννιά φορές από το 1423 έως το 1463, τείχος του Ισθμού, παραδίδοντας σε

χρυσοκέντητο μανδύα και παραχωρώντας του τιμάρια στην Κορώνη. Από την άλλη, οι Βενετοί δεν δίστασαν αμέσως μετά την υπογραφή της συνθήκης του 1479 να τον αποκηρύξουν και (προφανώς για να ασκήσουν πίεση)να προβούν στη σύλληψη της γυναίκας και των παιδιών του, όταν εκείνος αρνήθηκε να εγκαταλείψει τον αγώνα εναντίον των Οθωμανών και να αποδεχτεί την απώλεια της Μάνης. Οι Βενετοί κρίνοντας ως συνήθως κατά περίπτωση εκτίμησαν ότι οι περιστάσεις απαιτούσαν την υποστήριξη του σουλτάνου και την αποπομπή ενός επαναστατικού κινήματος με αβέβαιη εξέλιξη. Σημειώνουμε ότι ο σουλτάνος με τη λήξη των πολέμων είχε εγγυηθεί στους Βενετούς την ελεύθερη διεξαγωγή του εμπορίου τους ενώ τους επέτρεψε να διατηρούν πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη. Όσον αφορά στη δράση του Κλαδά και άλλων βλ. Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σσ. 50-53' Γουίλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδα (1204-1566)*, II , ό.π., σσ. 192-193' Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σσ. 205-206.

⁸⁸Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σσ. 188-189.

διάστημα δύο εβδομάδων μια πρόχειρη ωστόσο κατασκευή⁸⁹(είχε πάχος 4 ποδιών, ύψος 12, 136 πύργους και τάφρους και από τα δύο μέρη) που αποκάλυπτε εντούτοις και την προχειρότητα στον επιχειρησιακό σχεδιασμό των Βενετών όσον αφορά στην προοπτική κατάληψης και διατήρησης των εδαφών της χερσονήσου.⁹⁰

Η ανωτέρω διαπίστωση αποδείχθηκε από τις άμεσες και ζοφερές εξελίξεις που ακολούθησαν. Η στόχευση των Βενετών που συνυπήρχε με τον πόθο των Κορινθίων για την πολιορκία του Ακροκορίνθου, την κεφαλή της Πελοποννήσου, απέβη μάταιη. Παρά την επίμονη πολιορκία των 1.500 Οθωμανών που είχαν στρατοπεδεύσει εντός του φρουρίου της Κορινθίας, οι απώλειες που υπέστησαν οι βενετικές δυνάμεις ήταν κάθε άλλο παρά ασήμαντες ενώ αντίστοιχα και το ηθικό τους ανάστημα κατέπεσε κυρίως μετά το θανάσιμο τραυματισμό τού στρατηγού τους Bertoldo d' Este το Νοέμβριο του ίδιου έτους(1463). Το γεγονός αυτό στάθηκε μοιραίο και καθόρισε την ταχεία μεταβολή της κατάστασης εις βάρος των Βενετών. Στο άκουσμα και μόνο της εχθρικής παρουσίας των στρατευμάτων του Μαχμούτ πασά που προσέγγιζε την περιοχή, οι Βενετοί επιδεικνύοντας έλλειψη θάρρους εγκατέλειψαν ατάκτως τις θέσεις τους, την Κόρινθο και το Εξαμίλι, αφήνοντας στα οθωμανικά στρατεύματα ανεμπόδιστο το πέρασμα στα πελοποννησιακά εδάφη. Την ίδια στιγμή που ανακατέλαβαν το Άργος αμαχητί, ορμούσαν με μανία λεηλατώντας, σφάζοντας και αιχμαλωτίζοντας πλήθος κατατρεγμένων. Όσοι, δε, εκ των Ελλήνων δεν απεστάλησαν στην Κωνσταντινούπολη και διασώθηκαν, κατέφυγαν στη Ζάκυνθο όπου βρήκαν καταφύγιο στο βενετικό αποικιακό έδαφος.⁹¹

⁸⁹Στον Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, II , ό.π., σ. 193 και εξ., δίνεται λεπτομερή περιγραφή της οχύρωσης του Ισθμού όπου αναφέρεται: «Οι δυο στρατηγοί αυτοί(Bertodo και Loredan) έθηκαν τον πρώτον λίθον, το δε παράδειγμ' αυτών ενέπνευσε τοιούτον ζήλον εις τους περί αυτούς άνδρας, ωστ' εντός δεκαπέντε ημερών το ανακτισθέν Εξαμίλιον, έχον ύψος δώδεκα ποδών και οχυρούμενον υπό εκατόν τριάκοντα και έξ πύργων, εξετίετο από θαλάσσης εις θάλασσαν. Η δε συντέλεις του έργου εωρτάσθη δι' εκκλησιαστικής τελετής. Εν τω μέσω του τείχους ηγέρθη βωμός, και εκτελέσθη λειτουργία, η δε σημαία του Ευαγγελιστή Μάρκου επήρθη επί των επάλξεων. Η δ' εκτέλεις τοιούτου έργου εθεωρήθη αξία απομνημονεύσεως διά ζωγραφίας επί του φανώματος του εν Βενετία δογικού παλατιού. Αλλ' ατυχώς το τείχος είχε κτισθή μετά μεγίστης σπουδής' ο μεν περίβολος ήτο χθαμαλός, οι δε λίθοι είχαν επιτεθή επ' αλλήλων άνευ συνδετικού πηλού».

⁹⁰Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror....*, ό.π., σ. 227' Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σ. 22' M.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σ. 248'Ι.Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές.», ό.π., σ. 267.

⁹¹Ο Domenico Malipiero παρουσιάζει την ορθολογιστική πλευρά της απόφασης των Βενετών να υποχωρήσουν, υποστηρίζοντας: «Ο ναύαρχος [Alvise Loredan] θεωρώντας ότι οι βροχές και ο χειμώνας θα συνεχίζονταν, χωρίς καμιά προφύλαξη, και ο στρατός όντας ακυβέρνητος μετά το

Ωστόσο, η απογοητευτική πορεία των πραγμάτων δεν πτόησε τους Βενετούς. Σύντομα ανέκτησαν τη ψυχραιμία τους και επανήλθαν αποφασισμένοι να επιμείνουν στην Πελοπόννησο, και να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους, οργανώνοντας και ενισχύοντας τις δυνάμεις τους και το επιχειρησιακό τους σχέδιο, αποστέλλοντας τον κοντοτιέρο Sigimondo Malatesta ως αντικαταστάτη του d' Este να αναλάβει την έξοδο της Γαληνοτάτης από το τέλμα που είχε περιέλθει και να ενεργοποιήσει το μέτωπο των επιχειρήσεων. Σημειώνουμε μάλιστα χαρακτηριστικά ότι η επιλογή του συγκεκριμένου προσώπου, τον οποίο ο πάπας Πίος ΙΙ αποκάλεσε «πρίγκιπα της πονηριάς»(prince of wickedness), οριστικοποιήθηκε μόνο όταν αποσαφηνίστηκε ότι κανείς άλλος σημαίνων Ιταλός κοντοτιέρος θα αποδεχόταν τη θέση. Στην πραγματικότητα ανησυχούσαν για την εντύπωση που θα είχε ο διορισμός του στην Curia Romana καθώς στη Ρώμη υπήρχαν υποψίες ότι ο Malatesta θα εκμεταλλευόταν τη νέα θέση του όπως και τις διαβεβαιώσεις που έλαβε από τη Βενετία ότι δηλαδή αυτή θα συνέβαλε στην αποκατάσταση της τύχης του στην Ιταλία, όπως και θα συνεπικουρούσε στην αποστολή του εναντίον των Τούρκων στο Μοριά.⁹² Και ενώ λοιπόν ο Malatesta ως διοικητής του Μορέα και αρχιστράτηγος (capitano generale) των κατά ξηρά στρατιωτικών δυνάμεων της Βενετίας ετοιμαζόταν να αναχωρήσει το καλοκαίρι του 1464, λίγο καιρό πριν(αρχές του ίδιου έτους) ο Βενετός ναύαρχος Loredan επιχειρώντας στο Αιγαίο κατόρθωσε να αντιστρέψει την αποτυχία της Κορίνθου, επιτυγχάνοντας την ανεμπόδιστη κατάληψη της Λήμνου. Ως εκ τούτου αποδόθηκε στη Βενετία μια ναυτική βάση αφενός και, αφετέρου, ενισχύθηκε η προοπτική επέκτασης και σε άλλα νησιά του βόρειου Αιγαίου με άμεσο σκοπό να δυσχεράνουν κάθε απόπειρα καθόδου του τουρκικού στόλου στην νότια ελληνική

θάνατο του στρατηγού Betoldo υποχώρησε με τη σύμφωνη γνώμη των κοντοτιέρων υποχώρησε θέτοντας σε πολεμική ανάφλεξη τις περιοχές του Ναυπλίου, Μεθώνης, Κορώνης», βλ. D. Malipiero, «Annali Veneti», ό.π., σ. 22. Και ενώ οι ανωτέρω αιτιολογήσεις χρήζουν θετικής αξιολόγησης, εντούτοις η έλλειψη υψηλού ηθικού που σημειώνεται στο βενετικό στρατόπεδο ίσως οφείλεται στην ίδια την απόφαση. Μια επιστολή από το Νεγροπόντε, με ημερομηνία 1^η Σεπτεμβρίου 1463, αποσαφηνίζει τους φόβους των Βενετών και την ηττοπαθή στάση τους: «Είθε ι Θεός να συνδράμει ώστε οι ουγγρικές δυνάμεις να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τον άπιστο, διαφορετικά φοβάμαι ότι οι λιγοστοί άντρες μας θα δυσκολευτούν να αντιμετωπίσουν όλο αυτό το ιππικό, είτε ι ίδιοι οι Τούρκοι στραφούν εναντίον μας, είτε ο Πασάς(Μαχμούτ) είτε ο Ομάρ Μπέης, διότι ένας από τους τρεις ακολουθείται από μεγάλες δυνάμεις και θα πρέπει να είμαστε πολύ δυνατοί. Είθε ο Θεός να ελεήσει εμάς τους Χριστιανούς», στο Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, ό.π., σ. 152.

⁹²M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σ. 252.

χερσόνησο.⁹³ Με την αντικατάστασή του από τον Orsato Giustiniano η πολεμική δραστηριότητα των Βενετών δεν ακολούθησε την ίδια ευνοϊκή εξέλιξη. Οι επίμονες προσπάθειες λοιπόν του ναυάρχου να πραγματοποιήσει τον Απρίλιο και το Μάιο του 1464 απόβαση στη Λέσβο και να καταλάβει το νησί πολιορκώντας το κάστρο της Μυτιλήνης επί έξι βδομάδες, κατέληξαν σε αποτυχία και μάλιστα με δυσμενείς συνέπειες για την τύχη των κατοίκων της νήσου, που μεταφέρθηκαν (περί τους 300 Οθωμανούς αιχμαλώτους και 10.000 άμαχους Χριστιανούς) βιαίως στο Νεγροπόντε.⁹⁴

Οι δυσμενείς συνθήκες πολέμου εξακολουθούσαν να επικρατούν και στις κατά ξηρά επιχειρήσεις των Βενετών μετά την άφιξη του πανούργου, πεισματάρη και ατίθασου ηγεμόνα του Rimini, Malatesta, στη Μεθώνη, τον Αύγουστο του 1464. Η μειονεκτική θέση του νέου αρχιστράτηγου έγινε άμεσα αντιληπτή από τον ίδιο και εν μέρει προοιωνίζε και τις εξελίξεις, όταν ο ίδιος αντίκρισε τις ανεπαρκείς δυνάμεις και τα εφόδια που παραχωρούσε η Γαληνοτάτη. Η δυσαρέσκειά του μάλιστα προς τη μητρόπολη ήταν εμφανής καθώς, όπως υποστήριζε, οι υπερβολικές απαιτήσεις της ήταν αντιστρόφως ανάλογες των παροχών της. Έχοντας λοιπόν στη διάθεσή του 1.400 ιππείς, στους οποίους προστέθηκαν 400 μεταφορείς υλικού εξοπλισμού και 300 πεζοί επιχείρησε αρχικά και προέβη επιτυχώς στην κατάληψη κάποιων θέσεων της Μάνης για να στρέψει εν συνεχεία τις δυνάμεις του στην κατάληψη του Μυστρά. Οι απόπειρες του, ωστόσο, είχαν κατά το ήμισυ το επιθυμητό αποτέλεσμα καθώς περιορίστηκαν να κυριεύσουν τα δύο εξωτερικά τείχη χωρίς να είναι όμως εφικτή η κατάληψη της ακροπόλεως.⁹⁵ Λαμβάνοντας υπόψη του το ανάγλυφο της περιοχής αλλά και ανησυχώντας για τον ανεφοδιασμό του, ο κοντοτιέρος αποφάσισε να εγκαταλείψει την πολιορκία του κάστρου και έσπευσε ασφαλής στο Ναύπλιο, όταν μάλιστα πληροφορήθηκε ότι ο Ομάρ μπέη προσέγγιζε τη Μάνη με 12.000 άντρες. Η παραμονή του, ωστόσο, στην νότια Πελοπόννησο υπήρξε βραχεία καθώς ο αφιλόξενος Ταϋγκετος δεν επέτρεψε στους Οθωμανούς να εισέλθουν στη Μάνη ενώ επιπρόσθετα η έλλειψη τροφίμων από την οποία μαστιζόταν η περιοχή, ανάγκασαν

⁹³Ι.Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές.», ό.π., σ. 268. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι η εύκολη απόβαση των Βενετών στη Λήμνο πραγματοποιήθηκε κατόπιν κλήσεως του Έλληνα τιμαριούχου Γεωργίου Δρομοκαϊτή, επιβεβαιώνοντας για άλλη μια φορά ότι οι στρατιωτικές επιτυχίες τους οφείλονταν πρωτίστως στην πρωτοβουλία του ντόπιου πληθυσμού να περιέλθουν στη δικαιοδοσία της Βενετίας.

⁹⁴Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror.....*, ό.π., σ. 236.

⁹⁵Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror.....*, ό.π., σ. 237.

τον Ομάρ μπέη να εγκαταλείψει την πολιορκία και να κατευθυνθεί προς την Αθήνα για να διαχειμάσει.⁹⁶ Οι συγκρούσεις των ανδρών του Malatesta με οθωμανικές δυνάμεις που σημειώθηκαν κατά το 1465 ήταν περιορισμένης κλίμακας και στάθηκαν αδύνατες να ανατρέψουν το δυσάρεστο περιβάλλον στο οποίο είχαν περιέλθει οι Βενετοί ώστε να αποκαταστήσουν το κύρος του Malatesta, ο οποίος έδειχνε να αδυνατεί να αντιμετωπίσει την κατάσταση. Η αποχώρησή του αρχιστράτηγου από το Μυστρά συνοδεύτηκε από την αποκομιδή των λειψάνων του Γεωργίου Γεμιστού Πλήθωνα- τις ιδέες του οποίου είχε ασπαστεί- που μεταφέρθηκαν στην Ιταλία από τον ίδιο κατά την επιστροφή του τον Απρίλιο του 1466, στην προσπάθειά του να αποδώσει έστω ένα νόημα και έναν τόνο επισημότητας στην άκαρπη επιχείρηση.⁹⁷

Αν και θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι επί της ουσίας ο Malatesta έκανε το καλύτερο που μπορούσε στις δεδομένες συνθήκες, στην πραγματικότητα μέχρι τη στιγμή της αποχώρησής του, η θέση των Βενετών στο Μοριά ήταν ασύγκριτα πιο δεινή από την προτέρα κατάσταση. Η απουσία ζωηρού ενδιαφέροντος από την πλευρά της Βενετίας διαπιστώθηκε τόσο στην καθυστερημένη καταβολή των μισθών των στρατιωτών όσο και στην έλλειψη εφοδιασμού. Η κατάσταση εξελισσόταν δυσάρεστη και ανυπόφορη και για τον ντόπιο πληθυσμό που υπέστη τις αυθαιρεσίες και βιαιοπραγίες των χριστιανικών δυνάμεων με σκοπό την ανεύρεση τροφίμων και ζώων. Στο εύρος των κακουχιών που έπληξαν το στρατό του Malatesta καταγράφεται και ο λοιμός που εξαπλώθηκε στα βενετοκρατούμενα μέρη του Μοριά και προκάλεσε την αραίωση και την αποδυνάμωση του στρατού που επιπλέον υπέφερε και από τις φυγόκεντρες τάσεις επιφανών Ελλήνων στρατιωτών που απογοητευμένοι απέσυραν τη στήριξη και τη συμπαράστασή τους προς τους Βενετούς. Έτσι οι τελευταίοι εγκλωβίστηκαν, εγκαταλελειμμένοι και από ένα μέρος του πληθυσμού, σε μια κατάσταση συγκεχυμένη και μετέωρη, όπως καταγράφεται στα τέλη του 1465 και αρχές του 1466. Το παρακλητικό ύφος μιάς εκ των επιστολών του γενικού προνοητή(ή προβλεπτής ή επιμελητής) του Μορέως Jacomo Barbarigo που διακαώς αναζητούσε την έμπρακτη ενίσχυση του δόγη της Βενετίας αποκαλύπτει το αδιέξοδο και την απογοήτευση του ίδιου για την αξιοθρήνητη κατάσταση των ανδρών του: «Γαληνότατε Πρίγκιπα, πολλές φορές έγραφα στη Γαληνότητά σας και με σεβασμό

⁹⁶A. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σ. 34.

⁹⁷D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π.,σ. 32' Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror...*, ό.π., σ. 236-237' A. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σ. 28 'M.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, II, ό.π., σ. 252.

υπενθύμισα να ευαρεστηθεί να μεριμνήσει για στρατό και χρήματα· βλέπω όμως ότι δεν εισακούστηκα σε τίποτα και πιστεύω πως η Αυθεντία σας μου δείχνει λίγη εμπιστοσύνη. Τα πράγματα με τις ελλείψεις αυτές πάνε πολύ άσχημα και μέρα με την ημέρα χάνεται ο, τι κατακτήθηκε, προς μεγάλη ντροπή και ζημιά της φήμης της Γαληνοτάτης σας. Δεν βλέπω ούτε έχω τον τρόπο να τα θεραπεύσω. Πρώτα πρώτα, γιατί ο στρατός αυτός είναι λίγος, άθλιος και φοβισμένος· δεν κάνει καμιά δουλειά με προθυμία και πηγαίνει σε όποιο τόπο τού αρέσει. Οι στρατιώτες ζητούν χρήματα και λένε πως δεν μπορούν να ζουν μ' αυτόν τον τρόπο, να περιμένουν δυό και τρεις μήνες να πάρουν ένα μισθό: ανάμεσα στους άλλους ο Francesco da Othiano και άλλοι αρχηγοί, καθώς και όποιος έχασε παιδιά, αδερφούς κ.λ. Μ' αυτούς δύσκολα κανείς μπορεί να συνεννοηθεί, δεν υπακούουν σε τίποτα, είναι σχεδόν απελπισμένοι. Εγώ δεν μπορώ απ' εδώ να στρατολογήσω ανθρώπους ούτε και να βρω χρήματα, για να βοηθήσω τις ομάδες τού Francesco που ανέφερα και τού Perignan και μερικών στρατιωτών που υπηρετούν σ' αυτήν τη χερσόνησο(της Μάνης)· από τους πολίτες σας της Μεθώνης και Κορώνης μπόρεσα, ύστερ' από μεγάλες υποσχέσεις, να δανειστώ ένα πολύ μικρό ποσό, με το οποίο αμέσως βοήθησα τους παραπάνω και όλους τους άλλους, δίνοντας και 15 δουκάτα σε κάθε ομάδα δανεικά, όπως όλοι πιστεύουν· και αν κλαίγονται αισθάνομαι πολύ μεγάλη θλίψη»⁹⁸.

Η παράκληση του Barbarigo, ωστόσο, δεν ικανοποιήθηκε στο έπακρο, μολονότι άρχισαν να καταφθάνουν από τη Βενετία εφόδια για την κάλυψη έστω και μέρους των αναγκών του στρατού. Η εναγώνια αναμονή του για καλύτερες μέρες τόνωθησαν να αποτολμήσει την πολιορκία της Πάτρας, τον Αύγουστο του 1466 έχοντας και την αρωγή του βενετικού στόλου που είχε τεθεί υπό τις διαταγές του ναυάρχου Vettore Capello. Ο ίδιος, μάλιστα, είχε επιδείξει ήδη από τις αρχές του ίδιου έτους τις φιλοπόλεμες διαθέσεις του στην περιοχή του Βόρειου Αιγαίου, καταλαμβάνοντας τα νησιά Ίμβρο, Θάσο και Σαμοθράκη που αποτέλεσαν έστω και πρόσκαιρα τις πιο γειτνιάζουσες θέσεις της Γαληνοτάτης στην τουρκοκρατούμενη Ανατολή και αξιοσημείωτες ναυτικές βάσεις, ενώ, λίγο αργότερα, κατέλαβε και την ίδια την Αθήνα που διατήρησε όμως για μικρό διάστημα. Διαφαινόταν πια ότι η απραξία που ταλάνιζε τις χερσαίες δυνάμεις της Πελοποννήσου έδωσε τη θέση της στη δράση που ανέλαβε ο προβλεπτής Barbarigo. Η σύμπραξη των βενετικών δυνάμεων και των

⁹⁸Κ. Sathas, *Documents inedits relatives a l'histoire de la Grece au moyen age*, v. 1-8, Paris 1880-86, VI, σ. 44· Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σ. 31-32, όπου και η μετάφραση του εν λόγω αποσπάσματος.

Ελλήνων ιππέων και επαναστατών υπό τις διαταγές του Μιχαήλ Ράλλη ήρθαν αντιμέτωπες με τις οθωμανικές δυνάμεις του Ομάρ μπέη που κατέφθασε από την Κυπαρισσία για να σώσει την Πάτρα. Η επιτυχής απόκρουση των Οθωμανών δεν επικύρωσε, ωστόσο, και τη βενετική νίκη καθώς οι Βενετοί δεν περιορίστηκαν στην επιτυχία αυτή αλλά επεδίωξαν, παρά τις αποτρεπτικές συμβουλές των Ελλήνων, να καταδιώξουν τις κύριες δυνάμεις του Ομάρ. Το αποτέλεσμα του εγχειρήματος ήταν καταστροφικό καθώς έπεσαν θύματα της προσχεδιασμένης ενέδρας των Οθωμανών. Από τη συμπλοκή που ακολούθησε ο ίδιος ο Barbarigo και ο Ράλλης έχασαν τη ζωή τους. Η καθοδική πορεία για τους Βενετούς συνεχίστηκε στη μάχη που σημειώθηκε έξω από την Καλαμάτα, όπου ολοκληρώθηκε η βενετική ήττα με τον τραγικό απολογισμό των εκατοντάδων θυμάτων και αγνώστου αριθμού αιχμαλώτων. Ο θάνατος από καρδιακή προσβολή του ναύαρχου Capello στη Χαλκίδα μετά την ύστατη απόπειρά του να πολιορκήσει την Πάτρα αποτέλεσε την τελευταία πράξη του βενετικού δράματος.⁹⁹

Κατά την περίοδο που ακολούθησε η πολεμική δραστηριότητα μεταφέρθηκε στο μέτωπο της Αλβανίας. Εκεί ο Γεώργιος Καστριώτης συνεπικουρούμενος από το βενετικό στόλο του ναύαρχου Jacopo Loredan κατέβαλε γενναίες προσπάθειες να υπερασπιστεί το οχυρό της Κρόιας. Στον Μοριά η κατάσταση παρέμενε αμετάβλητη ενώ στο Αιγαίο δέσποζε η μορφή του βενετού ναύαρχου Nicolo de Canal ο οποίος συμμετείχε στις πειρατικές επιδρομές που σημειώνονταν στην ευρύτερη περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου με συνακόλουθες καταστροφές και λεηλασίες. Ο ίδιος ο ναύαρχος, μάλιστα, ως αντιπερισπασμό στην επέκταση των Οθωμανών στην ηπειρωτική Ελλάδα, ξεκινώντας στις 14 Ιουλίου του 1469 από το Νεγροπόντε επιχείρησε με 20 γαλέρες εναντίον της θρακικής Αίνου όπου εντός ολίγων ωρών κατόρθωσε να κυριεύσει το κάστρο αφήνοντας ανεξίτηλο το βίαιο σημάδι του στους κατοίκους¹⁰⁰. Η επιτυχία του βενετικού πληρώματος μεταφράστηκε σε κάθε είδος

⁹⁹A. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', σ. 39-42' Ι.Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές», ό.π., σ. 269-271' Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 128-132' S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, ό.π., σ. 322-323.

¹⁰⁰D. Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 44: «στις 14^{ης} το πρωί επιχείρησε εναντίον της πόλης του Αίνου, την οποία και κατέλαβε, λεηλατώντας και καίγοντάς την' ο απολογισμός ήταν 2.000 σκλάβοι, 200 χριστιανές ελληνίδες απομακρύνθηκαν ενώ πολλοί θανατώθηκαν με βάνουσο τρόπο' από τις γαλέρες, πάλι, δε σημειώθηκε καμιά απώλεια, εκτός ενός θανάτου. Υπήρξε τέτοιος ενθουσιασμός στη Βενετία που επί τρεις συνεχόμενες μέρες γιορτάστηκε το γεγονός με καμπανοκρουσίες, φωταγωγήσεις και λιτανείες»' Ι.Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η

βιαιότητας και σκληρότητας εναντίον αδιακρίτως μουσουλμάνων, Εβραίων και Ελλήνων κατοίκων· πλείστοι εκ των οποίων, 2.000 ψυχές περίπου, μεταφέρθηκαν σκλάβοι στο Νεγροπόντε, όπου και τελικά οι Έλληνες αφέθηκαν ελεύθεροι. Η επιτυχής επιχείρηση προκάλεσε ενθουσιασμό στην Εύβοια και στη Βενετία που εκδηλώθηκε με τριήμερες καμπανοκρουσίες, φωταγωγήσεις και ειδικές θρησκευτικές τελετές. Το γεγονός αυτό βέβαια δεν θα έμενε αναπάντητο από τους Οθωμανούς καθώς, όπως διαφαινόταν, ο αποφασιστικός και ανήσυχος σουλτάνος είχε ήδη δρομολογήσει την εξουδετέρωση τού σημαντικότερου έως τότε ναυτικού κέντρου της Γαληνοτάτης στο Αιγαίο, του Νεγροπόντε.

Στην πρώτη αυτή περίοδο της βενετο-οθωμανικής αναμέτρησης περισσεύουν τα αλληπάλληλα πολεμικά γεγονότα. Αρχικά σημειώθηκε μια στιγμιαία επιτυχία των βενετικών όπλων για να ακολουθήσει μια δυσμενής εξέλιξη που είχε διάρκεια και

συμμετοχή των Ελλήνων σ' αυτές.» ό.π., σ. 271' «La Presa di Nigroponte(ottava rima) attribuito ad un Fiorentino ed anche ad un Jacopo da Prato»,» στο *Due Ritmi e una narrazione in prosa di autori contemporanei Intorno alla Presa di Negroponte Fatta dai Turchi a danno dei Veneziani nel 1470*, Filippino Luigi Polidori, Firenze 1801-1865, p. 411 αλλά και υποσ.1, όπου περιγράφεται συγκεκριμένα το ανωτέρω περιστατικό στο *Cronica di Savina*, έχοντας προσθέσει την επίθεση στη Λήμνο, ως εξής: «Τον ίδιο μήνα ο ναύαρχος Κανάλ αναχώρησε από τη Βενετία με κατεύθυνση τη Μεθώνη και έπειτα το Νεγροπόντε, όπου ενίσχυσε την αρμάδα του με επιπλέον δυνάμεις, για να περάσει κατόπιν στη Λήμνο. Στράφηκε με 26 γαλέρες εναντίον του Αίνου στη Θράκη. Έριξε στα τείχη σκάλες, συνέτριψε τις πύλες και κατέλαβε το κάστρο λεηλατώντας και οδηγώντας στο θάνατο πολλούς ανθρώπους και βασανίζοντας με κάθε απάνθρωπο τρόπο άνδρες και γυναίκες, οδηγώντας στη σκλαβιά περί τα 2.000 άτομα ».(σημειώνουμε ότι το εν λόγω ποίημα *La Presa di Negroponte* τιτλοφορείται και ως *Il Lamento di Negroponte*, edizione Senese). Στο χρονικό του ο Τζοβάν Μαρία Αντζολέλλο, για τον οποίο θα αναφερθούμε αναλυτικότερα κάτωθι, δε δίνει μόνο μια διαφορετική ημερομηνία, αλλά παραλείπει και αυτός την επίθεση στη Λήμνο: «[...]στις 12 Σεπτεμβρίου ξεκίνησε με το στόλο του από το Νεγροπόντε. Ο στόλος είχε οργανωθεί πολύ αλλά κι είχε επανδρωθεί με στραντιότι(ντόπιους μισθοφόρους). Μερικοί απ' αυτούς είχαν έρθει απ' τη Νάπολι της Ρωμανίας(Ναύπλιο), άλλοι από την Τουρκία, άλλοι από την Κορώνη και τη Μεθώνη κι άλλοι από το Νεγροπόντε. Με αυτό το στόλο πήγαν και κατέλαβαν από τον Τούρκο ένα κάστρο που ονομάζεται Αίνος. Ύστερα, αφού το λεηλάτησαν, άνδρες και γυναίκες, κουβαλήθηκαν στο Νεγροπόντε κι οι δικοί μας θριαμβολογούσαν και ήταν καταχαρούμενοι. Εκεί πουλήθηκαν πολλά αντικείμενα, όπως ταπετσαρίες, χρυσαφικά, ασημικά, κοσμήματα, που ως επί το πλείστον ανήκαν σε έλληνες χριστιανούς που αφέθηκαν ελεύθεροι. Ύστερα, αφού μεταφέραμε στο Νεγροπόντε τους Τούρκους, που δεν ήταν πάρα πολλοί, τους κάναμε σκλάβους», βλ. Τζ. Μ. Αντζολέλλο, *Ένας Ενετός του 15^{ου} αιώνα στην αυλή του Μεγάλου Τούρκου*, εισαγ.-μτφρ. Δ. Δεληολάνης, τίτλος πρωτοτύπου *Viaggio di Negroponte*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1998, σ. 20. Σημειώνουμε πως ο Χάμμερ αναφέρει ότι οι Οθωμανοί ιστορικοί τοποθετούν την άλωση της Αίνου στα 872(δηλαδή στα 1467), βλ Ι. Χάμμερ, *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, μτφ. Κ.Σ. Κροκιδά, εκ του τυπογραφείου Χ.Ν. Φιλαδελφώς 1870, σ. 382.

οφειλόταν στην ελλιπή οργάνωση και στον ατελή σχεδιασμό των παραμέτρων μιας πολεμικής σύρραξης που μαρτυρούσε κυρίως την αναποφασιστικότητα των Βενετών να διεκδικήσουν με αποτελεσματικό τρόπο τις επιδιώξεις τους. Αποδείχθηκε ουσιαστικά ότι οι πολεμικές επιτυχίες που σημειώθηκαν δεν είχαν μόνιμο χαρακτήρα αλλά συγκυριακό και ως εκ τούτου στάθηκε αδύνατον για τη Βενετία να διατηρήσει επί μακρόν στον έλεγχο της τις περιοχές που είχε καταλάβει στον Μοριά. Η εξήγηση ίσως εντοπίζεται στην ουσία της πολιτικής που εφάρμοζε το βενετικό κράτος και προσδιόριζε τη φύση του ως ένα κράτος δηλαδή εμπόρων που στηριζόταν στη δημιουργία καλών σχέσεων και διπλωματικών προσεγγίσεων που θα εξασφάλιζαν την ανεμπόδιστη οικονομική ικανοποίηση και εξέλιξη. Για αυτό και οι κατακτητικές προθέσεις των Βενετών δεν κατέληγαν σε ευνοϊκό αποτέλεσμα καθώς στην πορεία υποχρεώνονταν να αναλάβουν έναν αμυντικό ρόλο ενάντια μιάς φιλοπόλεμης οθωμανικής αυτοκρατορίας που προσδιόριζε το μέλλον της βάσει μιάς νικηφόρας επεκτατικής πρακτικής.

Κεφάλαιο Γ

Το Χρονικό της Πολιορκίας και της Άλωσης του Negroponte(1470)

3.1 Οι εκατέρωθεν προετοιμασίες.

Ο διακριτός χώρος που καταλαμβάνει στην ιστορική βιβλιογραφία η περιγραφή του χρονικού της πτώσης του Νεγροπόντε μαρτυρά τη βαρύνουσα σημασία του γεγονότος που αξιολογήθηκε άνευ υπερβολής ως το πλέον καταστροφικό επεισόδιο που ακολούθησε την άλωση της Κωνσταντινούπολης, δεκαεπτά χρόνια αργότερα. Ας έχουμε μάλιστα υπόψη μας, όπως πολλαπλώς έχει επισημανθεί ανωτέρω, ότι το Νεγροπόντε υπήρξε για τους Βενετούς ό, τι ο Γαλατάς για τους Γενοβέζους και, ως εκ τούτου, η απώλεια του θα έθετε σε κίνδυνο τις εναπομείνουσες κτήσεις τους στην Ανατολή. Ουσιαστικά, ακριβώς λόγω της φυσικής της θέσης στο γεωγραφικό σκελετό της ελληνικής επικράτειας ως ενδιάμεσος «επόπτης» των περασμάτων ανάμεσα στην ηπειρωτική Ελλάδα αλλά και νευραλγικό πολεμικό λιμάνι της εποχής, η Χαλκίδα παρείχε στον κύριό της τη δυνατότητα να εξουσιάζει σημαντικά εδάφη από την Πελοπόννησο έως την Αδριατική και να προστατεύει τα οικονομικά και εμπορικά του συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή του αρχιπελάγους. Αυτή η αναμφισβήτητη αξία και σπουδαιότητα του Νεγροπόντε που Γερμανοί χρονογράφοι περιγράφουν ως «πέντε φορές καλύτερη πόλη από την Κωνσταντινούπολη»¹⁰¹ τροφοδότησε την έμμονη ιδέα στο μυαλό του Μωάμεθ να ξεριζώσει με κάθε κόστος τη Βενετσιάνικη παρουσία από τον τόπο αυτό.

Αν και η παρούσα έρευνα πλέει σε ήδη χαρτογραφημένες περιοχές, διερωτόμαστε, ωστόσο, την υποθετική εξέλιξη των πραγμάτων, αν οι Βενετσιάνοι φρόντιζαν εγκαίρως για την πολεμική ετοιμότητα του Νεγροπόντε εν όψει της τουρκικής επιδρομής, αν οι Δυτικές δυνάμεις εγκατέλειπαν τις ασυμφωνίες τους, τη χλιαρή, αδιάφορη και αναποφάσιστη στάση τους και συνέδραμαν εγκαίρως στην άμυνα της νήσου, και αν ο βενετσιάνος γενικός καπετάνιος Nicolò de Canal δεν επεδείκνυε τέτοια εγκληματική αδράνεια στις εκκλήσεις των πολιορκημένων, αγκυροβολώντας αδιάφορα το στόλο του στο βόρειο Ευβοϊκό κόλπο. Εκείνο όμως που καταφάνηκε ήδη από νωρίς και διαχεόταν ως είδηση προς πάσα κατεύθυνση,

¹⁰¹Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror.....*, ό.π., σ. 280.

ήταν οι με ταχείς ρυθμούς προετοιμασίες του σουλτάνου, με συγκεκριμένες πληροφορίες να κάνουν λόγο για τη συγκέντρωση κανονιών στη Θεσσαλονίκη, που άφηναν σαφείς ενδείξεις για την ανάληψη μιας προγραμματισμένης «εκστρατείας του Μωάμεθ εναντίον της Ευρώπης».

Αξίζει ιδιαίτερος να επαναλάβουμε την εκτίμηση ενός εκ των χρονικογράφων της άλωσης του Νεγροπόντε, Jacopo dalla Castellana, ο οποίος εντάσσει στο προοίμιο του χρονικού του τα εξής λόγια: «Γιατί παρ' όλο που στους Ενετούς ήτανε γραφτό να χάσουνε τη γη τους, κατά τον όμοιο τρόπο όπως στην Κωνσταντινούπολη, τώρα η καινούργια απώλεια του Νεγροπόντε, που συνέβηκε το πρωί της 12^{ης} του Ιούλη 1470, οφείλεται πάλι σ' αυτούς τους ίδιους, όπως τούς τονίστηκε στο κοντσίλιο της Μάντοβας την εποχή του Πάπα Πίου. Αυτή η καταστροφή ίσως στοιχίσει σ' όλους τους Χριστιανούς»¹⁰².

Του λόγου το αληθές επιβεβαιώνει επιστολή στα 1466 του Antonio Michiel από την περιοχή Πέρα προς τον Vettore Capello, με την οποία ενημέρωνε διεξοδικά τους Βενετούς για το εύρος και την εντυπωσιακή ταχύτητα των μεγάλων προετοιμασιών της Οθωμανικής αρμάδας, ενώ υπογράμμιζε, εκφράζοντας με γλαφυρότητα την ανησυχία του, την άμεση ανάγκη οι Βενετοί να ανταποκριθούν εξίσου δυναμικά, ενεργοποιώντας ανεξαιρέτως το σύνολο των δυνάμεων χωρίς συστολή και φειδώ και κυρίως χωρίς αυταπάτες. Η σοβαρότητα της κατάστασης διαφαινόταν και από τη συμμετοχή των μαχητών, τόσο των Τούρκων όσο και των Χριστιανών που σκόπευαν να εξαπολύσουν τα βέλη του μίσους τους εναντίον των Βενετών λόγω της κακομεταχείρισης που είχαν υποστεί από τους τελευταίους: «Διαφαινόταν ότι οι *carazani* που είχαν τοποθετηθεί στην αρμάδα θα προκαλούσαν μεγαλύτερη ζημιά από τους Τούρκους, διότι βρίσκονταν σε δυσμενέστερη θέση εξαιτίας της στάσης των δικών μας παρά των Τούρκων». Και λίγο πιο κάτω: «Η κατάσταση πρέπει να αξιολογηθεί εκτενώς και να αποφεύγονται οι αστεϊσμοί που ενέχουν τον κίνδυνο της παραπλάνησης»¹⁰³.

Η Γαληνοτάτη δεν παρέμεινε, όπως όφειλε άλλωστε, αδρανής, αν και παρέμενε ωστόσο εξαιρετικά κουρασμένη και απογοητευμένη μετά από έναν εξαετή πόλεμο που σαφώς τής κόστισε οικονομικά και ηθικά. Τώρα όμως όλα τα στοιχεία

¹⁰²Γ. Γκίκα, «Δύο Βενετσιάνικα χρονικά για την άλωση της Χαλκίδας από τους Τούρκους στα 1470» *ΑΕΜ*, ΣΤ, 1959, 194-255, σ. 247.

¹⁰³Όπου *carazani* θεωρούνταν οι Χριστιανοί που πλήρωναν φόρο στην Πύλη. Το κείμενο της επιστολής στο D. Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σσ. 39-40.

διεμήνυαν ότι η Οθωμανική απειλή στόχευε ολόκληρη τη Χριστιανοσύνη και ότι τελικά δεν ήταν αποκλειστικά δική της υπόθεση η αναχαίτιση του κινδύνου, αν και οι ηγεμόνες της Ευρώπης επεδείκνυαν εμπιστοσύνη στη δυνατότητά της Βενετίας, που η ίδια, ωστόσο, δεν συμεριζόταν, να διαχειριστεί δηλαδή αντ' αυτών την πολεμική κρίση.¹⁰⁴ Μάλιστα έντονα κυκλοφορούσε η άποψη ότι «Οι ηγεμόνες των Χριστιανών εθεώντο απλώς ως εν τινι θεάτρω».¹⁰⁵ Παρόλα ταύτα, η ίδια κατόρθωσε να συγκεντρώσει ταχύτατα χρήματα, όπως θα αναφερθεί πιο συγκεκριμένα κάτωθι, και έτσι να εξοπλίσει, να εφοδιάσει και να επανδρώσει γαλέρες και ένα σημαντικό αριθμό ελαφρύτερων σκαφών που τέθηκε υπό τη διοίκηση του Nicolo de Canale, ώστε να ενισχύσουν το στόλο που ήδη έπλεε στο Αιγαίο.¹⁰⁶ Στο μεταξύ, κλήθηκαν να συνεισφέρουν οικονομικά εξίσου σημαντικές ιταλικές πόλεις, ενώ το Μάρτιο του 1470 πρεσβευτές έσπευδαν παρακλητικά στον Πάπα Παύλο ΙΙ, αναζητώντας την παρέμβασή του, όντας πηδαλιούχος του χριστιανικού κόσμου, ώστε να φροντίσει για την επίτευξη της *rax italica* και την ένωση του με τη Βενετία σε μια κοινή δράση εναντίον των Οθωμανών με τρόπο γρήγορο και δυναμικό-*celeriter et potenter*. Εκείνος περιορίστηκε απλώς να εκφράσει την επιείκεια της Εκκλησίας και την ανοχή της για τις κατά συνθήκη ωμότητες των εμπλεκόμενων στον αγώνα τους εναντίον των Οθωμανών ή ακόμα και αυτούς που ήταν διατεθειμένοι να στηρίξουν οικονομικά για τέσσερις μήνες εκείνους που θα έπαιρναν μέρος στον αγώνα αντ' αυτών: «Η Βενετία βρίσκεται σε δυσμενή θέση και έχει ανάγκη από τρόφιμα και χρήματα. Η Πάδοβα δώρισε 6.000 «λίτρα»[staja] γαλέτας και 3.000 δουκάτα· η Βερόνα 5.000 λίτρα και 2.000 δουκάτα· η Μπρέσα 8.000 λίτρα και 4.000 δουκάτα και εν συνεχεία και οι υπόλοιπες περιοχές εκείνο που κατείχαν[...]»¹⁰⁷.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιστολή, όπως μάς σώζεται από τον Malipiero, του Geronimo Longo, διοικητή Βενετικής γαλέρας που εκείνη την περίοδο αποτελούσε μέρος της Βενετικής αρμάδας που έπλεε στο Αιγαίο. Ο ίδιος υπήρξε τόσο εντυπωσιασμένος από την πρώτη επαφή του με τον Οθωμανικό στόλο κατά την

¹⁰⁴John Julius Norwich, *A History of Venice*, ό.π., σ. 348.

¹⁰⁵Γουίλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, ΙΙ, ό.π., σ. 200.

¹⁰⁶Gaetano Cozzi-Michael Knapton, *La Repubblica di Venezia nell' eta moderna Dalla Guerra di Ghioggia al 1517*, εκδ. UTET, Torino 1992, σ. 58.

¹⁰⁷D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 54·John Julius Norwich, *A History of Venice*, ό.π., σ. 348· M.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, ΙΙ, ό.π., σ. 298-299.

έξοδο του τελευταίου από τα Δαρδανέλια στις 3 Ιουνίου(1470)¹⁰⁸ που αισθάνθηκε την ανάγκη να προβεί στην κάτωθι περιγραφή γράφοντας στους αδερφούς του Leonardo και Francesco στη Βενετία από την Κέρκυρα, όπου κατέληξε με τη γαλέρα του¹⁰⁹: «Σας έχω γράψει πολλές φορές[...] Αλλά τώρα επιθυμώ να σας ενημερώσω για όσα συμβαίνουν, σχετικά με την τουρκική αρμάδα, η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει την καταστροφή της Χριστιανοσύνης, εάν ο Θεός δε συνδράμει.[...] Σίγουρα και Αυτός δεν επιθυμεί να χαθεί μέσα σε λίγες μέρες ό, τι αποκτήθηκε σε βάθος χρόνου. Την υπολόγισα λοιπόν αρχικά σε 300 πλοία, τώρα όμως θα τα ανέβαζα σε 400 στο σύνολο, εκ των οποίων 100 γαλέρες, 150 φούστες¹¹⁰, 100 μεγαλύτερες γαλέρες, και ένα βαρύτερο πλοίο των 500 «τόνων»[bote] και τα υπόλοιπα παλαντάρια¹¹¹. Όλη η θάλασσα έμοιαζε με δάσος.¹¹² Αυτό ακούγεται απίστευτο, αλλά πράγματι ήταν μια

¹⁰⁸Σημειώνεται απλώς ότι στο Χρονικό του Jacopo dalla Castellana, όπου θα αναφερθώ αναλυτικότερα κάτωθι, καταγράφεται ως ημερομηνία εξόδου του Οθωμανικού στόλου από τα Στενά, η 5^η του μήνα Ιούνη, βλ. «Perdita di Negroponte, scritta per Frate Jocoopo dalla Castellana» στο *Due Ritmi e una narrazione in prosa di autori contemporanei Intorno alla Presa di Negroponte Fatta dai Turchi a danno dei Veneziani nel 1470*, Filippo Luigi Polidori, Firenze 1801-1865, p. 434.

¹⁰⁹D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σσ. 49-52, όπου και ολόκληρη η επιστολή του Longo ` Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ.136, όπου και η μετάφραση κατά ένα μεγάλο μέρος που εκτείνεται από δικές του συμπληρωματικές, όπου κρινόταν απαραίτητο ` John Julius Norwich, *A History of Venice*, ό.π., σ.348. Ενώ στο πόνημα του Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, ό.π.,σ.168 εντοπίζουμε την αναφορά σε επιστολή από τον Benedetto Dei σχετικά με το μέγεθος της Οθωμανικής αρμάδας να ανέρχεται σε 380 πλοία ενώ ο Jacopo de Promontorio εκτιμά σε 280 πλοία.

¹¹⁰Φούστα: Πλοίο δίστηλο, ιστιοφόρο αλλά και κωπήλατο. Ως προς το σχήμα του ήταν μακρόστενο και ευκίνητο πλοίο που μπορούσε να μεταφέρει και έως 300 τόνους και προοριζόταν τόσο για τις πολεμικές επιχειρήσεις όσο και για το εμπόριο. Έτυχε ευρείας χρησιμοποίησης από τους Οθωμανούς κατά τον Μεσαίωνα.

¹¹¹Παλαντάρια παρανδάρια ή και παραντάρια. Μικρό κωπήλατο πλοίο είδος μεγάλης μαούνας που το χρησιμοποιούσαν για τη μεταφορά αποβατικού στρατού, κατά τη διενέργεια ρεσάλτου.

Προκειμένου να υπάρξει μια σύγκριση αναφέρουμε πως για την πολιορκία της Κωνσταντινούπολης ο Μωάμεθ Β είχε διαθέσει μικρότερο αριθμό πλοίων, και ο στόλος του αποτελούνταν συγκεκριμένα από 6 τριήρεις, 10 διήρεις, περίπου 15 γαλέρες, περίπου 70 φούστες, 20 παραντάρια και έναν άγνωστο αριθμό από καϊκια και κότερα. Το μέγεθός του πρέπει να έφθανε τις 150 μονάδες. Από τα νούμερα καταλαβαίνουμε πως για την άλωση του Νεγροπόντε ο Μωάμεθ Β΄ διέθεσε διπλάσιο αριθμό ναυτικού, κάτι που αποδεικνύει τη σπουδαιότητα της συγκεκριμένης πολεμικής επιχείρησης βλ. Στήβεν Ράνσιμαν, *Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης 1453*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2002, σσ. 126-128.

¹¹²«Era nel tuo canal tresento vele/ Turchese, che me fan pur lacrimare,/ Machometane, ch' e tanto crudele. /Da terra l'oste, poi, lassando e mare,/Ben cento milia, cho trabuchi e inzegni,/E piu che il potere anumerare». βλ. «Questo se 'l Pianto di Negroponte(terza rima) Composto da un Cagnolo» στο *Due Ritmi e una narrazione in prosa di autori contemporanei....*, ό.π., p. 404΄ επίσης στο «La Presa di Nigroponte(ottava rima) attribuito ad un Fiorentino ed anche ad un Jacopo da Prato», ο.π., p. 410 αναφέρεται: «Per mare el capitan di Natalia,/ con cento galee grosse bene armata,/ E nave e galeazze

εικόνα που δεν ήταν δυνατό να μην σε αφήσει κατάπληκτο[...] Κωπηλατούσαν θαυμάσια, με γρήγορο ρυθμό. Είναι αλήθεια ότι οι γαλέρες τους δεν είναι τόσο καλές όσο οι δικές μας, όταν κινούνται με κουπιά, αλλά στην πλεύση με πανιά και από κάθε άλλη άποψη υπερτερούν και πιστεύω ότι μεταφέρουν πολυάριθμα πληρώματα. Υπάρχει μια εμπροσθοφυλακή και μια οπισθοφυλακή και περίπου 50 γαλέρες σε κάθε μοίρα, κάθε γαλέρα με τη σύνοδό της φούστα: με την ικανότητά τους αυτή υπερτερούσαν. Χρειάζονται πράξεις και τα λόγια κατά μέρους. Ορκίζομαι ότι από το πρώτο μέχρι το τελευταίο πλοίο η απόσταση είναι μεγαλύτερη από έξι μίλια. Για να αντιμετωπίσουμε μια τόσο ισχυρή δύναμη, νομίζω ότι θα χρειαστούμε τουλάχιστον 100 γαλέρες και ακόμη και τότε δε θα ήμουν βέβαιος για το αποτέλεσμα: αλλά αποβλέποντας σε μια σίγουρη νίκη, χρειάζονται μεγαλύτερες βενετικές δυνάμεις που υπολογίζονται σε 70 γαλέρες, 15 βαριές και 10 πλοία 1.000 τόνων έκαστο, όλα πλήρως εξοπλισμένα.[...]Κρίνεται αναγκαίο η Γαλινοτάτη να επιδείξει τη δύναμή της. Αφήνοντας κατά μέρους κάθε τι άλλο, πρέπει άμεσα να αποστείλει όλα τα πλοία που διαθέτει, άντρες, εφόδια και χρήματα. Διαφορετικά το Νεγροπόντε βρίσκεται σε μεγάλο κίνδυνο και αν αυτό πέσει, όλη η Ανατολική Αυτοκρατορία μας, συμπεριλαμβανομένης και της γειτονικής Ίστριας, θα χαθεί μαζί του. Τον επόμενο χρόνο οι Τούρκοι θα είναι κατά το ήμισυ ισχυροί πάλι και περισσότερο ρωμαλέοι, όντας περήφανοι για την τωρινή επιτυχία τους». Αν και η πρόοδος των Οθωμανών στη ναυπήγηση πιθανότητα εξέπληξε των Βενετούς, δεν υπήρξε, ωστόσο, σύμφωνα με τον Longo, συμπτωματική αλλά επετεύχθη σταδιακά σε ένα βάθος χρόνου 17 ετών από το 1453 που αποτέλεσε το χρονικό ορόσημο για τον Μωάμεθ ΙΙ να εγκαινιάσει την περίοδο της δυναμικής του παρουσίας στο χώρο της θάλασσας δηλαδή του Αιγαίου και να θέσει έτσι υπό την προστασία του τόσο τη νέα πρωτεύουσα όσο και τις κτήσεις στο θαλάσσιο χώρο.¹¹³

Διόλου αμελητέα θεωρείται άλλωστε και η δράση του Μαχμούτ Πασά(Mahmud Pasha), πρώην μεγάλου Βεζίρη, νυν ναυάρχου και τοπάρχη Καλλιπόλεως, ο οποίος επιτυχώς έφερε εις πέρας το σύνολο των προετοιμασιών της Οθωμανικής αρμάδας που ξεκίνησαν ήδη από το Δεκέμβρη του 1469 ή και τον Ιανουάριο του 1470 για να ολοκληρωθούν την άνοιξη του ίδιου έτους. Τότε ήταν που ο ίδιος τέθηκε επικεφαλής της ναυτικής εκστρατείας που συμπεριελάμβανε σώμα

in compagnia,/E caravelle e fuste vantaggiate;/ Marani e altri legni s' v' avia,/ Guitate dalle genti rinnegate,/ E varie vele veniero a vento,/ Ch' el numero era nove con trecento».

¹¹³D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 51.

70.000 ανδρών και αναχώρησε από την Καλλίπολη με κατεύθυνση ενάντια στο Νεγροπόντε. Τη ίδια στιγμή ο σουλτάνος, κατά την τακτική που είχε ακολουθηθεί και κατά την εκστρατεία ενάντια στη Λέσβο το 1462¹¹⁴, ακολούθησε τη χερσαία οδό από την Αδριανούπολη, επικεφαλής μεγάλης στρατιάς 120.000 περίπου αντρών και ο οποίος προσέγγισε τη νήσο μέσω της Βοιωτίας.¹¹⁵ Αναμφισβήτητα θα μπορούσε να ενέχεται το στοιχείο της υπερβολής στην ανωτέρω καταγραφή του στρατεύματος, εντούτοις η αριθμητική υπεροχή των Οθωμανών διόλου αμφισβητείται από το σύνολο των πηγών. Σημειώνεται επιπρόσθετα ότι τόσο οι Ανατολικές όσο και οι Δυτικές αναφορές που σχετίζονται με την έναρξη της πολιορκίας του Νεγροπόντε δεν αποκλίνουν απαραίτητα αλλά ως επί το πλείστον διαφέρουν στα σημεία εστίασης της περιγραφής, όπως διαπιστώνεται από το πληροφοριακό υλικό του αριθμητικού μεγέθους του έμψυχου και άψυχου δυναμικού.

Στη δίνη των προετοιμασιών των Βενετών εντάσσονταν και οι δεήσεις και οι λιτανείες υπέρ της σωτηρίας του Νεγροπόντε και την αποφυγή των επερχόμενων δεινών. Με το σκεπτικό αυτό λοιπόν αποφασίστηκε να μεταβεί στην αυλή του Σουλτάνου Εβραΐος, ονόματι Davide, ο οποίος απολάμβανε την εμπιστοσύνη του ίδιου του Μεγάλου Τούρκου όπως αντίστοιχα και της Γαλινοτάτης λόγω της

¹¹⁴Ανωτέρω υποσ. 76.

¹¹⁵Για τις προετοιμασίες της εκστρατείας που αφορούσαν τον εξοπλισμό των πλοίων, τη συγκέντρωση των πληρωμάτων αλλά και τον εφοδιασμό τους, όλα υπό ευθύνη του Μαχμούτ Πασά, βλ. Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs*, ό.π., σσ. 192-197 Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror.....*, ό.π., σ. 281' στο έργο του Marco Antonio Sabellico, *Dell' Historia Venetiana*, Deca III, Libri VIII, p. 454, επαναλαμβάνεται το ίδιο νόημα: «Ο Οθωμανός, με 120.000 Τούρκους πλησιάζει μέσω της Βοιωτίας». Ο Jacopo από την Castellana είναι εξίσου ακριβής στον αριθμό του στρατού και του στόλου, ωστόσο με μεγάλη απόκλιση: «Την ίδια εκείνη μέρα(15 του μήνα Ιούνη) και την ίδια ώρα κατέφθασε ο Μεγάλος Τούρκος αυτοπροσώπως, μέσω ξηράς με 300.000 άντρες, χωρίς να υπολογίζονται εκείνοι της αρμάδας, που εκτιμούνται στις 60.000, και στο σύνολό τους ανέρχονται στις 360.000 άντρες», βλ. «Perdita di Negroponte, scritta per Frate Jacopo dalla Castellana», ό.π., p. 434. Αν και η δύναμη του Οθωμανικού στρατού σύμφωνα με τις πληροφορίες του καλόγερου Jacopo από την Castellana(360.000 πολεμιστές, ναύτες και πεζοί) φαντάζει υπερβολική, θεωρείται ίσως πιο ρεαλιστική η περιγραφή του Εβλιά Τσελεμπί που ανέφερε: «Πολλοί κακούργοι βασιλιάδες το είχαν στην κατοχή τους(το Εγριμπόζ), και τελευταία, στα..., το κυρίεψε ο Μωάμεθ ο Πορθητής, πολιορκώντας το εκατόν είκοσι επτά μέρες, με το αυτοκρατορικό στόλο από τη θάλασσα και με πενήντα εφτά χιλιάδες στρατό από τη ξηρά, και γκρέμισε σε πολλές μεριές το κάστρο, χτυπώντας το αδιάκοπα με βαρεία κανόνια και στο τέλος το εκπόρθησε με το σπαθί του, εξορμώντας απ' τη μεριά του Μασλαχάτ τεπεσή», βλ. Γ.Ι Φουσάρα, «Τα "Ευβοϊκά" του Εβλιά Τσελεμπί», *AEM*, ΣΤ, 1959, 153-160 αλλά και υποσημ.16,17,18,19. Προκειμένου να έχουμε ένα μέτρο σύγκρισης νεότεροι ιστορικοί υπολογίζουν ότι στην πολιορκία της Κωνσταντινούπολης ο ίδιος Σουλτάνος διέθεσε συνολικά 80.000- 100.000 στρατιώτες, οι οποίοι συγκεντρώθηκαν από τις ευρωπαϊκές και ασιατικές επαρχίες, βλ. Στήβεν Ράνσιμαν, *Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης 1453*, ό.π., σ. 128.

εμπειρίας του, εξαιτίας της διπλωματικής του εμπλοκής στις συνθήκες που είχαν επιτευχθεί στο παρελθόν μεταξύ των δύο δυνάμεων, ώστε να χειριστεί την υπόθεση μιάς ενδεχόμενης ειρήνης.¹¹⁶

Τα νέα, ωστόσο, κατέφθαναν δυσοίωνα και οι Βενετοί έκριναν κατεπείγουσα ανάγκη να καταβάλουν υπερπροσπάθεια ώστε να αναπληρώσουν το χρόνο των καθυστερήσεων και να αρχίσουν με κάθε δυνατή ταχύτητα τους εξοπλισμούς, εφόσον πλέον οι εχθρικές διαθέσεις των Οθωμανών προς το Νεγροπόντε ήταν κάθε άλλο παρά σαφείς¹¹⁷. Μάλιστα, ήταν αδύνατο να παραβλέψουν την προφορική προειδοποίηση του βάλιου Paolo Erizzo ότι τα δεδομένα ως προς την οχύρωση του Νεγροπόντε ήταν τελείως αντίθετα ως προς τα στοιχεία που άφηνε να διαφανούν στην επιστολή του προς αυτούς¹¹⁸: ότι δηλαδή 4 γαλέρες ήταν ήδη αρματωμένες από τους ίδιους τους νησιώτες και έτοιμες να τεθούν στην υπηρεσία του ναυάρχου, ότι η πόλη ήταν καταλλήλως εφοδιασμένη για 4 μήνες, επαρκώς οχυρωμένη και με τα προς τον λιμένα μέρη των τειχών, τα πιο ανίσχυρα, επισκευασμένα. Υιοθετώντας την τακτική αυτή απέβλεπε βεβαίως στην παραπλάνηση των Οθωμανών, σε περίπτωση αιχμαλωτίσεως του κομιστή αλλά και στην πιθανή αποθάρρυνσή τους να επιχειρήσουν τη σχεδιαζόμενη επίθεση¹¹⁹.

Στο μεταξύ, η Οθωμανική αρμάδα του Μαχμούτ Πασά δοκίμασε να αποκαταστήσει την οθωμανική κυριαρχία στο θρακικό πέλαγος, προτού θέσει σε εφαρμογή το κύριο επιχειρησιακό της σκέλος. Ανενόχλητη, λοιπόν, και μη βλέποντας ίχνος βενετικού στόλου κατέφθασε στις 5 Ιουνίου στην Ίμβρο, όπου και κατέλαβε το κάστρο σφαγιάζοντας το διοικητή Μάρκο Ζανατάνι και όλους τους άλλους. Έπειτα, στις 8 του ίδιου μήνα κατευθύνθηκε στη Λήμνο(Stalimene), όπου οι πολιορκημένοι του φρουρίου του Παλαιοκάστρου προέβαλαν ανέλπιστα ηρωική αντίσταση και ανάγκασαν τελικά τον Μαχμούτ να εγκαταλείψει, ύστερα από πενήνημερη προσπάθεια την πολιορκία του νησιού. Μετά τη λεηλασία της έρημης πόλης της Σκύρου και της υπαίθρου, στις 13 του μήνα, δίχως να μπορέσει να κάνει τίποτα άλλο, καθώς το

¹¹⁶Το περιστατικό αυτό σημειώνεται αποκλειστικά στο πόνημα του S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, ό.π., σ. 334, όπου αναφέρεται και η πηγή του, χωρίς όμως να έχει εντοπιστεί και επομένως διασταυρωθεί αλλού η ίδια πληροφορία.

¹¹⁷D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 48.

¹¹⁸D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 54.

¹¹⁹D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 54-55.

φρούριο ήταν πολύ ισχυρό, ο Οθωμανικός στόλος συνέχισε κατ' ευθείαν διά μέσου του Αγ. Ευστρατίου και Κάβο Ντ' Όρο στο στενό της Χαλκίδας.¹²⁰

Καθ' όλη την εξέλιξη των οθωμανικών επιχειρήσεων, ο βενετικός στόλος του Canale διατήρησε ασφαλείς αποστάσεις και καθώς υστερούσε αριθμητικά και χωρίς καμιά επικουρική υποστήριξη έκρινε συνετό να αποφύγει τη συμπλοκή λαμβάνοντας υπόψη μάλιστα και τον αντίθετο άνεμο που αναχαίτιζε δύο απόπειρες επίθεσης.¹²¹ Στο μεταξύ, όμως, αποφάσισε να αποστείλει γαλέρα στην Κρήτη υπό τον τριηράρχη Zuane Tron όπου μετάφερε διαταγή του προς τον τοπικό διοικητή να συγκεντρώσει όλα τα πλοία, πολεμικά και άλλα, να επιστρατεύσει κατά το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό αντρών και να τούς αποστείλει στο Νεγροπόντε, που κινδύνευε.¹²² Εγκαταλείποντας λοιπόν ο ίδιος, όπως αναφέρθηκε, κάθε προσπάθεια να αναμετρηθεί εγκαίρως με τον εχθρικό στόλο κατά την έξοδό του από τα Στενά, προτίμησε πλέοντας βόρεια της Ίμβρου, να κάνει κύκλο περί της Σαμοθράκης(Sanmandrachi) και να κατευθυνθεί με το στόλο του προς τη Σκιάθο και στη Σκόπελο, όπου εκεί απροσδόκητα κατόρθωσε να αιχμαλωτίσει 17(ή 18 κατά τον J.dalla Castellana) φούστες και δύο οθωμανικές γαλέρες που είχαν εγκαταλείψει τα πληρώματα τους με την εμφάνιση των Βενετών¹²³. Έπιασαν ακόμα και ένα γρίπο¹²⁴ από τη Χίο με 15.000 δουκάτα(ή 5.000 κατά τον J.dalla Castellana) και 100 πήχες κόκκινο πανί, που έστειλαν οι Χιώτες φόρο στο σουλτάνο, στο Νεγροπόντε.¹²⁵ Και πάλι, όμως, παρά

¹²⁰D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 50 Γαβριήλ Φ. Βέλτερ, *Ιστορία της Ελλάδος κατά περιοχές Χαλκίς*, τ. Α'(Ιστορία από Αρχαιστάτων χρόνων μέχρι του 1470), επιμ. Γεωργίας Π.Κουλικούρη, Ροταριανού, Αθήνα 1955, σ. 96 Στο χρονικό του ο καλόγερος Jacopo dalla Castellana είναι πιο συγκεκριμένος στις πληροφορίες αναφέροντας: «Η αρμάδα της Signoria, δηλαδή 33 γαλέρες βρέθηκε στην Τένεδο (Nembio), όπου διοικητής ήταν ο Bernardo da Ranatale; ο διοικητής της τουρκικής αρμάδας κατέλαβε το κάστρο, όπου διοικητής ήταν ο Marco Zane, τον οποίο και τεμάχισε μαζί με όλες τις ψυχές, εκτός από τα βρέφη που έστειλε στην Κωνσταντινούπολη σκλάβους», βλ. «Perdita di Negroponte, scritta per Frate Jacopo dalla Castellana», ό.π., p. 433-434.

¹²¹D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 50

¹²²D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 52.

¹²³D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 49, 50.

¹²⁴Ο γρίπος, που αργότερα εξελίχθηκε σε μπριγκαντίνι, είχε τα χαρακτηριστικά μιάς μικρής φούστας, μακρόστενο, που εξυπηρετούσε στην μεταφορά επιστολών, διαταγών και μηνυμάτων στον κύριο στόλο.

¹²⁵D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 56.

Το περιστατικό αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όπως καταγράφεται και αναλύεται από τον A. Neri, «Un Episodio della Guerra di Negroponte», *Giornale Linguistico di Archeologia, Storia e Letteratura*, 11, 1889, σσ. 152-156. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι ο Carlo Hopt στο *Storia dei Giustiniani* περιγράφει το γεγονός του 1470 που έθεσε σε κίνδυνο την ειρήνη ανάμεσα στους Τζουστινιάνι και τους Οθωμανούς ως εξής: «πλοίο από τη Χίο μετέφερε την εξαμηνιαία δόση(5.000

πάσα προσδοκία, ο ναύαρχος άλλαξε ρότα με κατεύθυνση την Κρήτη, όπου άμα τη εμφανίσει του την 25^η Ιουνίου, ο τοπικός πληθυσμός κατελήφθη από πανικό ότι πλησίαζε δήθεν εχθρικός στόλος και ο καθείς προσπαθούσε να προφυλαχθεί με κάθε τρόπο. Ο διοικητής, ωστόσο, της Κρήτης τού επιφύλαξε επικριτική υποδοχή με πικρές παρατηρήσεις, μιάς και η παρουσία του εκεί τη δεδομένη κρίσιμη στιγμή ήταν άκαιρη και μη αναμενόμενη. Τον συμβούλεψε μάλιστα να αποπλεύσει το ταχύτερο. Ο ίδιος, άλλωστε, είχε ανταποκριθεί στη διαταγή του και είχε ήδη εξοπλίσει 7 πλοία, το μεγαλύτερο εξ' αυτών είχε χωρητικότητα 700 τόνων, ενώ επρόκειτο να ενισχυθούν και με 4 ακόμα γαλέρες.¹²⁶ Και ενώ, στις 22 Ιουνίου, δόθηκε εντολή στο ναύαρχο Giacomo Venier να αποπλεύσει με τις γαλέρες του και τα μεταφορικά προς εσπευσμένη συνάντηση με τον αρχινάυαρχο Canale,¹²⁷ ο τελευταίος, όμως, αν και συνέχισε να παραμένει συγκρατημένος και απέφευγε να εμπλακεί σε ευρέως κλίμακας επιχειρήσεις, υπήρξε καθόλου φειδωλός στην επιστολή του, που απέστειλε στις 24^{ης} Ιούνη, προς τη κυβέρνηση της Βενετίας. Σ' αυτήν ενημέρωνε για την έξοδο

δουκάτα) του φόρου καθώς και 100 μπράτσα(δηλ. πήχες) κόκκινο πανί για τους βεζιρηδες, κυριεύτηκε από βενετικά πλοία που έσπευσαν να απελευθερώσουν το νησί». Επίσης ο Pietro Magistretti αναπαράγει το γεγονός αυτό στο έργο του *Galeazzo Maria Sforza e la Caduta di Negroponte*(in Arch. Stor. Lomb. 1884, I,96), δίνοντας, ωστόσο, μια άλλη προοπτική: «έπεσε στα χέρια των Βενετών ένας γρίπος των Γενοβέζων, όπου μετέφερε απεσταλμένους από τη Χίο στο Μωάμεθ, όπως και υφάσματα από μετάξι και χρυσό αλλά και τον φόρο των 16.000 δουκάτων». Οι πρώτες πληροφορίες του Canale προς τη Σύγκλητο έκαναν λόγο για μυστικές συνηνοήσεις, για συνενοχή. Προς ενημέρωση του δούκα Galeazzo Maria από τους απεσταλμένους του που διερεύνησαν την υπόθεση αναφέρεται: «Όσον αφορά αυτούς από τη Χίο, δήλωσαν ότι δεν ενήργησαν οικειοθελώς αλλά από φόβο αφού έλαβαν υπόψη δύο στοιχεία ἄρχικά μετέφεραν στον Τούρκο 30 κυβερνήτες πλοίων(carosy, cioe maestri di navi) και έπειτα στην διαπιστευτήρια επιστολή τους έγραφαν: *Magnifico dominio et cetera in Negroponte*: εκτιμούσαν δηλ. ότι είχε ήδη καταλάβει τη νήσο». Η Χίος βρισκόταν μεταξύ σφύρας και άκμονος: από τη μια ήταν υποχρεωμένη να καταβάλει υπέρογκους όρους και από την άλλη οι Βενετοί διαρκώς προκαλούσαν χωρίς να λάβουν υπόψη-όπως οι ίδιοι οι Χιώτες υποστήριζαν- ότι ήταν πολύ καλύτερο η Χίος να είναι φόρου υποτελής στο Σουλτάνο παρά πλήρως υποδουλωμένη. Τρομοκρατημένοι λοιπόν οι Χιώτες από την ισχυρότατη Οθωμανική παρουσία στο Νεγροπόντε, εκτίμησαν ότι ο σουλτάνος θα είχε ήδη καταλάβει τη νήσο, γεγονός που θα προκαλούσε μεγάλη απήχηση, διαφορετικά θα αποχωρούσε, όχι όμως χωρίς να προβεί σε κάποια αντεκδίκηση. Προκειμένου να προλάβουν την οργή του Τούρκου έκριναν αναγκαίο να προκαταβάλουν την αποπληρωμή του φόρου στο έπακρο, και να ληφθεί ως δώρο από τον Brizio Giustiniano.Επίσης το γεγονός αυτό καταγράφεται και από τον Jacopo dalla Castellana, όπου εκεί κάνει λόγο για μια караβέλλα που ερχόταν από τη Χίο με 5.000 δουκάτα και 100 μπράτσα κόκκινο πανί που στέλνανε ως φόρο εκείνοι από τη Χίο στο Μεγάλο Τούρκο, στο Νεγροπόντε. Καραβέλλα: Τρίστηλο ή τετράστηλο πλοίο, εκτοπίσματος άνω των 200 τόνων. Εμφανίστηκε τον 13^ο αι. και τον 15^ο αι. και εξελίχθηκε σε εξερευνητικό πλοίο που χρησιμοποιήθηκε από τους μεγάλους θαλασσοπόρους, Βάσκο ντε Γκάμα, Κολόμβο κ.ά.

¹²⁶D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 53

¹²⁷D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 49.

της Οθωμανικής αρμάδας ενώ υποστήριζε, προκαλώντας ακόμα και την αποδοκιμασία της Σύγκλητος, ότι τη στιγμή και μόνο που η αρμάδα του αυξηθεί σε δύναμη ώστε να ανέρθει σε 100 γαλέρες, μεγάλου και μικρού τύπου, μαζί με άλλα 10 πλοία, τότε θα μπορούσε να προστρέξει προς αναζήτηση του Οθωμανικού στόλου.¹²⁸ Παρόλα ταύτα, ήδη από την προηγούμενη η Σύγκλητος ανακοίνωσε ότι εξασφάλισε 200.000 δουκάτα με τα οποία κατόρθωσε σε λιγότερο από ένα μήνα (16 Ιουνίου έως 12 Ιουλίου) να εξοπλίσει 15 πλοία των 300 τόνων έκαστο· 14 μεγάλες γαλέρες, ενώ στον κυβερνήτη της καθεμιάς προσφέρθηκε το ποσό των 1.000 δουκάτων για την υπηρεσία προς το Νεγροπόντε· και επίσης 14 άλλα μεταγωγικά, όπου μετέφεραν τροφή και πολεμικά εφόδια.¹²⁹

Σύντομα, ωστόσο, ειδοποιήθηκε ότι ο Οθωμανικός στόλος έκανε την εμφάνισή του στο Νεγροπόντε ενώ την ίδια στιγμή, στις 6 Ιουλίου, η Σύγκλητος ζήτησε από τον Πατριάρχη να παροτρύνει τον κλήρο να κάνει δεήσεις καθημερινώς προ της λειτουργίας και λιτανεία κάθε Κυριακή, την οποία να ακολουθεί ο ίδιος με γυμνά πόδια ενώ στη Ρώμη ο πάπας και το Συμβούλιο των Καρδινάλιων αποφάσισαν, μετά από πολύωρη σύσκεψη, να περιφέρουν το Άγιο Σάβανο και την Κάρα του Αγίου Πέτρου αλλά και να προχωρήσουν στη διανομή 200 δουκάτων στους φτωχούς.¹³⁰ Παρόλη την κρισιμότητα της κατάστασης ο ναύαρχος παρέμεινε στο Χάνδακα τρεις μέρες ακόμη προκειμένου να κάνει τις απαραίτητες επισκευές στα πλοία του, που είχαν τώρα αυξηθεί σε νούμερο. Έως στις 9 Ιούλη ο Γενικός Ναύαρχος είχε στη διάθεσή του 52 γαλέρες, 18 πλοία και 1 γαλέρα μεγάλη, και εν μέσω διαφωνιών των διοικητών των γαλερών ως προς την εμπλοκή τους στην υπεράσπιση του Νεγροπόντε, εν τέλει αναχώρησαν.¹³¹ Αλλά και πάλι, παρά πάσα προσδοκία, δεν έπλευσε κατ' ευθείαν προς το Νεγροπόντε, αλλά περιέπλευσε τη νήσο, για να φθάσει πλησίον της πόλεως, μια μέρα προ της αλώσεως, την 11^η Ιουλίου. Ακόμα και την ύστατη όμως αυτή στιγμή ο βάλιος συνέχιζε να αποστέλλει κατεπείγουσα μηνύματα που υπερτόνιζαν την αναγκαιότητα της άμεσης επέμβασής του στο Νεγροπόντε, όπως καταγράφεται στην επιστολή του Giacomo Pugiese.¹³² Ο βενετσιάνικος στόλος του Canale, δε, πλησίασε τόσο, αφού αποχώρησε και απομακρύνθηκε από τις

¹²⁸D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 53.

¹²⁹D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 54.

¹³⁰D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 49, 54.

¹³¹D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 55.

¹³²D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 57.

Οθωμανικές βομβάρδες,¹³³ ώστε να αντικρίσει, και μόνο αυτό, τη γέφυρα που κατασκεύασαν οι Οθωμανοί προκειμένου να μεταβούν από τη ξηρά στο νησί... Αλλά το υπόλοιπο της ιστορίας θα αφηγηθούμε λίγο πιο κάτω με ποικίλες λεπτομέρειες που διαφέρουν στα σημεία καθώς «ρέουν» από τις περιγραφές των χρονογράφων της εποχής εκείνης που εντυπωσιάζουν, τουλάχιστον, με τη γλαφυρότητά τους.

¹³³D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 55

Κεφάλαιο Δ

4.1 Κάποια στοιχεία σχετικά με το εκδοτικό «ντεμπούτο» της Άλωσης του Negroponte.

Έντονα, ανάμεικτα και αντικρουόμενα συναισθήματα πανικού και αλληλοκατηγοριών θα δοκίμαζε σίγουρα το ιταλικό κοινό, που περιπλέκονταν συνάμα από το ζωηρό ενδιαφέρον του για τις ανατριχιαστικές λεπτομέρειες των περιγραφικών «ανταποκρίσεων» των συμβάντων της πολιορκίας του Νεγροπόντε, και μάλιστα, όταν το γεγονός αυτό ανέσυρε μνήμες από την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Μαζί λοιπόν με τις πολιτικές αντιπαραθέσεις και τα ξεσπάσματα θλίψης και απογοήτευσης, εντοπίζεται ένα ενδιαφέρον και ποικίλο σώμα κειμένων που αποτελείται από αναφορές αυτοπτών μαρτύρων, θρήνους σε ποιητική απόδοση για τη σπαρακτική κατάληξη της ανθρώπινης ζωής, εξαγγελίες ανθρωπιστικής φύσεως που κατακεραύνωναν τη βαρβαρότητα των Οθωμανών, αντλώντας στοιχεία από το χαρακτήρα και την καταγωγή τους, θεολογικοί στοχασμοί που έδιναν μια άλλη ερμηνευτική προσέγγιση στο γεγονός, αλλά και κηρύγματα που απέδιδαν την αιτία των Οθωμανικών λεηλασιών στα αμαρτήματα του χριστιανικού κόσμου. Σημειώνουμε, ωστόσο, εξ αρχής, ότι οι πηγές που αναφέρονται εδώ, όπως και άλλες, αντανakλούν το λογοτεχνικό πολιτισμό της Ιταλίας την εποχή εκείνη και εστιάζουν στη λογοτεχνική παραγωγή σχετικά με το επίμαχο γεγονός και μάλιστα κάτω από το πέπλο της μυθολογίας, άλλοτε της προπαγάνδας ή και του ρομαντισμού, ώστε λίγα μπορούν να προσφέρουν στην ιστορική τεκμηρίωσή του. Ας έχουμε επιπλέον υπόψη μας ότι δεν εκλείπει και το στοιχείο της αμφιβολίας ως προς το εάν η ιστορία του Νεγροπόντε ανταποκρίνεται στην ιστορική αλήθεια ή απλώς αποτέλεσε τη μαγιά για τη διόγκωση των λογοτεχνικών αφηγήσεων κατά τη διατύπωση του Roberto Cessi, που αναφέρει ακριβώς ότι η πτώση του Νεγροπόντε ερέθισε τη φαντασία των λογοτεχνών.¹³⁴

Παρόλα ταύτα, το στίγμα του διαφέρει από κάθε προηγούμενο στο χάρτη της ιστορίας της Αναγέννησης καθώς σχεδόν συνέπεσε με την έκρηξη της τυπογραφικής δραστηριότητας στα πιο σημαντικά κέντρα της Ιταλικής Χερσονήσου, στη Νάπολη, Μπολόνια, Φερράρα, Φλωρεντία, και Μιλάνο(οι πρώτοι τυπογράφοι εντοπίζονται

¹³⁴Roberto Cessi, *Storia della Repubblica di Venezia*, v.1, Giunti Martello, Firenze 1981, p. 418.

στο αββαείο του Subiaco, κοντά στη Ρώμη, το 1464, ενώ το 1469 τυπογραφεία λειτουργούν στην ίδια τη Ρώμη και τη Βενετία). Σημειώνεται μάλιστα χαρακτηριστικά μια εντυπωσιακή κορύφωση του αριθμού των εκδόσεων: από το σημείο των 46 περίπου εκδόσεων που διασώθηκαν την περίοδο 1465-1469 παρατηρήθηκε μια διόλου αμελητέα εκτίναξη στις 245 και μόνο το έτος 1472. Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής(πάνω από 500 συνολικά εκδόσεις έως το τέλος του 1472) αφορούσαν βέβαια κλασικά και πατερικά κείμενα, αλλά και λειτουργικά, βιβλικά σχόλια, νομικές συλλογές, και ένα μικρότερο μέρος σχετιζόταν με ρομαντικά ειδύλλια, λατρευτικά εγχειρίδια και διδακτικά έργα. Ωστόσο, τουλάχιστον 33 ιταλικές εκδόσεις της περιόδου 1465-1472 περιέγραφαν ή αναφέρονταν σε τρέχοντα γεγονότα, συμπεριλαμβανομένου και του ζητήματος της Οθωμανικής απειλής ενώ μερικές δεκάδες ιταλικών εκδόσεων σχετιζόνταν άμεσα με το γεγονός αυτό καθαυτό της άλωσης του Νεγροπόντε. Ουσιαστικά, γίνεται λόγος για μια εκδοτική δραστηριότητα που χαρακτηρίζεται εξ' αρχής ως «επαναστατική» λόγω του αξιοσημείωτου αριθμού παραγωγής των εν λόγω κειμένων, των οποίων το αντικείμενο ήταν, εξ ορισμού, νέο και το περιεχόμενο τους εντελώς αδοκίμαστο.

Στη δεκαετία που ακολούθησε την πτώση του Νεγροπόντε τυπώθηκαν συνολικά πέντε φορές δύο ποιητικοί κλαυθμοί που περιέγραφαν την πολιορκία και την άλωση της πόλης. Επί μακρόν, τα ποιήματα αυτά προσέλκυαν το ιταλικό κοινό στις πλατείες των πόλεων καθώς μαγνητίζονταν από την αφηγηματική δεινότητα ή τη μελωδική φωνή, άλλοτε του ίδιου του ποιητή, ή και επαγγελματιών τελάληδων ή και γυρολόγων που δεν έχαναν την ευκαιρία να πουλήσουν αντίγραφα των κειμένων αυτών μαζί με τηνπραμάτεια τους. Και τα δύο ποιήματα ενέχουν το στοιχείο της δραματικότητας που περιβάλει την περιγραφική απόδοση των σκληρών διαβουλεύσεων του σουλτάνου, του τρομερού στόλου του και του αιμοδιψούς στρατεύματός του, την εικόνα της γενναιότητας και της απελπισίας των υπερασπιστών(όπου μερικές φορές προτιμάται ο άμεσος λόγος), της προδοσίας του Tommaso Schiavo και των αιματηρών συνεπειών της λεηλασίας. Αποτελούσαν μέρος μιας επικρατούσας προφορικής παράδοσης, μια ποιητική προσέγγιση της επικαιρότητας που συνέχιζε να υφίσταται ως είδος έως τον 16^ο αι., χωρίς να απειλείται από την τυπογραφία. Ο ένας εξ αυτών *Piante di Negroponte in terza rima*, ενός ανώνυμου Βενετού, τυπώθηκε από Γερμανό τυπογράφο στη Βενετία το 1471 και έπειτα στα τέλη του 1472. Ενώ το *Lamento di Negroponte in ottava rima*, επίσης ανώνυμο, διασώθηκε σε τρεις διαφορετικές εκδόσεις, με διαφοροποίηση στον

αριθμό των στροφών, κατά την ίδια χρονική περίοδο ενώ είχε μεγαλύτερη διανομή από τον προηγούμενο. Ενδιαφέρον μάλιστα σημειώνεται σε μια τέταρτη έκδοση του *Lamento*, η οποία φέρεται να έχει εκδοθεί τουλάχιστον 7 χρόνια μετά την άλωση του Νεγροπόντε. Η διάρκεια αυτή δεν έχει να κάνει πιθανότατα τόσο με την ιστορία αλλά με το διαφορετικό κάθε φορά τρόπο επανάληψής της. Οι λογοτεχνικές συμβάσεις που διατρέχουν την ιστορική μπαλάντα, με ήρωες και φθονερά πρόσωπα, δραματικούς λόγους, με αφηγηματική αγωνία εντάσσουν το έργο σε ένα πλαίσιο διαχρονικού ρομαντισμού· την ίδια στιγμή, μια ηθικολογική κριτική που ενυπάρχει στο ποίημα συνδέει την ουσία των γεγονότων που περιγράφονται με τους μεγαλύτερους πολιτικούς και θρησκευτικούς προβληματισμούς της εποχής. Με αυτό τον τρόπο η ιστορία του Νεγροπόντε μετατρέπεται από μια συγκεκριμένη ιστορία σε κάτι καθολικό και ευρύτερο που διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον των αναγνωστών δεκαετίες αργότερα, όπως αποδεικνύεται από τις πολλαπλές φορές (19 φορές) που το *Lamento di Negroponte* επρόκειτο να ανατυπωθεί στην Ιταλία ανάμεσα στο 1500 και 1615.

Μερικές ακόμα δεκάδες εκδόσεις του 1470-1472 που αφορούσαν την άλωση του Νεγροπόντε διασώθηκαν ενώ διαπιστώνεται ότι η μέθοδος προσέγγισής τους διαφέρει από εκείνη των ανώνυμων κλαυθμών. Πέραν του γεγονότος ότι οι περισσότερες από αυτές ήταν στη Λατινική, συμβαίνει μάλιστα, και ίσως πιο σημαντικό, να έχουν όλες την υπογραφή του δημιουργού τους, όπως αυτό είναι σαφές από την πρώτη κίονα σελίδα, και να είναι αφιερωμένες σε κάποια εξέχουσα πολιτική προσωπικότητα, όπως χαρακτηριστικά στον Πάπα, στο βασιλιά της Νάπολης, στο δόγη της Βενετίας, ή στον Καρδινάλιο Βησσαρίωνα. Φαίνεται ίσως ότι οι δημιουργοί επεδίωκαν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού προβάλλοντας την ευρυμάθειά τους και το στίγμα τους στην κοινωνία, χωρίς όμως να του στερήσουν την ενημέρωση σε σημαντικά γεγονότα ή επίκαιρα πολιτικά ζητήματα.

Πριν το πέρας του 1470, δύο επικά ποιήματα που περιέγραφαν την πτώση του Νεγροπόντε έκαναν την εμφάνισή τους στην Ιταλία. Το πρώτο ανήκει στον Paolo Marsi, ο οποίος απέπλευσε με το βενετικό στόλο του Canale κατά την αποστολή του στην Ανατολική Μεσόγειο. Ο ναύαρχος Canale αποδείχθηκε κατώτερος των περιστάσεων στους στρατιωτικούς χειρισμούς και περισσότερο άνθρωπος των γραμμάτων, ερασιτέχνης μελετητής των Ελληνικών. Είχε, μάλιστα, πριν τον απόπλου, οργανώσει και μια βιβλιοθήκη στην καμπίνα του ενώ, στο μεταξύ, είχε προσλάβει τον Marsi προκειμένου αυτός να συντάξει εγκωμιαστικό λόγο για τα

ανδραγαθήματά του. Τουναντίον, όμως, ο Marsi υπήρξε μάρτυρας της κατάληψης της Εύβοιας όντας στο κατάστρωμα της βενετικής ναυαρχίδας και ο οποίος στο μακροσκελές ποίημα που συνέθεσε αμέσως μετά, δεν εγκωμιάζει τις αρετές του ναυάρχου αλλά εξιστορεί την καταστροφή στην οποία ο ίδιος συνέβαλε. Μάλιστα, δεν παραλείπει να διαχωρίσει τον εαυτό του από τη γενική δυσμένεια, περιλαμβάνοντας επαίνους για τον διάδοχο του Canale στο αξίωμα του γενικού ναυάρχου, Pietro Mocenigo. Στο μεταξύ, στη Νάπολη, όπου ο φόβος για την επικείμενη Οθωμανική επίθεση οδήγησε το βασιλιά της Φερράρα να επαναπροσδιορίσει την εξωτερική πολιτική του και να ευθυγραμμιστεί με την πολεμική στάση της Βενετίας και Ρώμης, ένας ανθρωπιστής από τη Γένοβα ο Giorgio Fieschi δίνει μια άλλη, διαφορετική Λατινική απόδοση της πτώσης του Νεγροπόντε που παραπέμπει στα δύο πρώτα βιβλία της Αινειάδας του Βιργιλίου, με τον Μωάμεθ ΙΙ να απεικονίζεται ως ένας πανούργος και επικίνδυνος Αχιλλέας.

Υπήρχαν και εκείνοι που μελέτησαν την ιστορία υπό άλλη οπτική εντάσσοντάς την σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, άλλοτε ιστορικό, θεολογικό ή και ηθικό. Στη Ρώμη, ο Giovanni Alvisè Toscani, νομικός στην παπική αυλή και στη Βενετία, ο ποιητής Raffaele Zovezoni, αμφότεροι συνέθεσαν μακροσκελή ποιήματα στη Λατινική, προτρέποντας τους πρίγκιπες της Ευρώπης να δράσουν δυναμικά εναντίον των Οθωμανών. Περιέγραφαν μάλιστα με λεπτομέρειες την πολιορκία και την άλωση του Νεγροπόντε με τρόπο που να υποδηλώνει την ανάγκη οργάνωσης μιάς νέας ευρωπαϊκής σταυροφορίας.

Στο παρόν κείμενο¹³⁵ δόθηκαν επιλεκτικά κάποια από τα πολλά στοιχεία για τους δημιουργούς, οι οποίοι, άλλοτε στη Λατινική ή Ιταλική ή και στις δύο, δεν επεδίωξαν απλώς να περιγράψουν την καταστροφή του Νεγροπόντε αλλά και να ορίσουν την πολιτική, ιστορική ακόμα και θεολογική σημασία του γεγονότος, να προτείνουν και να προωθήσουν πιθανές διόδους προς αποκατάσταση, διατήρηση της λαϊκής ανησυχίας για την κρίση και παρηγορητική στήριξη σε όσους έγιναν αποδέκτες των επιπτώσεών της. Το Οθωμανικό «πρόβλημα» κατέστη το κύριο θέμα που απασχολούσε τους Ιταλούς στο σύνολό τους. Η οδυνηρή πτώση του Νεγροπόντε κέντρισε την προσοχή του κοινού, προκαλώντας αντιδράσεις που υπερκέρασαν τα

¹³⁵Στην πολύτιμη μελέτη της Margaret Meserve, «News from Negroponte: Politics, Popular Opinion, and Information Exchange in the First Decade of the Italian Press», *Renaissance Quarterly*, 59, 2, 2006, 440-480 υπάρχουν ενδιαφέρουσες και πλούσιες πληροφορίες που αφορούν στο θέμα της εκδοτικής κινητικότητας της εποχής.

σύνορα της γλώσσας και του ύφους, και έθεσαν σε παραγωγική διαδικασία τον κόσμο των εκδόσεων, της διπλωματίας και του ιταλικού ουμανισμού. Ωστόσο, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η παρούσα αποβλέπει να επικεντρωθεί στις ήδη δημοσιευμένες πηγές, ενώ το μέλλον είναι ανοικτό σε νέες και συστηματικές έρευνες τής, σχεδόν ανερεύνητης και άγνωστης, μεσαιωνικής ιστορίας της Εύβοιας.

Κεφάλαιο Ε

5.1 Περιγραφή της Άλωσης του Negroponte.

Το παρόν κεφάλαιο πρόκειται να ακολουθήσει τη ροή του σπουδαιότερου αφηγηματικού χρονικού, το οποίο αποδίδεται στον Giacomo Rizzardo ενώ επικουρικά συμβάλλει και η εξίσου μείζονος σημασίας περιγραφική απόδοση, αν και περιορισμένης συγκριτικά έκτασης που παρουσιάζει ελλείψεις, του καλόγερου Jacopo από την Castellana.¹³⁶ Ως γραμματικός του πλοιάρχου Λορέντσο Κονταρίνι, που υπηρέτησε στο Βενετσιάνικο στόλο κατά την εποχή της άλωσης του Νεγροπόντε, ο Rizzardo, υπήρξε άμεσος συλλέκτης των πληροφοριών από διασωθέντες αυτόπτες μάρτυρες ώστε στάθηκε εφικτό να συνθέσει κατά τρόπο παραστατικό και πολλάκις λεπτομερειακό το δραματικό χρονικό. Στην αφήγησή του Jacopo dalla Castellana,¹³⁷ ο οποίος, όπως ο ίδιος μάς ενημερώνει στο τέλος του χρονικού του, υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των διαδραματισθέντων γεγονότων¹³⁸, παρατηρούνται αξιοσημείωτες λεπτομέρειες που εκλείπουν από την περιγραφή του Rizzardo, ίσως από άγνοια, και πρόκειται να εντοπιστούν. Προς τη συγκριτική εξέταση των δύο αυτών σημαντικών χρονικών προσανατολίζεται η εργασία αυτή, καθώς πρόκειται να εντοπιστούν κοινά και διαφωνούντα σημεία των δύο χρονικογράφων ώστε να δοθεί, κατά το δυνατόν,

¹³⁶Και τα δύο χρονικά έχουν εκδοθεί σε ελληνική μετάφραση και σχολιασμένα από τον Γ.Γκίκα, «Δύο Βενετσιάνικα χρονικά για την άλωση της Χαλκίδας.....», ό.π., 194-255. Ωστόσο, η υποφαινόμενη επιχειρεί να δώσει στα σημεία μια άλλη μεταφραστική οπτική στα σημεία των υπό μελέτη κειμένων, σεβόμενη πρωτίστως τις πηγές και, σαφώς, τα ίδια τα κείμενα και διατηρώντας τη ζωντάνια τους και την αμεσότητά τους. Το χειρόγραφο του Rizzardo φέρει τον τίτλο: Giacomo Rizzardo, *La Presa di Negroponte fatta dai Turchi ai Veneziani nel 1457* (ed ora per la prima volta pubblicata con documenti ed annotazioni), edita dal chiarissimo Cicogna, Venezia 1844, στο <https://archive.org> ενώ για το χειρόγραφο κείμενο του Fra Jacopo della Castellana έχω αναφερθεί ανωτέρω στην υποσημ. 108.

¹³⁷Σημειώνεται η ενδιαφέρουσα υπόθεση ότι η επιστολή του Giacomo Pugiese που περιλαμβάνεται στο «Annali Veneti» του Malipiero, ομοιάζει τόσο με την αφήγηση του Castellana, αν και δεν εκλείπουν οι διαφορές, κυρίως οι αριθμητικές όσον αφορά στις απώλειες των Τούρκων, ώστε μπορεί να θεωρηθεί ως μια άλλη εκδοχή στην περιγραφή του ίδιου προσώπου. Φαίνεται λοιπόν πιθανόν ότι ο Fra Jacopo dalla Castellana και ο Fra Giacomo Pugiese να είναι το ίδιο πρόσωπο, βλ. McKay, *The manuscript*, <http://angiolello.net/ANG-sources.pdf>. Contemporary Sources Maps and Views, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://angiolello.net>. Επίσης και οι δυο πηγές αξιοποιήθηκαν από τον Koder για τη σύνθεση του έργου του σχετικά με την τοπογραφία του Νεγροπόντε κατά τον 15^ο αι.: Johannes Koder, *Negroponte. Untersuchungen zur Topographie und Siedlungsgeschichte der Insel Euböia während der Zeit der Venezianenherrschaft*, Βιέννη 1973.

¹³⁸Με τα ακόλουθα λόγια ολοκληρώνει την αφήγηση του χρονικού του ο Jacopo dalla Castellana: *Εγώ Frate Jacopo dalla Castellana είδα όλα αυτά τα γεγονότα και δραπέτευσα από το νησί επειδή μιλούσα την Τουρκική και την Ελληνική γλώσσα.*

μια πληρέστερη εικόνα των γεγονότων της άλωσης του Νεγροπόντε. Στην προσπάθεια αυτή ιδιαίτερη αξία έχει και η αφήγηση του Giovan Maria Angiolello,¹³⁹ που υπήρξε εξίσου αυτόπτης μάρτυρας και παραδίδει μια δημοσιογραφικού τύπου περιγραφή, σύντομη και ακριβής όπου αφθονεί η λεπτομέρεια και το ζωντανό ύφος και όπου απουσιάζουν οι περιγραφές ατομικού ηρωισμού, που εντοπίζονται στον Rizzardo,- ίσως κρίθηκαν από τον ίδιο ως αναποτελεσματικές καθώς ενυπήρχε το στοιχείο της αμφιβολίας εάν πράγματι υφίστατο. Παράλληλα πολύτιμα στοιχεία ανασύρονται και από ιστορικές πηγές που εμπλουτίζουν ποικιλότροπα την περιγραφική απόδοση του γεγονότος.

Η άλωση και καταστροφή του Νεγροπόντε γραμμένη από τον Τζάκομο Ριτσάρντο, γραμματικό του σεβαστού κύριου Λορέντσο Κονταρίνι, υπερκόμητα¹⁴⁰ μιάς μεγάλης γαλέρας της Φλάνδρας.

Την 15^η μέρα του Ιούνη¹⁴¹ και στις 8 η ώρα το πρωί, η αρμάδα του κυρίου Τούρκου¹⁴² προσέγγισε στη Μιλεμόζα και στο Βούρκο.¹⁴³ Την 16^η μέρα το πρωί

¹³⁹Τζ. Μ. Αντζολέλλο, Ένας Ενετός του 15^{ου} αιώνα στην αυλή του Μεγάλου Τούρκου, εισαγ.-μτφρ. Δ. Δεληολάνης, τίτλος πρωτοτύπου *Viaggio di Negroponte*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1998, ` επίσης ενδιαφέρουσα στοιχεία για τον ίδιο εντοπίζονται από τον N.Di Lenna, «Ricerche intorno alla Storico G. Maria Angiolello (degli Anzolelli) Patrizio Vicentino (1451-1525) στο *Archivio Veneto-Tridentino*, a spese della R.Deputazione, Venezia 1924, pp. 1-55.

¹⁴⁰Υπερκόμης: πλοίαρχος.

¹⁴¹Ο Ριτσάρντο δεν ορίζει το συγκεκριμένο έτος, όπως αυτό καθορίζεται με σαφήνεια από τον νταλλα Καστελλάνα και τον Αντζολέλλο. Ο τελευταίος μάλιστα αναφέρει: *Ο στόλος του Μεγάλου Τούρκου έφτασε στις 8 Ιουνίου 1470* κι αμέσως κατέλαβε χωρίς καμιά παρεμβολή την τοποθεσία που ονομάζεται *Τούρκο*, κοντά στην είσοδο του λιμανιού, που ονομάζεται στενό του Αγίου Μάρκου και που απέχει από την ακτή ένα μίλι περίπου. Στο χρονικό του δε ο καλόγερος νταλλα Καστελλάνα γίνεται πιο συγκεκριμένος όσον αφορά την πορεία του στόλου: *Στις 15 του πιο πάνω μήνα, δηλαδή τη μέρα της γιορτής του Αγίου Βίτου, η αρμάδα των Τούρκων έφτασε στο Νεγροπόντε από την πλευρά της Καρύστου και του λιμανιού του Porto Leone*(το Ενετικό εμπορικό λιμάνι Νεγροπόντε-Πειραιάς) και μπήκε στο κανάλι πλησιάζοντας στη γέφυρα του Αγίου Μάρκου που απέχει από τη στέρεη γη τρία μίλια.

¹⁴²Αναφέρεται στον Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή.

¹⁴³Η Μιλεμόζα των Φράγκων και ο Βούρκος είναι δύο θέσεις γειτονικές προς τη Χαλκίδα. Η μεν πρώτη αναφέρεται στο ακατοίκητο νησάκι στο Νότιο Ευβοϊκό κόλπο ή και «νησί του πασά» όπου σύμφωνα με την παράδοση ο Μωάμεθ έθαψε εκεί τους νεκρούς του μετά την άλωση. Η σημερινή

αποβιβάστηκαν στο νησί του Νεγροπόντε, από τη μεριά της Αγίας Μαρίνας και μέχρι η γη να συναντήσει τον Rivellino del Burchio,¹⁴⁴ μεγάλος αριθμός πυροβολητών μεταξύ των οποίων γενίτσαροι όλοι και αζάπηδες¹⁴⁵ και τούρκοι και ενώ στην αρμάδα πάνω παρέμειναν οι χριστιανοί και προσεγγίζοντας στο Rivellino del Burchio, παρατάχθηκαν κατά μήκος της τάφρου.

Οι δικοί μας¹⁴⁶ όρμησαν εκτός των τειχών και αρπάχτηκαν στα χέρια με τους Τούρκους και στη μιάμιση ώρα που κράτησε αυτό σκοτώθηκε ένας Τούρκος, και το κεφάλι του μετέφεραν μαζί τους μέσα στο κάστρο. Και έτσι ευχαριστημένοι, ανακουφίστηκαν και επέστρεψαν έπειτα δριμύτεροι στο πεδίο των συμπλοκών. Κατά τη διάρκεια των αψιμαχιών αυτών τραυματίστηκαν γενίτσαροι και αζάπηδες, και από τους δικούς μας τέσσερις χτυπήθηκαν από βέλη, ο Νικόλαος Κανούτα και ο Δημήτρης Ζαμπακετιάνο¹⁴⁷ από το Νεγροπόντε και δύο μπαλεστριέροι¹⁴⁸ από την Κρήτη και παρόλα ταύτα κατόρθωσαν να επιστρέψουν εντός των τειχών.

του ονομασία οφείλεται στο γεγονός ότι στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ο Πασάς της Χαλκίδας έκανε εκεί τις θερινές του διακοπές. Σήμερα στεγάζεται ο βιολογικός καθαρισμός της Χαλκίδας. Ο δε Βούρκος, ονομασία που προέρχεται από πολύ παλιά και διατηρείται έως σήμερα, βρίσκεται στην περιοχή που εκτείνεται μεταξύ της πίσω πλευράς της σημερινής Σχολής Πεζικού της Χαλκίδας και του λόφου Μπαταριά(μεριά της Αγίας Μαρίνας).

¹⁴⁴Ο Γ.Γκίκας σημειώνει ότι η Μεριά της Αγίας Μαρίνας είναι η προς το Βούρκο μεριά ενώ ο προμαχώνας του Βούρκου(Rivellino del Burchio) βρισκόταν στη θέση «Τούμπα», μεταξύ του Βούρκου και της εξωτερικής πλευράς της τάφρου.

¹⁴⁵Οι αζάπηδες προέρχονταν από τα πιο εξαθλιωμένα κοινωνικά στρώματα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τούς χρησιμοποιούσαν στις πιο επικίνδυνες επιχειρήσεις και συχνά τους τοποθετούσαν μπροστά από τον υπόλοιπο στρατό προκειμένου να τον προφυλάξουν με τα σώματά τους. Πολλές φορές γέμιζαν με τα πτώματά τους τις τάφρους των οχυρών που πολιορκούσαν, για να περάσει ο στρατός στην απέναντι πλευρά: greek.enacademic.com

¹⁴⁶Κατά τις εκτιμήσεις του Luigi Fincati ο πληθυσμός της πόλης του Νεγροπόντε(τα τείχη της οποίας περιβάλλουν δεκαέξι εκτάρια) υπολογίζεται στις 2.500 κατοίκους(Ελληνες κυρίως αλλά και Βενετοί). Προστίθενται περίπου 300 πρόσφυγες, επιπλέον 300 τοξότες από την Κρήτη, 400 μισθοφόροι προσφάτως αφιχθέντες και 500 στρατιώτες υπό τη διοίκηση του Τομάσο Σκιάβο, δηλαδή άτομα όλων των ηλικιών και κατηγοριών, βλ. *The Papacy and the Levant(1204-1571)*, II,σ.302' στοιχεία για την οικονομική και δημογραφική εικόνα της Εύβοιας, στην αμέσως μετά την κατάληψη περίοδο, βλ. Evangelia Balta, *L' Eubee a la fin du XV e siècle. Economie at Population. Les registres de l' annee 1474*, Αθήνα 1989 (ΑΕΜ, Παράρτημα του 26^{ου} τόμου).

¹⁴⁷Ενδιαφέρον είναι ότι οι αψιμαχίες αυτές δεν αναφέρονται τόσο αναλυτικά στους άλλους χρονικογράφους αλλά ούτε και στους ιστορικούς που έχω υπόψη μου, ενώ ο Τζ. Μ. Αντζολέλλο αναφέρει γενικά τα εξής: *Τότε βγήκαν από την πόλη κάπου διακόσια άτομα, μερικοί από αυτούς με άλογα, σκότωσαν πολλούς Τούρκους και γύρισαν στην πόλη με δώδεκα κεφάλια. Από τη μεριά των χριστιανών ένας μόνο πέθανε, γιατί θέλησε να παραμείνει πίσω από τους άλλους για να λαφυραγωγήσει το πτώμα ενός Τούρκου.*

¹⁴⁸Εκ του βαλλιστρίς, αυτός δηλαδή που μετέφερε όπλο, ένα είδος μηχανικού τόξου για την εξόντωση βελών.

Την 17^η μέρα το πρωί¹⁴⁹ οι δικοί μας βγήκαν και πάλι έξω από τις πύλες για επίθεση ενώ από τα τείχη σκοτώσαμε με σπινγκάρδες¹⁵⁰ δέκα Τούρκους και έπειτα τούς κόψαμε τα κεφάλια. Ύστερα, όμως, από αυτό, σφοδρότατο μίσος έπεσε πάνω μας, ώστε αιχμαλώτισαν(οι Τούρκοι) έναν από τους δικούς μας μπαλεστριέρους από τα Χανιά. Και οι δικοί μας επέστρεψαν στο κάστρο για να ανακτήσουν τις δυνάμεις τους.

Εκεί, συνέβη 40 νέοι να συμπράξουν ωσάν ένα σώμα και αφού φιλήθηκαν στο στόμα¹⁵¹ ξεχύθηκαν κατά του εχθρού. Αλλά έπεσε πάνω τους τέτοια παράφορη οργή ώστε προτίμησαν να ριχτούνε στο νερό και στις τάφρους. Και ένας εξ αυτών εν ονόματι Ζανίνο Σπανιουόλο με καταγωγή από την Κάντια¹⁵² αντιστάθηκε με πείσμα, και τού προκάλεσαν περισσότερες από 25 σπαθιές· αλλά και έτσι κομματιασμένα από περισσότερα χτυπήματα η ασπίδα και η περικεφαλαία του, κατάφερε αιφνίδιο χτύπημα και έκοψε στα δυό τα πόδια ενός γενίτσαρου. Κάποιοι δικοί μας τότε μαζεύτηκαν και έσπευσαν να βοηθήσουν το Σπανιουόλο, και ενώ οι εχθροί οπισθοχωρούσαν, ο εν λόγω Ζανίνο κατόρθωσε να επιστρέψει εντός των τειχών, τραυματισμένος στην πλάτη από λόγχη και με κάποια τραύματα στα χέρια από ασπίδα.

Την 18^η μέρα το πρωί οι δικοί μας ανέλαβαν και πάλι επιθετική δράση χωρίς τη συναίνεση της Διοίκησης και χωρίς να ληφθούν σοβαρά υπόψη οι ποινές που διακήρυξε και οι προηγούμενες που εξέδωσε εγγράφως, και έτσι κατόρθωσαν οι δικοί μας να τραυματίσουν πλήθος εχθρών. Αλλά κατά το μεσημέρι της ίδιας μέρας αποφάσισαν να υποχωρήσουν, όταν είδαν από τη μεριά της στεριάς και από το δρόμο των Στύρων¹⁵³ να καταφθάνει ο στρατός του κυρίου Τούρκου. Ένα αναρίθμητο πλήθος στρατιωτών¹⁵⁴

¹⁴⁹Εξακολουθεί να εννοεί το μήνα Ιούνιο.

¹⁵⁰Καταπέλτης, πολεμική μηχανή που εκτόξευε πέτρες ενώ στην υποσημ.11 της μετάφρασης του Γ. Γκίκα δίνεται ως ένα είδος σφεντόνας.

¹⁵¹Μπορεί να εκληφθεί ως ένδειξη της αφοσίωσης και επισφράγισης της απόφασής τους να διεξάγουν την επιχείρηση με αποφασιστικότητα.

¹⁵² Ηράκλειο Κρήτης.

¹⁵³Είναι γεγονός ότι ο στρατός του σουλτάνου κινήθηκε ανεξάρτητα από το στόλο του ο οποίος προσέγγισε τη νότια Εύβοια, κατέλαβε το κάστρο των Στύρων και τον τετράγωνο πύργο στο χωριό Βασιλικό πλησίον της Χαλκίδας και στις 15 Ιουλίου αγκυροβόλησε στον όρμο Burchio. Ο σουλτάνος, όμως, έφτασε στο Νεγροπόντε από τη στεριά και από το δρόμο της Θήβας που οι Βενετοί αποκαλούσαν *Stives* ή *Estives* και που ήταν ο μοναδικός και φυσικός δρόμος που οδηγούσε στη Χαλκίδα. Καταλήγουν λοιπόν οι μελετητές να δεχτούν ότι ο Ριτσάρντο παρουσιάζει εδώ τη λέξη αλλοιωμένη και γράφει *Struez* αντί *Stives*! βλ. Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδα (1204-1566)*, ό.π., σ. 200.

¹⁵⁴Αναλυτικότερα στην ανωτέρω υποσημ.179, όπου συμπεριλαμβάνεται και η άποψη του καλόγερου νταλλα Καστελλάνα για τον αριθμό του στρατού του σουλτάνου. Ο Μίλλερ σημειώνει χαρακτηριστικά: *Επί δύο ώρας ο σουλτάνος ίστατο επί της κεφαλής της επί του Ευρίπου γέφυρας και*

κατευθύνθηκε προς τη γέφυρα της πόλης, όπου και παρέμεινε για ένα διάστημα δύο ωρών και έπειτα αποχώρησε για να στραφεί προς τη μεριά του Αγίου Μάρκου¹⁵⁵. Και αμέσως ο κύριος Τούρκος διέταξε να φέρουνε πολλές παλαντάρια¹⁵⁶ όπου πάνω σε 45 απ' αυτές κατασκεύασαν πλωτή γέφυρα, που είχε πλάτος 12 πάσα¹⁵⁷ όσο ήταν το μήκος αυτών και μήκος όσο η απόσταση του νησιού από τη στεριά. Κατόπιν, κατά την ώρα του Άβε Μαρία¹⁵⁸, πέρασε πάνω από τη γέφυρα το ένα τρίτο του στρατού των Τούρκων

μετά προσοχής εξήταζε το μεμαγευμένον κάστρο, όπερ ίστατο εν τω μέσω του πορθμού,[...]Έπειτα κρίνας ακοτόρθωτον την κατά τοιούτον τρόπον εισέλαισιν εις την πόλιν, επειδή τον μεν ρεύμα είναι ορμητικόν και η περιαιρητή γέφυρα ήτο ανασεσυρμένη, μετέβη εις την Πούνταν ή το Στόμιον του Αγίου Μάρκου(Bocca di San Marco), ως εκαλείτο τότε υπό των Βενετών ο στενός είσπλους του στενού όρμου κατά τα νότια του Ευρίπου, και διέταξε να πηχθή γέφυρα εκ σκαφών εκ της Βοιωτίας προς την νήσον.

¹⁵⁵Ο Γ.Γκίκας σημειώνει ότι έτσι λεγόταν τότε το στενό πέρασμα του μικρού όρμου στα νότια του Ευρίπου. Συγκεκριμένα πρόκειται για το έναντι «Στενού» Αυλίδας ακρινό τμήμα της χερσονήσου της Αγίας Μαρίνας.

¹⁵⁶Ανωτέρω υποσημ. 111.

¹⁵⁷Πάσο: βήμα Ο ντάλλα Καστελλάνα, δε, περιγράφει τη μέρα αυτή ως εξής: Και στις 25 του πιο πάνω μήνα, ο Τούρκος διέταξε να φτιάξουνε μια ξύλινη γέφυρα πάνω από λέμβους, που είχε μήκος εκατό βήματα, όση δηλαδή ήταν η απόσταση από τη στεριά στο νησί, και πλάτος 40 βήματα. Το μέρος αυτό θρισκότανε κοντά στη γέφυρα του Αγίου Μάρκου, όπου είχε πλησιάσει ο στρατός. Πάνω από αυτό το πέρασμα πέρασε ο ίδιος ο μεγάλος Τούρκος και ο μικρότερος γιός του κι ο πασάς της Ρωμανίας, (σημ. Μουράτ πασάς) γιατί ο πασάς της Νατουλίας(σημ. Μαχμούτ πασάς) ήτανε γενικός καπετάνιος του στόλου. Έτσι πέρασε από την πλωτή γέφυρα ο μεγάλος Τούρκος πάνω στο νησί με 250.000 πρόσωπα, καθαλλάρηδες όλα, εξόν από 15.000 Tanenqarjij, δηλαδή άπιστους Χριστιανούς, και διέταξε να χτίσουνε τη σκηνή του κάτω από την Αγία Κλάρα που απέχει από την πόλη μισό μίλι. Ο Αντζολέλλο περιγράφει συνεκτικά την κατασκευή της γέφυρας: Στις 13 του μηνός οι Τούρκοι άρχισαν να κατασκευάσουν με φούστες και παλεντάρια[βάρκες για τη μεταφορά αλόγων] μία γέφυρα πάνω στο στενό του Αγίου Μάρκου. Αφού αποπεράτωσαν τη γέφυρα, στις 15 του μηνός έφτασε ο Μέγας Τούρκος με μεγάλο στρατό, πεζικό και ιππικό, και πολυάριθμες καμήλες φορτωμένες με τα απαραίτητα για το στράτευμα. Ο Μέγας Τούρκος με μέρος του στρατού πέρασε τη γέφυρα και διέταξε προσεκτικά τους άνδρες του σε ένα νησί και σε άλλες τοποθεσίες γύρω από την πόλη. Άρχισαν έτσι μια πιεστική πολιορκία. Είναι πράγματι γεγονός ότι το χρονικό ελκύει περισσότερο από την ιστορία λόγω ακριβώς της περιγραφικής ζωηρότητας, όπως ακριβώς διαπιστώνεται και στο κάτωθι χρονικό ενός ανώνυμου χρονογράφου που δημοσιεύεται από τον Π.Δ. Μαστροδημήτρη, «Η Άλωση της Χαλκίδος από τον Μωάμεθ τον Β' (το έτος 1470)(Κατά τον Βερβερινόν Ελληνικό Κώδικα 111), ΑΕΜ, Ζ, 1960, 157-161: Και η Έγριπο ένα κάστρο δυνατό και καλά αρματωμένο, και είχε και πολύ λαόν μέσα, Φράγκους και Ρωμαίους. Και ένα κοντά εις τον γιαλό. Και εδιάβη ο σουλτάν Μεχμέτης με τα φουσσάτα του από τη στερέα και δια θαλάσσης έστειλε τον Ομέρ πασά καπετάνο με την αρμάδα του. Και, επειδή στέκει το κάστρο κοντά-κοντά εις την στερέα εις την Ρούμηλη και ένα στενός ο τόπος το διάστημα, έφερε καράβια χαμηλά και μεγάλες βάρκες και τα έκαμε ωσάν γοφύρι και απέρασε τα φουσσάτα* του μέσα'ς το νησί. Και ετριγυρίσαν το κάστρο και εδίδαν πόλεμο μέρα και νύκτα. Και οι Εγριπιώτες δεν εθαρρούσανε ότι να τους πολεμά από κείνο το μέρος.

*Όπου το φουσσάτον είναι ο στρατός.

¹⁵⁸Όρα του Άβε Μαρία: ώρα του εσπερινού.

και στήσανε αναρίθμητο πλήθος σκηनों προς το λόφο της Καλογραίας¹⁵⁹ και του Αγίου Ηλία.

Την 19^η μέρα τα πρωί ο ίδιος ο κύριος Τούρκος με το σύνολο του στρατού του προωθήθηκε ως την Αγία Κλάρα.¹⁶⁰ Στον Άγιο Φραγκίσκο¹⁶¹ ξεδίπλωσε τη σκηνή του ο γιός του κυρίου Τούρκου, ενώ του ίδιου οι σκηνές στήθηκαν από τη μεριά του Εμπορίου, δηλαδή του Τελωνείου. Στο ίδιο σημείο συγκεντρώθηκαν σύσσωμο το σώμα των γενιτσάρων μαζί με τις γυναίκες του και τα δώδεκα αμάξια του που ήταν καλυμμένα από βελούδο χρώματος κρεμεζί.¹⁶² Τα προσωπικά του μόνο πράγματά κάλυπταν τη διαδρομή εφτά δρόμων όπου κατά μήκος του στηνόταν παζάρι όπου πουλούσαν και αγόραζαν όλα τα αντικείμενα. Και μάλιστα τα δικά του απλώνονταν από

¹⁵⁹Ο νταλλα Καστελλάνα ονομάζει την περιοχή Φαλεγκρίζα ή Καλορίζα ή Καλογραία ή Αγία Μαρίνα ενώ στον Malipiero αποκαλείται Καλογρέτα βλ. D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 57' ο Μίλλερ διευκρινίζει ότι πρόκειται για το λόφο του Βελή-μπαμπά όπισθεν της Χαλκίδας όπου τότε υπήρχε μονή της Θεοτόκου και σήμερα είναι η περιοχή Δεξαμενή Χαλκίδας. Η περιοχή αυτή, σύμφωνα με τον Γ.Γκίκα περιλαμβάνει τη μεταξύ του τέρματος Αβάντων, Νεαπόλεως και Ισραηλιτικού νεκροταφείου έκταση. Επίσης σχετικές πληροφορίες μάς προσφέρει και ο Δ.Δ.Τριανταφυλλόπουλος, «Η μεσαιωνική Χαλκίδα και τα μνημεία της, ό.π., σσ.197-198' Σκίτσο του Βελή-μπαμπά στα 1470 παρέχει ο Φ. Κόντογλου, *Η πολιορκία και το πάρισμο της Χαλκίδας από το Σουλτάν Μεμέτη στα 1470*, Ελληνικά Γράμματα 1927, τ. Α' σσ. 521.

¹⁶⁰Σημείωση του Γ. Γκίκα αναφέρει ότι η περιοχή αυτή ίσως να βρισκόταν εκεί που σήμερα είναι η «Σουβάλα».

¹⁶¹Ο Γ.Γκίκας τοποθετεί την εκκλησία του Αγίου Φραγκίσκου κοντά στο Ρωμαϊκό Υδραγωγείο. Δηλαδή προς το Δοκό περιοχή, όπου ακόμα μέσα στις αγροικίες σώζονται μικρά εκκλησάκια.-Άγιος Φραγκίσκος δεν υπήρχε. Ίσως την εποχή εκείνη να υπήρχε εκκλησία προς τιμή του Αγ. Φραγκίσκου. Ωστόσο, το σημείο τίθεται υπό συζήτηση καθώς σύμφωνα με τον περιηγητή Νικόλαο ντε Μαρτόνι που επισκέφτηκε και περιέγραψε το Νεγροπόντε στα 1395 εντοπίζει το μοναστήρι των Φραγκισκανών μοναχών εντός του σημερινού κέντρου της πόλης, καθώς βρισκόταν κοντά σε ένα άλλο μοναστήρι που υπήρχε επί Ενετοκρατίας, εκείνο της Αγίας Κλάρας(σημερινή Σουβάλα). Αναφέρει συγκεκριμένα: *έξω απ' αυτή την πόλη έχει μερικές κατοικίες και παλιά σπίτια. Εκεί είναι και ο τόπος(δηλ. το μοναστήρι) του αγίου Φραγκίσκου (Iocus S. Francisci), που είναι ωραίος και μεγάλος τόπος, και οι αδελφοί σ' αυτό τον τόπο ζούνε από τα δικά τους. Ο ηγούμενος του τόπου μου είπε, πως μέχρι προ ολίγου ο τόπος έφερνε κάθε χρόνο περίπου χίλια δουκάτα. Και όχι πολύ μακριά απ' αυτόν τον τόπο υπάρχει άλλο μοναστήρι, στο οποίο ζούνε καλόγριες' αυτό το μοναστήρι έχει τα' όνομα της αγίας Κλάρας(S. Clara).* Επίσης ο J. Koder προσφέρει την πληροφορία ότι το λατινικό μοναστήρι των Φραγκισκανών στη Χαλκίδα χτίστηκε μετά την τέταρτη σταυροφορία και υφίσταται μέχρι τι 1470, βλ. .Johannes Koder, «Η Εύβοια στα 1395(Από μεσαιωνικό ιταλικό ημερολόγιο), ό.π., σσ. 53-54 και υποσημ.19. Επίσης στο χάρτη του Giovanni Francesco που δημοσιεύτηκε στα 1571-74 και ο άλλος του Simon Pinargenti στα 1573 απεικονίζεται ο ναός San Franc(πιθανότατα συντομογραφία του S.Francisco) ανάμεσα στη S.Chiana και την τάφρο.

¹⁶²Ο Malipiero συμφωνεί με τον νταλλα Καστελλάνα και περιγράφει διαφορετικά την κατανομή του στρατού: *Ο Τούρκος έστησε τη σκηνή του στην Αγία Κλάρα, ενώ ο γιός του στο λόφο της Καλογραίας και ο Πασάς στον Άγιο Φραγκίσκο. Στο σημείο αυτό εγκατέστησαν πολλούς όλμους που στόχευαν μέσα στην πόλη, προκαλώντας μεγάλη ζημιά.*

την περιοχή του Αγίου Ιωάννη του Κούρκο¹⁶³ έως το αμπέλι του κύριου Αντόνιο Βενιέρ. Οι αζάπηδες, δε, είχαν κατασκηνώσει στο προάστιο, σε σημείο εγγύτατο για άμεση ρίψη με τις σπρινγκάρδες κατά της τάφρου και των τειχών του κάστρου. Και ως εκ τούτου οργάνωσε με τέτοια σχολαστικότητα το στρατόπεδό του και έστησε τόσες πολλές σκηνές που σκεπάσανε όλη την ευρύτερη περιοχή.

Την¹⁶⁴ ... μέρα, θέλησε ο Μωάμεθ πασάς να μιλήσει με το επιτελείο του και με τον Ντομένικο Ντεμουνέσι, ο οποίος είχε αυτομολήσει νωρίτερα με μια φούστα στην Καλλίπολη. Είναι το ίδιο πρόσωπο που είχε οδηγήσει στις 7 του Μάρτη 65 ιστιοφόρα πλοία στο *Stalimene*, στην πολιορκία του Κόκκινου.¹⁶⁵ Και ο Μωάμεθ πασάς, ο αρχηγός του στρατού, πρόσταξε τον Ντομένικο Ντεμουνέσι να μιλήσει φράγκικα, και με όμορφες λέξεις είπε: «Καλέστε μου τον βάιλο σας, που θέλουμε να τού μιλήσουμε εκ μέρους του Κυρίου μας».¹⁶⁶ Αποκρίθηκε ο Φιόριο κατά διαταγή του βάιλο, που στεκόταν δίπλα του, και τού είπε: «Τι ζητάτε από το βάιλο μας; Μπορείτε να πείτε σε μένα αυτό που θέλετε γιατί αυτή την εντολή έχω από τον ίδιο». Απάντησε ο Ντομένικο Ντεμουνέσι σε Ιταλικά: «Έχουμε διαταγή από τον Κύριο μας να μιλήσουμε στον ίδιο τον βάιλο». Και ο Φιόριο απάντησε: «Ό, τι και να πεις, εκείνος δεν πρόκειται να έρθει εδώ». «Πήγαινε και πες του(του Βάιλου) εκ μέρους του Κυρίου μας ότι πρέπει να παραδώσει τη γη αυτή γιατί είναι αποφασισμένος να μη φύγει από εδώ, εάν δεν την κάνει δική του· σάς διαβεβαιώνει και προτίθεται να ορκιστεί ενώπιόν σας ότι δεν πρόκειται να δυσαρεστήσει κανένα πρόσωπο σ' οποιαδήποτε κοινωνική τάξη κι' αν ανήκει· και ότι δύναται να σας απαλλάξει για δέκα χρόνια από κάθε φορολογική

¹⁶³Ο Γ.Γκίκας τοποθετεί την περιοχή Κούρκο ή Κρούκο ανατολικά της Χαλκίδας, προς τη θέση «Καμάρες» ή «Ενετικό υδραγωγείο», όπου το νεκροταφείο της πόλη και η εκκλησία του Αγ. Ιωάννη.

¹⁶⁴Σύμφωνα με την σημείωση του Σιγκόνια (στο εξής Σ.Σ) το κενό στη χρονολογία καλύπτεται από την πληροφορία του Malipiero που αναγνωρίζει ότι την 25^η Ιούνη δόθηκε η πρώτη μάχη κατά την οποία σκοτώθηκαν 14.000 Οθωμανοί. Ο νταλλα Καστελλάνα, από την άλλη, αναφέρει ότι η πρώτη μάχη δόθηκε στις 5 του Ιουλίου κατά την οποία: ο μεγάλος Τούρκος γέμισε τις τάφρους με ξύλα από τη μεριά που είχαν καταστραφεί τα τείχη, δηλαδή από το σημείο που βρισκόταν η Πόρτα του Χριστού ως το Ναό. Μόλις γεμιστήκανε οι τάφροι ο Τούρκος άρχισε να δίνει μάχη με σκοπό να κατορθώσει μα μπει μέσα στην πόλη. Εκείνοι, όμως, από μέσα, ρίξαμε μπαρούτη πάνω στα κλαριά και τη στιγμή που οι Τούρκοι πήγανε να περάσουνε πάνω από την τάφρο βάλανε φωτιά στα ξύλα. Σ' εκείνη τη μάχη καήκανε και πνιγήκανε πάνω από 14.000 Τούρκοι. Αυτό, το μάθαμε από ένα σκλάβο που κατόρθωσε να το σκάσει από τους Τούρκους.

¹⁶⁵Δεν γνωρίζω κάποιον από τους ιστορικούς που να μνημονεύουν τη συνάντηση αυτή του πασά, του Ντεμουνέσι και του Φιόριο - Κόκκινο ή Κάκκινο είναι πύργος και λιμάνι του νησιού της Λήμνου(*Stalimene*).(Σ.Σ)

¹⁶⁶Αναφέρεται ότι ο Πάολο Ερίτζο αν και είχε ολοκληρώσει τη θητεία του, παρέμενε στη Χαλκίδα την κρίσιμη αυτή περίοδο.(Σ.Σ)

επιβάρυνση και στους ευγενείς που έχουν στην κατοχή τους μία βίλλα υπόσχεται να δώσει δύο. Και την Εξοχήτά του τον Βάιλο και Καπετάνιο θα τους κάνει άρχοντες εάν θελήσουν να παραμείνουν εδώ· εάν όμως δε θελήσουν θα τους δώσει μεγάλη θέση στην Κωνσταντινούπολη· διότι γνωρίζει πολύ καλά ότι δεν θα είναι ευπρόσδεκτη στη Βενετία».

Στον Ντεμουνέσι αποκρίθηκε πάλι ο ίδιος ο Φιόριο, αφού τού δόθηκε η άδεια από το βάιλο, που στεκόταν δίπλα του: «Πες στον κύριό σου να πάει να πνιγεί και ότι η κυρίαρχη Βενετία απέκτησε τη γη αυτή για τον εαυτό της. Πες του επίσης ότι εντός 10 ή έστω 12 ημερών θα μάθει εάν προτίθεται(η Βενετία) να την κρατήσει για τον εαυτό της ή να την παραδώσει στον κύριό σας. Διότι, στηρίζουμε τις ελπίδες μας στο Θεό ότι με τη βοήθεια του θα κάψουμε την αρμάδα σας, θα διαλύσουμε τις σκηνές σας, έτσι, που να μη ξέρετε που να πάτε να κρυφτείτε. Με τόση ντροπή θα φύγετε από εδώ!».

Στο μεταξύ, εκείνοι που βρίσκονταν πάνω στα τείχη φώναζαν. Και κάποιος είπε: «Πες στον κύριό σου να πάει να φάει κρέας γουρουνιού και ύστερα να έρθει να αναμετρηθεί στην τάφρο¹⁶⁷ και τότε θα καταλάβει εάν είναι σε θέση να καταλάβει αυτή τη γη.

Ο Ντεμουνέσι επέστρεψε στον κύριό του μεταφέροντας την απάντηση και τις προσβολές που ξεστόμισαν κατά της αφεντιάς του.

Την ίδια ακριβώς νύχτα¹⁶⁸ ο κύριος Τούρκος διέταξε να τοποθετηθούν οι βομβάρδες¹⁶⁹ στις θέσεις τους. Δηλαδή:

3 βομβάρδες και 1 όλμο να στοχεύουν την Πύλη του Χριστού¹⁷⁰

¹⁶⁷Σύμφωνα με τον Γ.Γκίκα η βαθεία τάφρος που διέτρεχε τον περίβολο των τειχών της Χαλκίδας άρχιζε από το στρογγυλό της «Παλίρροιας» και έφτανε έως το Βούρκο.

¹⁶⁸Εννοεί την 25^η προς 26^η Ιουνίου, βλ. ανωτέρω υποσ. 164. Ο Αντζολέλλο απ' την άλλη μάς πληροφορεί ότι: *Το πυροβολικό το ξεφόρτωσαν στις 17 του μηνός. Το μετέφεραν με πολλές απώλειες, γιατί τα δικά μας κανόνια δε σταμάτησαν να πυροβολούν από την πόλη. Όλη την ημέρα και τη νύχτα τα κουβαλούσαν και στο τέλος τα τοποθέτησαν σε διάφορα μέρη, απ' όπου μπορούσαν να κάνουν μεγάλη ζημιά.*

¹⁶⁹Βομβάρδα ή μπομπάρδα: είδος εμπροσθόγεμου κανονιού για τη βολή με λίθινες σφαίρες μεγάλου διαμετρήματος. Εξαιτίας της μεγάλης καταστροφικής του δύναμης χαρακτηρίζεται και από τον νταλλα Καστελλάνα ως «θανατηφόρο». Επίσης για τα μεγάλα κανόνια που χρησιμοποιούσε ο Μωάμεθ στην άλωση, βλ. Φ. Κόντογλου, *Η πολιορκία και το πάρσιμο της Χαλκίδας από το Σουλτάν Μεμέτη στα 1470*, ό.π., σσ. 520-526.

¹⁷⁰Από τις τρεις μαρτυρούμενες στην Άλωση Πύλες του Κάστρου η Άνω Πύλη(Πάνω Πόρτα, Πύλη του Χριστού, Zudaeca) ονομαστή από το «τσαρούχι του γίγαντα» διαπιστώθηκε ότι η ακριβής θέση της ήταν στη συμβολή των σημερινών οδών Φαβιέρου και Παπαναστασίου. Η Κάτω Πύλη βρισκόταν γύρω στο σημερινό «Στρογγυλό», και η Πύλη του Ναού στο Βούρκο, όπου σήμερα τα στρατιωτικά μαγειρεία. Ο Γουναρόπουλος μαρτυρεί για στοές και θαλαμίσκους άγνωστης χρήσης κάτω από τις

4 βομβάρδες και 1 όλμο σε θέση που να χτυπιέται η Πύλη του Ναού

1 βομβάρδα στον Άγιο Γεώργιο από τη μεριά της στεριάς, 1 βομβάρδα στο Φίγκερ¹⁷¹, 1 βομβάρδα αντίκρυ στο σπίτι του Σκανιέλο και 1 βομβάρδα πάνω στο δρόμο των Θηβών που είχε κατεύθυνση το Ναύσταθμο και το Βούρκο.

Από τη μεριά του Πορτσέλλο έως το Ριβελλίνο τοποθετήθηκαν άλλες 4 βομβάρδες καθώς και 1 όλμος στους Αγίους Αποστόλους. Επίσης και στον Άγιο Στέφανο πάνω από το καμίνι, έστησαν 1 ακόμα όλμο.

Όλες αυτές οι βομβάρδες και οι όλμοι έριχναν του ίδιου διαμετρήματος λίθινες σφαίρες, που είχαν 14 παλάμες περιφέρεια. Ακόμα, άλλες δυο μπασταρδέλες στήθηκαν στην κορυφή του όρους Αγία Μαρίνα, ώστε να ρίχνουν από μία πέτρα βάρους 100 λιμπρών που κατέστρεψαν ολοκληρωτικά τα σπίτια του κάστρου. Και αυτές οι δύο βομβάρδες προκάλεσαν ασύγκριτα μεγαλύτερη ζημιά απ' τις χοντρές πέτρες που έπεφταν κατά πάνω στα τείχη. Γιατί αδιάκοπα, μέρα και νύχτα, όλες οι βομβάρδες και οι όλμοι έριχναν 120 πέτρες, που ποτέ δεν αστοχούσα και προξενούσαν μεγάλη ζημιά.¹⁷²

δυο πρώτες πύλες, ενώ μια παράδοση μιλούσε για υπόγεια οδό, που ένωνε Άνω Πύλη και Νεκροταφείο, βλ. Δ.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Η μεσαιωνική Χαλκίδα και τα μνημεία της, ό.π., σ.199.

¹⁷¹Αντιφατικές είναι οι ειδήσεις γύρω από το φρούριο του Καρά-Μπαμπά, στο λόφο Κάνηθος. Μια μερίδα μελετητών τοποθετεί τις αρχές του φρουρίου σε χρόνους πριν από την άλωση, αλλά η ασάφεια των σχετικών με την πολιορκία πηγών δεν επιτρέπει μια ξεκαθαρισμένη γνώμη. Το μόνο σίγουρο είναι πως τότε λεγόταν Φούρκα, όνομα ταυτόσημο πιθανόν με το ξενικό Φίγκερ ή Φινγκάρα(κατά τον νταλλα Καστελλάνα), βλ. Δ.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Η μεσαιωνική Χαλκίδα και τα μνημεία της, ό.π., σ. 197. Κατά τον Γ. Βέλτερ, *Ιστορία της Ελλάδος κατά περιοχάς Χαλκίς*, ό.π., σ. 99 το μέρος λεγόταν και Λόφος των Αγχονών, ισοδύναμο με το «Φούρκο», ενώ ο Μωάμεθ αντιλαμβανόμενος την εξαιρετική στρατηγική σημασία της θέσεως αυτής είχε εξ αρχής τοποθετήσει εκεί 4 ή 10 όλμους, εξ αιτίας των οποίων η προσέγγιση προς τη γέφυρα απέβαινε τελείως αδύνατη.

¹⁷²Ο Μαλιπιέρο είναι πιο συνοπτικός στην περιγραφή της κατανομής του πυροβολικού των Οθωμανών ως εξής: *Τοποθετήθηκαν πολλοί όλμοι σ' εκείνη την περιοχή, οι οποίοι χτυπούσαν μέσα στην πόλη και προξενούσαν μεγάλη ζημιά. Ένας όλμος τοποθετήθηκε στην Αγία Κλάρα που στόχευε την Πύλη του Χριστού· ένας άλλος στη Φούρκα με κατεύθυνση τον ίδιο στόχο· ένας άλλος στο Φορνάκι* και ένας άλλος λίγο πιο μπροστά, που χτυπούσε την Πύλη του Ναού. Στη στεριά τοποθετήθηκαν 10 βομβάρδες που χτυπούσαν την Τζουντέκα** και το Βούρκο, βλ. D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 57. Ο Αντζολέλλο από την άλλη καταλήγει στη διαπίστωση ότι: Το πυροβολικό γύρω από την πόλη είχε τοποθετηθεί τόσο καλά που τα τείχη της δεν μπορούσαν να αντέξουν. Σε πολλές πλευρές είχαν καταστραφεί και προπαντός στην πλευρά του Βούρκου μέχρι την Τζουντέκα. Επειδή τα πυροβόλα ήταν πολλά και οι βολές πολύ γρήγορες δεν ήταν δυνατό να γίνουν γερές επισκευές. Πολλοί από τους δικούς μας πέθαναν κάτω από τα πυρά του πυροβολικού γιατί χτυπούσαν από κάθε πλευρά και οι δικοί μας ήταν ακάλυπτοι και έχαναν τη ζωή τους. Παρόλα αυτά, αποκρούοντας τους ειδωολάτρεις με καταπέλτες, καρυσφίλια και πολλά βέλη, πλησίαζαν με ασπίδες και διάφορα καλύμματα στα ερείπια και παρατάσσονταν για τη μάχη.*

*Πιο αναλυτικός στην περιγραφή του ο νταλλα Καστελλάνα, μάς πληροφορεί ότι Φορνάκι ήταν τα

Την τελευταία μέρα του πιο πάνω μήνα¹⁷³ ο μεγάλος Τούρκος βλέποντας ότι η πόλη δεν είχε σκοπό να παραδοθεί, έστειλε από το πείσμα του 3.000 καβαλάρηδες να διασχίσουν με τη σημαία του το νησί έως το Ρίο, κομματιάζοντας στο πέρασμά τους όλους ανεξαιρέτως, άνδρες και γυναίκες. Τα παιδιά από την ηλικία των 15 ετών και άνω τα έστειλε στην Κωνσταντινούπολη ως σκλάβους ενώ τα μωρά ακόμα στις φασκίες τα σκότωσε σα σκυλιά. Κι αυτοί οι 3.000 καβαλάρηδες κυρίεψαν με προδοσία ένα κάστρο που λεγόταν Τούπα. Και μέσα σ' αυτό το κάστρο βρίσκονταν 3.000 Χριστιανοί, δηλαδή Έλληνες. Εκείνη τη μέρα κατέφθασε ένα πλοίο από τη Βενετία γεμάτο πολεμοφόδια και στρατιώτες για να βοηθήσει την πόλη και μπήκε μέσα στο κανάλι από τη μεριά που είχε αγκυροβολήσει ο Τουρκικός στόλος, διότι δεν είχε υποψιαστεί πως βρισκόταν εκεί. Και έτσι, ο μεγάλος Τούρκος άρπαξε αυτούς τους στρατιώτες και τους ναύτες και τούς κατάσφαξε μπροστά στην πόλη. Εκείνη τη μέρα ο νεαρός μας βομβαρδιέρος που βρισκόταν στο Νεγροπόντε χτύπησε με βομβάρδα τους δύο βομβαρδιέρηδες των Τούρκων, που ήταν οι καλύτεροι που διέθεταν.

Τη νύχτα της... του Ιούνη¹⁷⁴ οι δουλοπάροικοι καταπιάστηκαν με τα μάζεμα των υπολειμμάτων από τα κατεστραμμένα τείχη της Μεγάλης Πύλης του Πατριαρχείου¹⁷⁵ και τα έριχναν ουσιαστικά στη θάλασσα. Αυτοί οι ίδιοι οι δουλοπάροικοι τέθηκαν υπό

προάστια, δηλ. η έξω από το φρούριο-κάστρο της Χαλκίδας περιοχή.

**Τζουντέκα ή Λουντέκα(κατά τον νταλλα Καστελλάνα) συνδεόταν με την Εβραϊκή συνοικία της Χαλκίδας. Θα επρόκειτο για οχυρωμένη τοποθεσία(σύμφωνα με απόφαση της βενετικής Γερουσίας της 28 Ιανουαρίου 1356 που περιόριζε τα όρια της Εβραϊκής συνοικίας) μέσα στον Ενετικό ναύσταθμο, ο οποίος εντοπίζεται μεταξύ του Βούρκου και Αυλίδας θαλάσσια περιοχή.

¹⁷³Το περιστατικό αυτό της επιδρομής του Οθωμανικού ιππικού, όπως περιγράφεται από τον νταλλα Καστελλάνα, ενσωματώθηκε εμβόλιμα, λόγω ακριβώς του ενδιαφέροντος του γεγονότος αυτού καθεαυτού, στην αφήγηση του Ριτσάρντο, για το οποίο ο ίδιος δεν κάνει λόγο. Ο Γ.Γκίκας στην μακροσκελή ανάλυσή του σχετικά με τον εντοπισμό της περιοχής Ρίο, καταρρίπτει την αντίληψη που υιοθετήθηκε από ιστορικούς, όπως ο Μίλλερ, ότι πρόκειται για τους Ωρεούς της Ιστιαίας στη βόρεια Εύβοια. Φαίνεται να υπερισχύει η υπόθεση ότι η περιοχή αυτή είναι το χωριό Όριον(Ρίο)-ακρωτήριο της Οκτωνιάς, και στην οποία έφτασε το ιππικό του Μωάμεθ σφάζοντας τους κατοίκους. Έπειτα, γίνεται λόγος για το φρούριο με τ' όνομα Τούπα ή Κούπα(La Curra) που βρίσκεται ερειπωμένο σήμερα στην περιοχή Επισκοπής-Βρύσης-Όριου και στην αρχή της χαράδρας Μανικίων υπάρχει τοποθεσία που λέγεται και σήμερα Κούπα, εξαιτίας του μεγάλου φυσικού κουλώματος από καθίζηση του εδάφους.

¹⁷⁴Όπως σημειώθηκε ανωτέρω(σημ.164) η πρώτη μάχη δόθηκε στις 25 του Ιούνη και η δεύτερη στις 30, η νύχτα αυτή, όπως υποθέτει ο Γ.Γκίκας, πρέπει να είναι μεταξύ 26 και 28 του ίδιου μήνα. Επίσης και ο Χάμμερ μάς ενημερώνει ότι οι μέρες εφόδου ήταν η 25^η και 30^η Ιουνίου, η 3^η, 5^η, 8^η και 12^η Ιουλίου, βλ. Ι. Χάμμερ, *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, ό.π., σ. 33 και υποσημ. 1. Σημειώνουμε, ωστόσο, ότι ο Ριτσάρντο και ο νταλλα Καστελλάνα στα χρονικά τους γράφουν πως οι Τούρκοι επιδόθηκαν σε πέντε εφόδους προκειμένου να καταλάβουν το Νεγροπόντε.

¹⁷⁵Όπου Πατριαρχείο ήταν η έδρα του Λατίνου Πατριάρχη, βλ. ανωτέρω υποσημ. 41.

την επίβλεψη του Τομάζο Σκιάβο¹⁷⁶, ώστε να μη το σκάσουν αλλά και κανείς να μη τούς κάνει κακό. Φαίνεται, λοιπόν, πως αυτήν την ίδια νύχτα, ο Τομάζο Σκιάβο έστειλε στο στρατόπεδο των Τούρκων τον Λούκα ντα Κουρτζόλα. Και από νωρίς το πρωί έγινε γνωστό πως ο Λούκα ντα Κουρτζόλα δε βρισκόταν στην πόλη και ότι το είχε σκάσει.

Υστερα απ' αυτό πολλοί πολίτες συσπειρώθηκαν και κατευθύνθηκαν στο βάλιο και του είπαν: «Εξοχότατε κύριε βάιλε, επειδή ακούσαμε πως ένας άνδρας βγήκε έξω απ' αυτή την πόλη, είναι επείγουσα ανάγκη να γνωρίσουμε με κάθε τρόπο το λόγο της αποστολής του και ποιος τον έστειλε. Διότι, εάν αυτή η υπόθεση δε διαλευκανθεί, αντιμετωπίζουμε τον κίνδυνο να δολοφονηθούμε, και επιπλέον αγνοούμε τον τρόπο. Μπροστά στον κίνδυνο ο Τούρκος να κυριέψει τη γη μας, προτιμάμε να σκοτωθούμε παρά να προδοθούμε και να μάς κομματιάσουν οι Τούρκοι».

Και ως προς αυτό, ο βάλιος απάντησε και είπε: Αγαπημένα μου παιδιά, έχετε απολύτως δίκιο· ωστόσο, πηγαίνετε να εξακριβώσετε με κάθε μέσο και κάθε τρόπο ποιος έστειλε έξω από την πόλη αυτόν για τον οποίο γίνεται λόγος».

Και καθώς μέσα στην πόλη βρισκόταν ένας αδερφός του συγκεκριμένου Λούκα

¹⁷⁶Είναι ενδιαφέρουσα η σημείωση του Σιγκόνια σύμφωνα με την οποία ο Τομάζο Σκιάβο ή Σκιαβόνε(από την Ιλλυρία, όπως λέει ο Σαμπέλικο ή από το Λιβόρνο κατά τον Ανώνυμο τη Άλωσης του Νεγροπόντε), ο οποίος με 500 στρατιώτες βρισκόταν σ' αυτήν την πόλη, είναι αμφισβητήσιμο εάν είναι δικός μας. Κατά τον Ανώνυμο ήταν επικεφαλής όλων των μηχανημάτων του πυροβολικού που υπήρχαν μέσα στην πόλη και πάνω στα τείχη και στους προμαχώνες του Νεγροπόντε. Είναι αυτός που θέλησε να παραδώσει την πόλη στους Τούρκους με συνθηκολόγηση. Μα, η πρόθεσή του αυτή, όπως λέει ο Ριτσάρντο σ' αυτό το βιβλίο, αποκαλύφθηκε με το πέρας της πρώτης μάχης, δηλαδή μεταξύ της 25^{ης} και 30^{ης} του ίδιου μήνα, Ιούνη. Ο Μαλιπιέρο, ωστόσο, υποστηρίζει πως αποκαλύφθηκε στις 5 του Ιούλη, δηλαδή ύστερα από τη δεύτερη μάχη.[Στο σημείο αυτό, όμως, μελετώντας τον Μαλιπιέρο διαπίστωσα ότι αναφέρει ότι το γεγονός αυτό συνέβη μετά την τρίτη μάχη δηλαδή στις 15 του Ιούλη και λέει τα εξής: *Και στις 15 Ιούλη έλαβε χώρα η τρίτη μάχη κατά τη οποία πέθαναν 15.000 Τούρκοι. Την ίδια μέρα μια συμφωνία που σχεδιάστηκε από τον Τομάζο Σκιάβο, αξιωματικός 500 στρατιωτών θέλησε εκείνη τη νύχτα να παραδώσει την πόλη στον Τούρκο*, βλ. D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 57. Όλοι οι ιστορικοί μάς διηγούνται εν συντομία ότι ο Τομάζο ήταν προδότης, χωρίς, ωστόσο, να εντοπίζουν, όπως κάνει ο Ριτσάρντο, τον τρόπο με τον οποίο μηχανεύτηκε την προδοσία του, και ούτε πάλι αναφέρουν άλλο προδότη, όπως τον Λούκα ντα Κουρτζόλα, τον αδερφό του Φραντζέσκο, το γραμματικό, το σαλπικτή του και τον Α.Αλμπανέζε. Ο Χάμμερ αναφέρει: *Της νήσου ήρχεν ο Παύλος Ερίτζος ως διοικητής, ο δε Λουδοβίκος Κάλθος ως αρχηγός των στρατευμάτων αντικατέστησε προ μακρού τον Ιωάννην Βαδοέρον, και οι τρεις άνδρες λίαν ανδρείοι και συνετοί, αλλ' όμως και οι τρεις ηπατήθησαν, πιστεύσαντες εις τον πλοίαρχον Θωμάν Σιάβον τον εκ Λεβάνου, ος προδοτικών εκοινολογείτο προς τους Τούρκους, έως λίαν βραδέως ανακαλυφθείς εζημιώθη θανάτω*, βλ. Ι. Χάμμερ, *Ιστορία...*, ό.π., σ. 382. Ενώ ο Ανώνυμος χρονογράφος με το εκλαϊκευμένο του ύφος μας πληροφορεί για την προδοσία ως εξής: *Και ένας Θωμάς λουμπαρδάρης*, καλός τεχνίτης είπε του σουλτάνου ότι: «Αφέντη, την οδείνα μεριά να πολεμούμε, οπού είναι το τοιχίο αχαμνότερο»*, βλ. Π.Δ. Μαστροδημήτρης, «*Η Άλωση της Χαλκίδος...*», ό.π., σ. 158. *Όπου λουμπαρδιάρης είναι ο κανονιέρης

να Κουρτζόλα, ο οποίος λεγόταν Φραντζέσκο ντα Κουρτζόλα, στείλανε να τον πιάσουν και να τον οδηγήσουν στο παλάτι(νωρίτερα όμως είχε τραυματιστεί). Και ενώπιον των φοβερών απειλών του βάλου, αυτός ο Φραντζέσκο είπε: «Εξοχότατοι κύριοι, προτίθεμαι να σας αποκαλύψω όλη την αλήθεια. Και η αλήθεια είναι πως ο κύριος Τομάζο Σκιάβο έστειλε τον αδερφό μου έξω από την πόλη αυτή τη νύχτα». Ενώ κατόπιν ρωτήθηκε για ποιο λόγο τόν έστειλε και αποκρίθηκε πως δε γνωρίζει και πρόσθεσε πως «εάν όντως θέλετε να μάθετε τον πραγματικό λόγο, τότε να πιάσετε το γραμματικό και το σαλπιχτή». Και αμέσως τότε συνέλαβαν αυτούς που προηγουμένως κατονόμασε. Ο σαλπιχτής δε χωρίς να υποστεί κανένα βασανιστήριο είπε: «Πρώτα παρακαλώ τις ευγένειές σας να μού επιτρέψουν πρώτα να εξομολογηθώ και να μεταλάβω, γιατί όλοι είμαστε εχθροί του Χριστιανισμού». Αρχικά μίλησε για κάποιον Αντρέα Αμπανέζε που εδώ και επτά χρόνια ήταν κατάσκοπος του Τούρκο, από τον οποίο έπαιρνε συχνά χρήματα. Στη διάρκεια αυτών των επτά χρόνων δε γινόταν να μην παρευρίσκεται στις αποζημιώσεις ή στις διαπραγματεύσεις που λάμβαναν χώρα στη Βενετία, στο Νεγροπόντε και σε διάφορα άλλα μέρη. Διότι αυτός ο Αντρέα Αμπανέζε σύχναζε στα σπίτια όλων των αξιωματούχων και όποια πληροφορία συγκέντρωνε τη μετέφερε πάντα στον Κύριο Τούρκο. Με το που συνέλαβαν αυτόν τον Αντρέα και τον έχωσαν στη φυλακή, βρέθηκαν στο σπίτι του, και αφού το αναποδογύρισαν συθέμελα βρήκαν τρία βέλη με μηνύματα που ήταν γραμμένα στα Τούρκικα και στα Ελληνικά. Το πρώτο μήνυμα έλεγε στα Ελληνικά: «Εγώ είμαι δικός σας σκλάβος και θέτω τον εαυτό μου στην υπηρεσία σας. Και εκείνο που έχω υποσχεθεί βρίσκεται στα σκαριά». Το μήνυμα αυτό ήταν στερεωμένο σε ένα βέλος που είχε σχεδιάσει για να πετάξει έξω από τα τείχη της πόλης, προς το μέρος του Τούρκου. Τα άλλα δύο μηνύματα έλεγαν αυτά τα λόγια στην Τουρκική γλώσσα: «Κάνε εκείνο που έχεις να κάνεις και που υποσχέθηκες στον Κύριο· γιατί αυτός ήρθε εδώ με τις υποσχέσεις σου και δεν μπορεί να περιμένει περισσότερο· εκείνο που έχεις να κάνεις κάντο, όπως έχεις υποσχεθεί». Τα δύο αυτά μηνύματα είχαν ριχτεί από την πλευρά του Τούρκου προς τον Αντρέα και τον Τομάζο Σκιάβο, γιατί κι οι δυό το ίδιο πράγμα ήταν».¹⁷⁷

¹⁷⁷Και ενώ ο Ριτσάρντο αναφέρεται μόνο στα σημειώματα των βελών που πετούσε και των βελών εκείνων που έπαιρνε, ο Αντζολέλλο αναφέρει ότι η προδοσία αποκαλύφθηκε από τον νεαρό Φραντσέσκο ντα Κουρτζόλα: Πρώτα ομολόγησε πως ήταν αλήθεια πως ο Τομάζο Σκιάβο είχε στείλει τον αδερφό του στο Μέγα Τούρκο να του πει ως εκείνο το βράδυ της Πέμπτης έπρεπε να κάνει μία καινούργια επίθεση. Ο Τομάζο θα έβρισκε τρόπο να τον βάλει μέσα στην πόλη και έθεσε τον εαυτό του και την οικογένειά του στην υπηρεσία του. Εξίσου ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περιγραφή του τρόπου αποκάλυψης της προδοσίας από μια ηλικιωμένη σύμφωνα με τον νταλλα Καστελλάνα: Την

Μέσα σε μία ώρα, περίπου, έφτασαν στα αυτιά του Τομάζο Σκιάβο αυτές οι πληροφορίες. Τότε καβάλησε το άλογό του και μ' εκατό περίπου άντρες κατευθύνθηκε προς την πλατεία λέγοντας: «Θέλω να δω ποιος είναι αυτός που έπιασε τους άντρες μου και τότε θα τού κόψω τη μύτη». Αλλά νωρίτερα η Διοίκηση είχε στείλει ανθρώπους να τον συλλάβουν και είχε προετοιμάσει σχετικώς για τις λεπτομέρειες όλους τους Βενετσιάνους ευγενείς και τους κατοίκους του Νεγροπόντε, και όλους όσους βρίσκονταν στις πλατείες, στα στρατόπεδα, στις εκκλησίες, στα καταστήματα και στα σπίτια. Καταφθάνοντας λοιπόν ο περί αυτού ο λόγος, Τομάζο Σκιάβο, βρήκε το βάλιο να κάνει βόλτες στην πλατεία αδιάφορος, περιτριγυρισμένος από ευγενείς και κατοίκους. Μεταξύ αυτών, βρισκόταν και ο παλιός και νέος καπετάνιος, ο κύριος Αλβίτζε Ντόλφιν, ο κύριος Νέρι Ζόρτζι και ο αδερφός του, ο κύριος Ζουάνε ντα Μόλιν, ο κύριος Ιερεμίας Γκραντελλόν και ο κύριος Πόλο ντι Μπέρτι, καθώς και πολλοί άλλοι ευγενείς, που είχαν διαταγή να τόν σκοτώσουν. Αντικρίζοντας οι αξιωματούχοι τον Τομάζο Σκιάβο να πλησιάζει με την πολυπληθή συνοδεία του, τού είπε ο βάλιος: «Τι θέλετε να αναφέρετε κύριε Τομάζο και έρχεστε εδώ με τόση ακολουθία, έχοντας εγκαταλείψει τις θέσεις σας, πράγμα για το οποίο θα πρέπει τουλάχιστον να ντρεπόμαστε, και ενώ, όπως γνωρίζετε το στρατόπεδό μας βάλλεται πανταχόθεν».¹⁷⁸

ίδια ακριβώς μέρα και εντός του κάστρου ανακαλύφθηκε η προδοσία που μηχανεύτηκε η καταραμένη ψυχή του Τομάζο Σκιάβο, που ήταν διοικητής 500 στρατιωτών. Η προδοσία ανακαλύφθηκε από τη γυναίκα αυτού του Τομάζο, η οποία πήγε και το είπε σε μια Ελληνίδα γριούλα που και αυτή με τη σειρά της, το μαρτύρησε στο βάλιο. Και ο κύριος βάλιο φώναξε τον Τομάζο Σκιάβο, το διοικητή Φερεντνάρντο και άλλους διοικητές καθώς και τον Τζόρτζιο(Αντρέα, σύμφωνα με το Ριτσάρντο) Αλμπανέζε που ομολόγησε τα καθέκαστα. Ενώ ο Σαμπέλικο αναφέρει ότι το περιστατικό των βελών με τα σημειώματα αποκαλύφθηκε από τους αξιωματούχους που ενημερώθηκαν από μια νεαρή κοπέλα της πόλης, βλ. Marco Antonio Sabellico, *Dell' Historia Venetiana*, Deca III, Libri VIII, p. 454.

¹⁷⁸Στο μεταφρασμένο απόσπασμα από το έργο του G.Bosio, *Istoria della Sacra Religione di San Giovanni Gierosolimitano*, Roma 1625, που παραθέτει στο Παράρτημα Β' η Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σσ. 237-242, αναφέρει τα εξής ως προς τον Τομάζο Σκιάβο: Ο ίδιος ο καπετάνιος ίσως από φόβο ή για προδοσία βρέθηκε τη νύχτα να μιλάει με τους Τούρκους μέσα από τα τείχη.[...]Γι' αυτό το λόγο ο λαός, που είχε ήδη αντιληφθεί από άλλες ενδείξεις ότι ο καπετάνιος ήταν ύποπτος, άρχισε να φοβάται την προδοσία και πολλοί ανέφεραν στον κυβερνήτη ότι έπρεπε να προφυλαχθεί από εκείνον τον προδότη. Έχοντας ακούσει όλα αυτά, ο προαναφερόμενος Τομάζο έδωσε εντολή να ετοιμαστεί η μονάδα του και αφού κατέλαβε την πλατεία απείλησε τους κατοίκους ότι θα τους σφάζει. Όμως ο κυβερνήτης, που ήταν έξυπνος και προσεχτικός και που είχε τρέξει στο σημείο απ' όπου ακουγόταν η φασαρία, τού απευθύνθηκε με καλοσυνάτα λόγια και με πολλή προσοχή. Προσποιήθηκε επίσης ότι του είχε εμπιστοσύνη και δεν του έδειξε ότι είχε καταλάβει την προδοσία του. Αντίθετα του είπε πως τον θεωρούσε άνθρωπο με τιμή και καθώς πρέπει και τον συμβούλεψε να μη δώσει προσοχή στα ανόητα λόγια του όχλου. Κι έτσι τον ηρέμησε επιτυγχάνοντας την επιστροφή των στρατιωτών στα πόστα τους.

Ο Τομάζο Σκιάβο χωρίς να σκεφτεί παραπάνω, διέλυσε τους άντρες του, κατέβηκε από το άλογο του και είπε: «Διατάξτε Κύριε!» Ο βάιλος του απάντησε λέγοντας: «Εμείς στείλαμε να σάς ειδοποιήσουν να έρθετε για να σκεφτούμε κάποιον καλό τρόπο να επισκευάσουμε εκείνο το τείχος του Βούρκου». Και ο άλλος απάντησε: « Πάμε αμέσως όπου διατάζετε». Κα προχώρησε κάτω από τη λότηζια¹⁷⁹, ενώ ο βάιλος την ίδια στιγμή έκανε νόημα με το μάτι του σε όλους αυτούς που προηγουμένως αναφέρθηκαν και τον συνόδευσαν να μην κάνουν καμιά κίνηση. Και έτσι συνέχισε να βαδίζει κάτω από τη λότηζια μαζί με τον Τομάζο Σκιάβο και αυτό για να μη διασπείρει φήμες μέσα στην πόλη. Και αυτό δεν κράτησε για πολύ ώρα, γιατί στη συνέχεια κατευθύνθηκαν στο παλάτι του βάλου και αμέσως μόλις ο Τομάζο περνούσε το κατώφλι του παλατιού, ο κύριος Αλβίξε Ντόλφιν τον άρπαξε αιφνιδιαστικά από την πλάτη και τού έμπηξε το μαχαίρι στο λαιμό.¹⁸⁰

Αμέσως μετά έπεσαν πάνω του 50 σπαθιά και διαπέρασαν το κορμί του. Πριν όμως αφήσει την τελευταία του πνοή, αναφώνησε: «Θεέ μου, όχι άλλο!». Και νεκρός καθώς ήταν, τον κρέμασαν από το ένα του πόδι στις κολώνες του παλατιού του βάλου, μπροστά στην πλατεία, και μαζί μ' αυτόν κρέμασαν από τα πόδια τους το γραμματικό του, το σαλπικτή του και τον υπηρέτη του. Και την ίδια μέρα, μάλιστα, θανατώθηκαν 25 άντρες από το λόχο του Σκιάβο και τη νύχτα έπνιξαν άλλους τόσους από αυτούς τους προδότες.¹⁸¹ Εξαιτίας όλων αυτών θλίψη επικράτησε σε όλο το κάστρο και ταραχή έντονη για το θάνατο του συγκεκριμένου αλλά και για το λιγότεμα των αντρών. Κατά τη διάρκεια εκείνης της μέρας δε δόθηκε καμιά μάχη.

¹⁷⁹Όπου λότηζια σημαίνει στοά.

¹⁸⁰Ως προς τη μετά θάνατο τιμωρία του Σκιάβο και των συνεργατών του, ο νταλλα Καστελλάνα υποστηρίζει τα εξής: Και μόλις ο Τομάζο Σκιάβο είδε πως ο Τζώρτζιο Αλμπανέζε ομολόγησε το γεγονός όπως πραγματικά εξελίχθηκε, αποκάλυψε αναγκαστικά και ο ίδιος με τη σειρά του τη συνενοχή του στην προδοσία, σύμφωνα με την οποία σκόπευε να παραδώσει τη νύχτα τη γη στον μεγάλο Τούρκο για να γίνει αυτός πασάς. Τότε, εκείνος ο κύριος Λοίζο Ντόλφιν, ενώπιον του βάλου, έδωσε μια μαχαιριά στο στήθος του Τομάζο και έπειτα ο βάιλος διέταξε τον τεμαχισμό του, καθώς και του Φιορεντινάρντο και άλλων, και ρίξαν τα κομμάτια τους στο στρατόπεδο των Τούρκων. Ο βομβαρδιέρης Ερρίκος τυφλώθηκε και ο γραμματικός Πέτρο Αλμπανέζε ρίχτηκε από τα τείχη και πήγε στους Τούρκους.

¹⁸¹Ο Αντζολέλλο αναφέρει σχετικά: Γρήγορα οι πολίτες άρχισαν να ανησυχούν, λέγοντας πως πολλοί στρατιώτες είχαν προσχωρήσει στη συμφωνία του Τομάζο με τους Τούρκους κι έπρεπε το δίχως άλλο να συλληφθούν και να εκτελεστούν. Για να τους καθησυχάσουν οι προύχοντες διέταξαν να ρίξουν στη φυλακή καμιά σαρανταριά, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο λοχίας Πόλλο ντα Τράνι κι ο Πιέρρο ντάλλα Σμιά και ο Άντρα Αλμπανέζε ο Καλόγερος. Αυτοί οι τρεις ήταν ξακουστοί γενναίοι, αλλά και οι άλλοι ήταν κύριοι υπερασπιστές της πόλης.

Την¹⁸²... μέρα, στις 4 η ώρα το πρωί, οι Τούρκοι άρχισαν επίθεση με κατεύθυνση το Βούρκο, το Ναό και την Πύλη του Χριστού. Σύντομα εξελίχθηκε σε γενική σύρραξη που κράτησε έως τις 4 μετά το μεσημέρι της ίδιας μέρας. Οι Τούρκοι(που δε γνώριζαν για το θάνατο του Τομάζο Σκιάβο) υπολόγιζαν πως ο προαναφερόμενος βρισκόταν στο Ριβελλίνο του Βούρκου, καθώς ο ίδιος είχε υποσχεθεί να τούς παραδώσει την πόλη από αυτό το σημείο.

Τη συγκεκριμένη μέρα σκοτώθηκαν 10.000 Τούρκοι απ' αυτούς που βρίσκονταν στις τάφρους, στις όχθες και στους γύρω κάμπους ενώ ένας άλλος μεγάλος αριθμός βρήκε το θάνατο στις γαλέρες, στις φούστες και στις παλαντιέρες.

Όταν εκείνοι που βρίσκονταν εντός του στρατοπέδου διαπίστωσαν ότι εκείνη η μέρα τούς έδωσε μια μεγάλη νίκη που συνοδεύτηκε από ακόμα μεγαλύτερη χαρά, παρόλο που σκοτώθηκαν επτά άντρες στη θέση του Τζάκομο Αλεμάνι από το βλήμα μιάς βομβάρδας και τραυματίστηκαν πολλοί από αυτούς που βρίσκονταν εντός των τειχών. Και την ίδια ακριβώς μέρα ο κύριος Τζιοβάνι Μποντομιέρ περιφερόταν σε όλο το στρατόπεδο συνοδευόμενος από μπαλεστριέρους με καταγωγή από την Κάντια αναζητώντας τους υπόλοιπους άντρες από την ομάδα του Τομάζο Σκιάβο και όλους όσους συναντούσε μπροστά του τούς κομμάτιαζε χωρίς δεύτερη κουβέντα. Και έτσι όλη η μέρα κύλησε κατ' αυτόν τον τρόπο.

Ο βάιλος αισθανόταν βαθιά θλίψη και πόνο και έλεγε πως δεν ήταν σωστό να κάνουν τόσους σκοτωμούς, έστω και αν αυτοί ήταν προδότες, γιατί και ήταν δύσκολο οι σκοτωμένοι να αντικατασταθούν. Οι άντρες του Τομάζο Σκιάβο βλέποντας τη σφαγή εκείνης της μέρας προσπαθούσαν να λιποτακτήσουν προς το στρατόπεδο των Τούρκων διότι γνώριζαν ότι όπου και αν τούς έβρισκαν θα τούς κομμάτιαζαν και θα τούς

¹⁸²Δεν καθορίζεται ημερομηνία αλλά ο Μαλιπιέρο μάς ενημερώνει ότι πρόκειται για τη δεύτερη μάχη που έλαβε χώρα στις 30 Ιούνη, κατά την οποία σκοτώθηκαν 16.000 Τούρκοι και βυθίστηκαν 30 από τις γαλέρες τους. Ο Ριτσάρντο αναφέρει τους 10.000 Τούρκους που σκοτώθηκαν στις τάφρους και αλλού, και έτσι υποθέτουμε ότι 6.000 ήταν ο μεγάλος αριθμός των σκοτωμένων στις γαλέρες. Ο νταλλα Καστελλάνα, από την άλλη, αναφέρει ότι η δεύτερη μάχη δόθηκε στις 9 του Ιούλη: [...]κι' ως η συμπλοκή τραβούσε να πάρει διαστάσεις οι πολιορκημένοι στήσανε μια Τούρκικη σημαία πάνω στα καταστραμμένα τείχη για να τους εξαπατήσουνε και να τους αναγκάσουνε να περάσουνε πάνω από την τάφρο. Ο μεγάλος Τούρκος βλέποντας τη σημαία του πάνω στα καταστραμμένα τείχη νόμιζε πως την είχανε στήσει εκείνοι που θέλανε συνθηκολόγηση. δηλαδή ο Τομάζο Σκιάβο. Και τότε ο μεγάλος Τούρκος πέταξε το αργυρό του ραβδί, μένοντας με την εντύπωση πως η πόλη πια, ελεηλατείτο. Μόλις, λοιπόν πιστέψανε για καλά σ' αυτό το γεγονός, τρέξανε αμέσως εκατοντάδες Τούρκικων μονάδων στις τάφρους για να μπουνε μέσα στην πόλη όντας όλοι βέβαιοι πως κυριέψανε τη γη. Εκείνοι όμως από μέσα αντισταθήκανε γενναία. Και σ' αυτή τη δεύτερη μάχη σκοτωθήκανε 16.000 Τούρκοι, δηλαδή συνολικά στην πρώτη και τη δεύτερη μάχη 30.000 Τούρκοι.

κακομεταχειρίζονταν.

Την... μέρα βλέποντας ο Τζιοβάνι Μποντομιέρ πως η ομάδα του Τομάζο Σκιάβο είχε καταστραφεί ολοσχερώς και ότι δεν υπήρχαν πια πυροβολητές¹⁸³, πήγε στο ναύσταθμο απ' όπου βρήκε 500 τουφέκια. Και αμέσως ζήτησε να τού φέρουν έναν τελάλη και τον διέταξε να περιδιαβεί όλο το στρατόπεδο και να καλέσει όλα τα αγόρια από δέκα χρονών και πάνω να συγκεντρωθούν στο ναύσταθμο. Από τα 1.000 παιδιά και πλέον που παρευρέθησαν επέλεξε τα 500 μεγαλύτερα και τούς έδωσε από ένα τουφέκι και δύο υπέρπυρα για πληρωμή δύο μηνών και ενώ κάποιοι έμπειροι τούς έδειξαν τον τρόπο βολής. Και έτσι, ύστερα απ' αυτό, μέσα σε λίγες ώρες όλοι είχαν γίνει άριστοι σκοπευτές. Στο μεταξύ, οι νέοι που αποκλείστηκαν και δεν τούς είχαν δώσει τουφέκια, άρχισαν να κλαίνε, αλλά συνήρθαν αφού συμφώνησαν να έχουν για λίγο ακόμα υπομονή.

Με τα 500 εκείνα παιδιά που πήραν τουφέκι σχηματίστηκαν 200 θέσεις που κάλυπταν την απόσταση από το Ναό έως το Βούρκο. Εκείνοι που τοποθετήθηκαν στο Βούρκο στόχευαν προς το Ναό ενώ εκείνοι που βρίσκονταν στους προμαχώνες του Ναού σημάδευαν προς το Βούρκο. Και πράγματι, η διάταξη ήταν τόσο καλομελετημένη που δεν υπήρξε ποτέ παρόμοια.

Η Διοίκηση αλλά και όλοι εντός του κάστρου παρέμειναν ευχαριστημένοι, βλέποντας με ικανοποίηση την καλή διάταξη των νέων ώστε ο βάλιος προκειμένου να παραμείνουν ασάλευτοι στις θέσεις τους, και να πυροβολούν ακατάπαυστα, θέλησε να δώσει σε κάθε ένα από τα παιδιά που ήταν ταγμένα να σκοτώνουν Τούρκους δύο άσπρα για κάθε Τούρκο που αποδεδειγμένα θα σκότωνε. Και έτσι, κάθε μέρα, το βράδυ, ο βάλιος κατέβαλλε σε εκείνα τα αγόρια 300 με 500 άσπρα.

Το γεγονός αυτό άφησε κατάπληκτους τους Τούρκους που έλεγαν: «Τι σκοπευτές είναι αυτοί που πρώτα δε ρίχνανε και τώρα κάνουν τόσο κακό;» Έκπληκτοι, μάλιστα, αναρωτιόνταν από που ήταν δυνατόν να είχαν μπει στην πόλη αυτοί οι σκοπευτές. Γι' αυτό ο κύριος Τούρκος διέταξε να φέρουν μπροστά του τον Λούκα ντα Κουρτζόλα και το στρατιώτη Φιόριο¹⁸⁴, που νωρίτερα είχε αυτομολήσει στους

¹⁸³Στο κείμενο αναφέρονται ως σιοπετιέροι(schiopettieri ή schiopettieri)που ήταν ειδικό μεσαιωνικό σώμα στρατού ξηράς και αποτελούνταν από τους χρήστες των σιοπέτων, που ήταν οι «πρόγονοι» των πυροβόλων όπλων χειρός και έριχναν μεταλλικά βόλια με τη χρήση μπαρουτιού.

¹⁸⁴Ο Αντζολέλλο αναφέρει ότι οι προύχοντες μετά τη φυλάκιση των στρατιωτών του Τομάζο Σκιάβο(βλ.υποσ.243) φώναξαν τον κοντεστάμπιλε[αξιωματικό] Φιόριο ντι Νάρντο και τον έβαλαν επικεφαλής εκείνου που είχε μείνει από το τάγμα του Τομάζο, κάνοντάς του χίλιες προσφορές. Βλέποντας πως η πόλη αντιμετώπιζε δυσκολίες και πως οι πολίτες κοιτούσαν με μισό μάτι τον ίδιο

Τούρκους ύστερα από τον πρώτο, και τούς ρώτησε: «Ποιοι είναι αυτοί οι σκοπευτές που ρίχνουν και μάς κάνουν τέτοιο κακό;» Ο Φιόριο, που πρόσφατα είχε λιποτακτήσει, απάντησε πως όλοι οι σκοπευτές που διέθεταν ανήκαν στην ομάδα του Τομάζο Σκιάβο, και που όλοι είχαν κομματιαστεί μέσα στο στρατόπεδο. Επιπλέον ο προαναφερόμενος Φιόριο είπε πως ο βάλιος είχε στείλει στα μέρη της Νεάπολης¹⁸⁵ πέντε άντρες με γράμματα προς τον Καπετάνιο, αλλά το περιεχόμενό τους του ήταν άγνωστο.

Ο Τούρκος σημείωσε τα λόγια του Φιόριο και αμέσως έστειλε ανθρώπους του στα τείχη, εκεί όπου είχε τη θέση του ο Φίλιππο Ζουπάρο¹⁸⁶, για να πληροφορηθούν ποιοι ήταν αυτοί οι σκοπευτές που έβαλαν τόσο δυνατά. Και ο πιο πάνω Φίλιππος απάντησε και είπε πως εκείνη τη νύχτα 700 σκοπευτές από τη Νάπολη είχαν εισέλθει στο στρατόπεδο από τη γέφυρα. Πρόσθεσε επίσης ότι αύριο θα καταφθάσουν οι γαλέρες και τα πλοία μας, και θα σάς αναγκάσουν να εγκαταλείψετε τις σημαίες σας και θα κάψουν το στόλο σας.

Εκείνοι που πήγαν να ρωτήσουν για τους πυροβολητές, επέστρεψαν στον κύριο Τούρκο και ανέφεραν τα πάρα πάνω σχετικά. Τότε εκείνος διέταξε να τού φέρουν μπροστά του τούς 44 άντρες που φύλαγαν τη γέφυρα ώστε να μη μπορεί να μπαίνει και να βγαίνει κανείς και διέταξε να τούς πάρουν τα κεφάλια.

Και όμως, παρόλο που αυτός έμεινε με την εντύπωση ότι είχαν εισέλθει οι πυροβολητές από τη γέφυρα, όπως αναφέρθηκε, δεν περνούσε ούτε μέρα ούτε νύχτα που να μη δίνουν μάχη οι Τούρκοι. Και τρεις φορές τη μέρα και τρεις φορές τη νύχτα ζητούσαν την παράδοση της πόλης εκ μέρους του κυρίου τους, δίνοντας τις υποσχέσεις που αναφέρθηκαν πιο πάνω.

Την¹⁸⁷ ... μέρα, επί τρεις μέρες και τρεις νύχτες συνεχώς δινόντουσαν γενικές μάχες και από τις δυο μεριές και πάντα οι Τούρκοι απαιτούσαν την παράδοση της γης, όπως προηγουμένως.

και τους συντρόφους του, ο καλός μας Φιόριο, κάνοντας δήθεν πως πηγαίνει να επισκευάσει τα ερείπια, το έσκασε στους Τούρκους.

¹⁸⁵Όπου Νεάπολη ήταν το Ναύπλιο

¹⁸⁶Εμφανής η προσπάθεια του Φίλιππο Ζουπάρο να παραπλανήσει το Μωάμεθ, δίνοντας του αναληθή πληροφορία ότι οι τουφεκιοφόροι προήλθαν από τη Νεάπολη της Ρωμανίας, ενώ αυτοί που προκαλούσαν τέτοια βλάβη στο τουρκικό στρατόπεδο δεν ήταν άλλοι από τους νέους που είχε συγκεντρώσει ο Μποντομιέρ.

¹⁸⁷Αν και το κενό στην ημερομηνία επαναλαμβάνεται, ωστόσο, η διάρκεια των γενικών συρράξεων επί τρεις μέρες και νύχτες μάς παραπέμπει στην τρίτη και την τέταρτη μάχη που έλαβε χώρα στις 5 και στις 8 του Ιούλη.(Σ.Σ)

Την¹⁸⁸... εμφανίστηκε ο στόλος μας¹⁸⁹ από τη βορεινή πλευρά. Μόλις ο κύριος Τούρκος ενημερώθηκε σχετικώς άρχισε να ανησυχεί υπερβολικά και γι' αυτό κάλεσε όλους τους έμπιστούς του και είπε: «Είναι μεγάλη ντροπή για μας να βρισκόμαστε τρεις μήνες έξω από το σπίτι μας με τόσο στόλο και με τόσο στρατό και να έρχονται τώρα οι Φράγκοι να μάς αρπάζουν μέσα από τα χέρια μας αυτή τη γη, που μπορούμε να πούμε ότι είναι δική μας!». Τότε οι άνθρωποι της εμπιστοσύνης του απάντησαν και είπαν: «Κύριε, διατάζετε εκείνο που επιθυμείτε. Εμείς θα πάμε στις τάφρους, θα κόψουμε τα κεφάλια μας και θα φτιάξουμε τοίχους και σκάλες για να μπειτε μέσα στην πόλη πάνω από τα κεφάλια μας». Ο κύριος Τούρκος απάντησε: «Πηγαίνετε λοιπόν και παραδώστε μου αυτή τη γη. Και ό, τι υπάρχει εκεί μέσα, χρυσάφι, μαργαριτάρια, θησαυρός, σκλάβοι και σκλάβες θα είναι δικά σας».

Επειτα ο κύριος Τούρκος έστειλε τον μαρομπάτο του¹⁹⁰ να διατρέξει πάνω στις τάφρους της πόλης κραυγάζοντας λεηλατήστε, λεηλατήστε και κατόπιν σε όλο το στρατόπεδο για να ακουστεί από τους πολιορκητές και να το χωνέψουν οι πολιορκημένοι έτσι ώστε να παραδώσουν την πόλη και να συνθηκολογήσουν. Αλλά

¹⁸⁸Και εδώ απουσιάζει ο καθορισμός της μέρας, αλλά γνωρίζουμε ότι αυτή ήταν η 11^η Ιουλίου, παραμονή της άλωσης της πόλης. Ο Αντζολέλλο μάς πληροφορεί: *Στις 10 Ιουλίου, ημέρα Τρίτη, έφτασε ο μεσέρ Νικολό ντα Κανάλε με το στόλο του κι αγκυροβόλησε ενάμισο μίλι περίπου από τη γέφυρα [εννοεί τη δεύτερη γέφυρα που κατασκευάστηκε προς την περιοχή της Αγίας Κλάρας, ένα μίλι περίπου βόρεια της πόλης, σύμφωνα με τον Αντζολέλλο]. Ενώ ο νταλλα Καστελλάνα για τη μέρα αυτή της 11^{ης} του Ιούλη δίνει και άλλες πληροφορίες για το επιχειρησιακό σχέδιο του κύριου Τούρκου: Στις 11 του ίδιου μήνα ο μεγάλος Τούρκος διέταξε να γεμιστούν οι τάφροι με βαρέλια και πτώματα κι άρχισε να κάνει επίθεση από το μπροστινό μέρος του νησιού, δηλαδή εκεί που είχε καταστρέψει τα τείχη από τη μεριά του Ναού ως τη μεριά του Χριστού. Διάταξε επίσης το στόλο του να πλησιάσει από τη θάλασσα προς το ίδιο μέρος, όπου τα τείχη ήταν καταστραμμένα, δηλαδή στη Λουντέκα.*

¹⁸⁹Στο τέλος του χρονικού του Ριτσάρντο ο Σιγκόνια παραθέτει τέσσερα ντοκουμέντα, εκ των οποίων το Α' ντοκουμέντο που έχει ληφθεί, όπως ο ίδιος αποκαλύπτει, από τα χρονικά του Μάνγκο, βλέπουμε ποιές και πόσες ήταν οι γαλέρες και ποιά και πόσα τα άτομα που αποτελούσαν το βενετσιάνικο στόλο που συνέτρεξε προς βοήθεια της πολιορκούμενης πόλης. Αλλά και ο G. Bosio σημειώνει: *Κι ενώ οι θάρβαροι συντάσσονταν για επίθεση στην πόλη, εμφανίστηκε ο βενετσιάνικος στόλος, ο οποίος έπλεε προς το νησί με ευνοϊκό το ρεύμα και τον άνεμο και με τα πανιά ορθάνοιχτα. Μόλις τον είδε ο Μωάμεθ κατελήφθη από τρόμο και φρίκη, επειδή στο στόλο αυτό εκτός από τις γαλέρες περιλαμβάνονταν πολλές φούστες και πολλά άλλα σκάφη των Λατίνων, τα οποία έδειχναν τον προαναφερόμενο στόλο πιο ισχυρό απ' ό, τι ήταν.*

¹⁹⁰Marobato, ίσως πρόκειται για τελάλη(Σ.Σ) Ο Αντζολέλλο αναφέρει ότι: *ο ίδιος ο Μέγας Τούρκος μαζί με τον καπετάνιο του στόλου Μαχμούτ πασά ανέβηκαν στα άλογά τους κι όλη τη μέρα γύριζαν στο στρατόπεδο από σκηνή σε σκηνή ενθαρρύνοντας τους ιππότες. Τους έλεγαν πως δεν έπρεπε να υποστούν τέτοιο αίσχος, να εγκαταλείψουν δηλαδή την επιχείρηση αυτή. Τους έλεγαν επίσης πως ο Μέγας Τούρκος ήθελε για τον εαυτό του μόνο τα τείχη της πόλης ενώ όλα τ' άλλα, οι περιουσίες, τα χρυσαφικά, τα ασημικά και οι σκλάβοι θα ήταν όποιοι τα έπαιρνε.*

κανείς από τους πολιορκημένους δεν υπολόγιζε τις κραυγές του και μόνον εξαιτίας της ελπίδας πως ο στόλος θα ήταν στο πλευρό τους. Και πράγματι, έξω και προς το σημείο που αναφέρθηκε πιο πάνω από την Αγία Κλάρα έως τα Πολιτικά ήταν αγκυροβολημένα πλοία και ισχυρές γαλέρες. Θυμάμαι, μάλιστα, πως μόλις πληροφορήθηκαν πως ο στόλος μας πλησίασε από τη εκείνη τη μεριά¹⁹¹, ο Τουρκικός στρατός άρχισε να εγκαταλείπει τις θέσεις του διότι φοβόταν ότι θα βάλλουν κατά της γέφυρας που ήταν κατασκευασμένη από 30 παλαντάρια, προς υπεράσπιση της οποίας ανέβηκαν τη νύχτα 1.000 Τούρκοι πυροβολητές¹⁹².

Και πολύς Τουρκικός στρατός πέρασε στην Τουρκιά¹⁹³, που όλο το μήκος των ακτών της ήταν γεμάτο, όπως και των ακτών του νησιού. Είχαν γυρίσει και τις βομβάρδες προς αυτήν την κατεύθυνση, που είχαν τοποθετηθεί προς την Πύλη του Ναού και περίμεναν η Βενετσιάνικη αρμάδα να τρέξει να βοηθήσει την πόλη όπως θα έπρεπε να κάνει και παρέμεναν πάντα προσεκτικοί φοβούμενοι ότι αυτή θα χτυπούσε τη γέφυρα. Άλλωστε και εκείνοι που βρίσκονταν εντός του κάστρου έλπιζαν σ' αυτήν τη βοήθεια. Και ο Θεός να συγχωρέσει αυτόν που παρέλειψε να κάνει το καθήκον του με τον τρόπο που τού αξίζει.¹⁹⁴

Και ενώ είχαν περάσει πέντε ώρες από τη νύχτα, και ο Βενετσιάνικος στόλος δεν είχε ακόμα επιτεθεί από ατολμία, οι Τούρκοι άφησαν το στόλο και τη γέφυρα και ρίχτηκαν απελπισμένα κατά πάνω στα τείχη και τα κυρίεψαν. Και στις δύο η ώρα το μεσημέρι κυρίεψαν την πόλη και τοποθέτησε τους έμπιστούς του πάνω στα τείχη. Ενώ όλοι όσοι τούς στέκονταν εμπόδιο τούς κατατεμάχιζαν, όπως το ίδιο έκαναν με τις γυναίκες των ευγενών και τους πολίτες με ένα σωρό παιδιά που είχαν συγκεντρωθεί

¹⁹¹ Βόρειος Ευβοϊκός κόλπος

¹⁹² Ο νταλλα Καστελλάνα είναι πιο συγκεκριμένος από το Ριτσάρντο στην κατασκευή της δεύτερης γέφυρας: Αυτή η γέφυρα κατασκευάστηκε από τους Τούρκους αφού συνδέσανε 30 μικρά πλοίαρια που μεταφέρονε, πάνω σε μηχανές, από τη γέφυρα του Αγίου Μάρκου ως τη γέφυρα της Αγίας Κλάρας, σ' απόσταση δηλαδή 5 μίλια.

¹⁹³ Από τη μεριά της Βοιωτίας.

¹⁹⁴ Ο Ριτσάρντο δεν κατονομάζει τον υπαίτιο της καταστροφής όπως απροκάλυπτα δηλώνεται από τους άλλους δύο χρονογράφους. Το ότι ο Κανάλε είχε αποφασίσει να επανακαταλάβει την πόλη αλλά και ποιες ήταν οι διαταγές που δόθηκαν από τον ίδιο για αυτό το σκοπό, αποδεικνύεται από το ντοκουμέντο Α', όπου αναφέρεται και η διαταγή που εξέδωσε ο ναύαρχος σύμφωνα με την οποία εκείνος που θα έμπαινε πρώτος στη γη θα έπαιρνε 500 δουκάτα και ανάλογα χτήματα, ο δεύτερος 400 δουκάτα και ανάλογα χτήματα και πως όλα όσα θα κέρδιζε ο καθένας ως το τέλος ας τού τα χαρίσει ο Θεός. Ενώ ο Μαλιπιέρο για την πρόθεσή τού Κανάλε, όπως και ο Σαμπέλικο, υποστηρίζει ότι ο ναύαρχος Κανάλε μετά την αναχώρηση του τουρκικού στόλου, επέστρεψε στο Κάβο Ντόρο όπου συναντήθηκε με τον καπετάνιο Τζιάκομπο Βενιέρ και κατευθύνθηκαν με το στόλο του στο λιμάνι της Κέας, όπου και φάνηκε αποφασισμένος να ανακαταλάβει το Νεγροπόντε.

στην ανασηκωμένη γέφυρα¹⁹⁵ για να αντισταθούν. Τότε ανέβηκε πάνω στα τείχη του Ριβελλίνο των Μολίνι¹⁹⁶ εκείνος ο προδότης Ντομένικο Ντεμουνέσι μαζί με τον Μωάμεθ πασά, που από τον κύριο τοποθετήθηκε σ' αυτή τη θέση και θέλησε να μιλήσει στον καπετάνιο της γέφυρας, στον οποίο είπε: Δεν βλέπετε ότι η γη χάθηκε; Αν προσπαθήσετε να την κρατήσετε θα κομματιαστείτε όλοι σας, όπως κομματιάστηκαν και αυτοί μέσα στην πόλη». Και τότε ο καπετάνιος της γέφυρας τού είπε: «Υποσχεθείτε ασφάλεια στους ανθρώπους μου». Ο πασάς μαζί με τον Ντεμουνέσι, υποσχέθηκαν να τους χαρίσουν τη ζωή αλλά θα γινόντουσαν σκλάβοι. Ο καπετάνιος της γέφυρας απάντησε πως μένουν ευχαριστημένοι από την υπόσχεση αυτή. Και ο πασάς επέστρεψε να μεταφέρει τα νέα στον κύριο του που εκείνη τη στιγμή έμπαινε στην πόλη και ρωτούσε να μάθει σχετικά με τον καπετάνιο της γέφυρας. Μόλις του είπαν ότι ο

¹⁹⁵Πρόκειται για την κινητή γέφυρα που ένωνε το μικρό κάστρο που βρισκόταν τότε στο νησάκι που υπήρχε στη μέση του Ευρίπου, στο σημείο ακριβώς που σήμερα περνά η γέφυρα.(Σ.Σ) Ο νταλλα Καστελλάνα αφηγείται για αυτή την θλιβερή μέρα: Ο Τούρκος εκμεταλλεύτηκε τη διστακτικότητα του γενικού καπετάνιου, δηλαδή του Νικολό ντα Κανάλε, που δεν άφησε να πάνε να καταστρέψουνε τη γέφυρα ούτε εκείνα τα Γενοβέζικα πλοία που είχε μαζί του από τα Χανιά ούτε τις δύο γαλέρες των Κυπρίων ούτε τις δύο γαλέρες των Ροδίων που προσφερθήκανε να δώσουνε βοήθεια στη γη. Η επιφυλακτικότητά του δεν τα άφησε να κινηθούν. Άγνωστο το αίτιο και γι' αυτό δεν βοηθήθηκε η γη. Ο Βοσίο μάς ενημερώνει: [...]δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι αν προχωρούσε προς το νησί μ' εκείνη την ευνοϊκή θάλασσα και το ρεύμα, θα είχε κόψει την αλυσίδα των σκαφών και θα είχε κάψει όλες τις τουρκικές γαλέρες[...]Μόλις ο πασάς τον είδε να σταματάει, είπε στον Τούρκο αυτά τα λόγια: «Κύριε, εκείνος ο στόλος που ερχόταν προς εμάς με ούριο άνεμο και ευνοϊκό ρεύμα έχει σταματήσει στο σημείο που βρίσκεται, ενάντια σε κάθε λογική. Κι αυτό είναι ένδειξη μεγάλης δειλίας και φόβου και δηλώνει ότι δεν μπορούν να βοηθήσουν αυτή την πόλη. Γι' αυτό εγώ είμαι της άποψης ότι αν εσύ εκμεταλλευτείς τη βολική περίπτωση, μπορείς να επιτεθείς με τη σιγουριά ότι θα την καταλάβεις». Εντούτοις, εξαιρετικά ενδιαφέρον εντοπίζεται στον McKay, The manuscript, <http://aniotellonet/ANG-sources.pdf>. Contemporary Sources Maps and Views, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://angiollelo.net>, μια παράγραφος στο Folio 223v, Muratori, 226 από το "Diario Ferrarese dall' anno 1409 sino al 1502." Ed. 2, Guiseppe Pardi. *Raccolta degli Storici Italiani: Istituto Storico Italiano, Rerum Italicarum Scriptores*. Vol. 24, Part 7. (1933) που ενισχύει την υποψία ότι ο τουρκικός θρίαμβος επετεύχθη με υποστήριξη των Χριστιανικών δυνάμεων, συγκεκριμένα της Γένουας και της Φλωρεντίας. Αναφέρει τα εξής: "Eodem millesimo, a d'i ultimo di Luio, vene la nuova a Ferrara da Venetia come li Turchi haveano tolto a la Signoria de Venecchia Negroponte, il perche` dicti Turchige sono stati a campo atorno bene cum trecento miliaTurchi per terra et hanno havuto in mare bene 300 velle. Unde se dise che, intrati che forno dicti Turchi in Negroponte, amazorno tutti universalmente li Cristiani che ivise ritroverno, etmaschi et femine, da otto anni in suso, et tutti per lo filo de la spada li mandorno: et questa nuova e` mosto damnosa a tutti li Christiani. In ajuto de li qualli Turchi erano le galee de Zenovisi et de Fiorentini, che` altramente non l'haveriano havuto mai, il perche` e` la piu` forte cossa che havesse Cristiani, et era fornito per anni 4. Et anche la Signoria di Venetia per aiutarlo havea in mare abene 200 galee, cioe` fra galee, navi grosse et marani. Et cusì a d'i XII de Luio del presente mese se perdette Negroponte."

¹⁹⁶Ιωάννης Κουμανούδης, «Σκέψεις για τους θαλασσόμυλους του μεσαιωνικού κάστρου της Χαλκίδας» στο *Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π. σ. 20

Μωάμεθ πασάς ερχόταν, αμέσως έστειλε να φέρουν εμπρός του τον Μωάμεθ πασά, ο οποίος πριν λίγο είχε δώσει την υπόσχεσή του στον καπετάνιο αφού και εκείνος είχε κρατήσει τη δική του. Ο κύριος Τούρκος τού απάντησε και είπε: «Δώσατε υπόσχεση, αλλά δεν ξέρετε τον όρκο μου ;» Ο πασάς αποκρίθηκε: «Είσαι ο Κύριός μου, διάταξε». Και αμέσως έδωσε διαταγή για όλους αυτούς τους ανθρώπους που βρίσκονταν εγκλωβισμένοι στη γέφυρα και τούς σφάζανε όλους ακόμα και τα μωρά στην κούνια. κανένας δε γλύτωσε τη μεγάλη σφαγή.

Το μακελειό που επακολούθησε στο Νεγροπόντε ήταν τόσο μεγάλο, ώστε δεν υπάρχει κανένας που να μπορεί να δώσει να καταλάβει κάποιος τη μεγάλη σκληρότητα και τις απάνθρωπες πράξεις που διαπράχτηκαν από τους ίδιους τους Τούρκους.¹⁹⁷ Και όλο αυτό το μακελειό έγινε για τις βρισιές που ξεστόμισαν οι πολιορκημένοι εναντίον των Τούρκων, όταν οι τελευταίοι ζήτησαν την παράδοση της πόλης. Πράγματι, περιφρονήθηκε και βρίστηκε πολύ ο κύριος Τούρκος και ο στρατός του. Και έτσι, μόλις τού μετάφεραν τα προσβλητικά λόγια που έλεγαν οι πολιορκημένοι ένιωσε μέσα του μεγάλο πόνο και ορκίστηκε μέσα του πως, αν έμπαινε σ' αυτήν την πόλη θα τούς έκανε να τόν θυμούνται.

¹⁹⁷ Ο Αντζολέλλο περιγράφει ως εξής τις φρικαλεότητες των Τούρκων: Έβλεπες πτώματα παντού και προπαντός εκεί που οι χριστιανοί είχαν αντισταθεί με το μεγαλύτερο σθένος. Έτρεχε συνεχώς αίμα από παντού, σαν να είχαν ανοίξει οι βρύσες. Σε ορισμένα μέρη δεν μπορούσες να περάσεις γιατί τα πτώματα είχαν συσσωρευτεί το ένα πάνω στο άλλο σχηματίζοντας κάτι σαν βουναλάκια. Πολλοί χριστιανοί έτρεχαν όσο πιο γρήγορα μπορούσαν για να μπουν στο κάστρο, αλλά ήταν τόσοι που βάρυναν επάνω στην κινητή γέφυρα και στο τέλος έσπασαν τις αλυσίδες που τη στήριζαν. Πολλοί έπεσαν στη θάλασσα και πνίγηκαν και άλλοι αιχμαλωτίστηκαν από τους Τούρκους. Ενώ ο Ανώνυμος χρονογράφος περιγράφει με γλαφυρότητα, δίνοντάς μας πληροφορίες για την εμπλοκή των γυναικών στην αντίσταση: [...]και πολύ αίμα έτρεχε από τη μια μέρα στην άλλη. Και εκεί εις τους σκοτωμένους ευρέθησαν και γυναίκες αρματωμένες, σκοτωμένες μέσα εις τους άντρες και επολεμούσανε και αυτές ωσάν παλληκάρια, πανδρεμένες και ανύπαντρες, και εκάμανε ωσάν τις Αμαζόνες του παλαιού καιρού. Επίσης αντίστοιχα και στο Κ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ελλάς 1453-1821, Κορομηλά, Αθήνησι 1869, σ. 19: Η ανδρεία των κατοίκων της Χαλκίδας εκραταιούντο αναζωπυρούμενη υπο της των γυναικών, αίτινες εσυντρόφευσαν αυτούς επί των προμαχώνων, επιμελούμεναι τους πληγωμένους, και πολλάκις πολεμούσαι ανδρικώτατα. Ανάλογη λεπτομερή περιγραφή εκείνης της δυσοίωνης μέρας που χαρακτηρίζεται από τη βαρβαρότητα των απίστων κατά των πολιτισμένων χριστιανών δίνεται και από τον Nicolo Barbaro, που υπηρέτησε ως γιατρός σε μια βενετσιάνικη γαλέρα: όλοι έτρεχαν αλλόφρονες, αναζητώντας χρυσό, κοσμήματα και κάθε πλούτο που είχαν ακόμα στην κατοχή τους έμποροι και μοναστήρια ενώ γυναίκες βρίσκονταν υπο την απειλή αρματωμένων Τούρκων τη στιγμή που άλλες ντροπιάζονταν και ατιμάζονταν από τους Τούρκους για να πουληθούν στη συνέχεια στα σκλαβοπάζαρα της Τουρκίας' υπήρχαν και εκείνες που αποφάσισαν να ριχτούν στην τάφρο αρνούμενες να πέσουν στα χέρια των Τούρκων, βλ. Augusto Gentili, *Le Storie di Carpaccio: Venezia, I Turchi, gli Ebrei*, Marsilio 1996, p. 31-32.

Και όταν κυριεύτηκε η πόλη,¹⁹⁸ αμέσως ο κύριος Τούρκος, καβάλα στο άλογό του, μαζί με τους γιούς του και με τον πασά και με πολλούς άλλους Τούρκους αξιωματούχους περιφερόταν στην πόλη αναζητώντας μήπως κάποιος γενίτσαρος ή αζάπης οδηγούσε κάποιον από τους δικούς μας προς τα έξω για να τον φυγαδέψει και όλους όσους συναντούσε έδινε διαταγή να τούς τεμαχίζουν εκεί μπροστά στην εκκλησία των Αγίων Αποστόλων. Στην περιοχή του Βούρκου όπου οδηγήθηκε για να επαναλάβει αυτές τις αγριότητες, με μια πρώτη διαταγή κατατεμάχισαν σ' αυτήν την τοποθεσία 280 άτομα. Ύστερα κατευθύνθηκε προς την Πύλη του Ναού, όπου εκεί βρήκε να φυγαδεύονται περίπου 400 άτομα, διέταξε να τούς οδηγήσουν στην Αγία Κλάρα, όπου βρίσκονταν οι καταυλισμοί. Και εκεί διέταξε να τούς κατασφάζουν όλους, όπως έκανε και με τους άλλους. Έπειτα πήγε να γευματίσει. Μόλις έφτασε στη σκηνή του, ύψωσε, ως ένδειξη χαράς, ένα λάβαρο από χρυσάφι και πολλά πλούτη. Τη στιγμή, μάλιστα, που ανασηκόνανε τα χρυσάφι διέταξε και χτυπούσαν όλες οι ταμπλακάνες του¹⁹⁹, οι αυλοί και οι τρουμπέτες.²⁰⁰

Βλέποντας οι γενίτσαροι και οι αζάπηδες όλη αυτή τη σκληρότητα από τη μεριά του κυρίου τους, να κομματιάζει τον καθένα, μηχανεύτηκαν να κρύψουν όλους τους σκλάβους στην τάφρο, αφού πρώτα τούς έντυναν με τα δικά τους ρούχα. Αμέσως, όμως, έφτασε στα αυτιά του κύριου Τούρκου αυτή η μηχανορραφία. Τότε ανέβηκε στο άλογό του και γύρισε όλες τις σκηνές όπου βρίσκονταν πολύς κόσμος και αμέσως διέταξε να κατατεμαχίσουν, εκεί στον ίδιο τόπο, όλους αυτούς τους ανθρώπους, που ήταν πάνω από 1.000. Επίσης έφτασε στα αυτιά του σουλτάνου πως ο στρατιώτης Καρακασίν, που αρχικά ζούσε στη Νεάπολη, βρισκόταν κρυμμένος στη σκηνή ενός έμπιστού του μαζί με 500 ψυχές, νήπια, γυναίκες, πολλούς άντρες. Ο κύριος Τούρκος, λοιπόν, πήγε σ' εκείνη τη σκηνή και βρήκε τον προαναφερόμενο Καρακασίν με τις πιο πάνω ψυχές και τότε διάταξε να τούς πάνε στον Άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο και εκεί, μικρούς και μεγάλους,

¹⁹⁸Στις 12 του Ιούλη και στις 2 το μεσημέρι, όπως αναφέρεται, οι Τούρκοι μπήκαν στη Χαλκίδα. Ο Μωάμεθ, όμως, μπήκε στην πόλη στις 14, και στις 15 παρέδωσε τη Χαλκίδα στο γιό του, βλ D.Malipiero, «Annali Veneti», ό.π., σ. 57. Ο νταλλα Καστελλάνα μάς ενημερώνει για μια άλλη ομάδα προδοτών που απουσιάζει από το Ριτσάρντο: Ο Στάτο και ο Σκόπουλο, ο Όρτο και ο Καρούσο στείλανε τα κλειδιά της πολιτείας στους Τούρκους. Το ίδιο λεγότανε και για τον Κασταλιμόνι και τον Φιτόλτο, δηλαδή πως και αυτοί ανήκανε στην ομάδα που παρέδωσε τα κλειδιά στους Τούρκους.

¹⁹⁹Ταμπλακάνες, ίσως πρόκειται για τύμπανα(Σ.Σ)

²⁰⁰Ο νταλλα Καστελλάνα δίνει συγκεκριμένο αριθμό των απωλειών των δυο πλευρών: Ύστερα ο μεγάλος Τούρκος έκανε προσκλητήριο για να καταμετρήσει τους άντρες του και να δει πόσο σκοτώθηκαν σε κείνη την τελευταία μάχη. Είδε πως λείπανε 39.000 Τούρκοι, που μαζί με άλλους, μαζεύονται 77.000 σκοτωμένοι Τούρκοι. Ο γενικός καπετάνιος των Βενετσιάνων ανακοίνωσε πως θα είχανε σκοτωθεί 30.000, πάνω-κάτω, Χριστιανοί, μικροί και μεγάλοι.

τούς πέρασε όλους από την κόψη του σπαθιού του.

Βλέποντας ο Τούρκος πως οι Τούρκοι γενίτσαροι και αζάπηδες μαζί με άλλους δικούς του μηχανεύονταν τέτοια κόλπα για να φυγαδέψουν αιχμαλώτους, αποφάσισε να γυρίσει όλο το στρατόπεδο του και όλους όσους έβρισκε στις γαλέρες, στις τάφρους ή στις παλαντάρια, από αυτούς που είχαν φυγαδευτεί ζωντανό από το Νεγροπόντε, διέταξε να τους κομματιάσουν. Και έτσι, κανένας δεν μπορούσε πια να το σκάσει κρυφά. Και ακόμα οδηγήθηκε στον Κύριο Τούρκο με τη διαταγή να διατρέξει το στρατόπεδο φωνάζοντας πως αν βρεθεί κάποιος σε οποιαδήποτε θέση και αν ανήκει που θα προσπαθούσε να φυγαδέψει κάποιον ζωντανό και δεν τον μετέφερε αμέσως στη σκηνή του Κυρίου και που αργότερα πιθανόν να τον ανακαλύπτανε ζωντανό, θα του κόβανε το κεφάλι και αυτού του ίδιου και του σκλάβου. Και έτσι ελάχιστοι έμειναν ζωντανό σ' αυτή τη γη.

Εκείνη τη μέρα εντοπίστηκαν δύο αλμαντάρτοι, δηλαδή δύο αφεντικά που ο ένας ασχολείτο με τη στύψη και ο άλλος με το αλάτι που ανήκαν στη δικαιοδοσία του σουλτάνου. Αυτοί είχαν κρύψει δέκα ζωντανούς κατοίκους- δηλαδή πέντε για τον καθένα-σ' μία από τις σκηνές τους. Το γεγονός αυτό μεταφέρθηκε στον κύριο Τούρκο και αυτός έστειλε να τους φέρουν μπροστά του και τους διέταξε να τους αφαιρέσουν από το κεφάλι τους τη ζάργκολα²⁰¹ και να τους σκεπάσουν το κεφάλι με ουγγαρέζικα τουρμπάνια. Έπειτα, διέταξε να τους μεταφέρουν στη γέφυρα και εκεί τους έκοψαν τα κεφάλια, μαζί με εκείνους τους δέκα Χριστιανούς. Αυτοί οι εργολάβοι, μάλιστα, ήταν ωφέλιμοι στην εξουσία του καθώς κάθε ένας από αυτούς του έδινε 500 χιλιάδες άσπρα αλλά και από τα υπάρχοντά του καθενός που είχε 100 γκαμήλες και άλλη περιουσία 600 χιλιάδες άσπρα.

Και οι στρατιώτες του αντικρίζοντας τις φρικιαστικές αυτές σκηνές φοβήθηκαν τόσο πολύ ώστε να λέγεται ότι στο Νεγροπόντε δε σώθηκαν παρά μονάχα παιδιά κάτω των οχτώ χρονών, ενώ όλοι οι υπόλοιποι κατασφάχτηκαν. Αφού λοιπόν, ο κύριος Τούρκος διέταξε να αποκεφαλίσουν τους πιο πάνω εργολάβους, έβγαλε και πάλι άλλη ανακοίνωση ότι όλοι όσοι έχουν αγόρια ηλικίας δέκα χρόνων και πάνω και μπορούν να φορέσουν θώρακα, να τους φέρουν μπροστά του. Και όσα αγόρια του έφερναν εμπρός του διέταξε να τους πάρουν το κεφάλι και αυτό γιατί είχε μάθει πως σ' αυτά τα παιδιά ήταν εκείνα που έριχναν με τα σιοπέτα τους από τα τείχη και είχαν προκαλέσει το θάνατο σε πάρα πολλούς Τούρκους. Και ενώ τη στιγμή αυτή προηγείτο η σφαγή των

²⁰¹Ζάργκολα σημαίνει τουρμπάνι(Σ.Σ)

δυστυχημένων αγοριών, ακούστηκε ότι έφτασε ένας σκλάβος από τα μέρη της Ουγγαρίας, με ένα καμένο βέλος, με ένα αιματοβαμμένο πουκάμισο και με ένα χρυσό περιλαίμιο, και είπε: «Κύριε, σε πληροφορώ πως ο γιός σου Εμάρ μπιες βρίσκεται σε μεγάλες δυσκολίες».

Αμέσως, την ίδια μέρα αναχώρησε από την πόλη με το στρατό του· αλλά προηγουμένως θέλησε να οργανώσει τα πράγματα εντός της πόλης και να ενισχύσει τις γέφυρες τοποθετώντας 300 γενίτσαρους και 300 αζάπηδες, με αρχηγό ένα έμπιστό του πρόσωπο μαζί με 1.500 ιππείς.²⁰² Έχοντας λοιπόν φροντίσει για τη φύλαξη της πόλης και του νησιού του Νεγροπόντε, έκανε προμήθειες και διέταξε το στόλο του να αναχωρήσει για την Καλλίπολη το ταχύτερο δυνατό.

Η αναχώρηση του Μωάμεθ έγινε στις...²⁰³ του Ιούλη. Πήγε αρχικά στη Θήβα²⁰⁴, όπου εκεί ενημερώθηκε πως κάποιοι γενίτσαροι του είχαν φυγαδέψει εκεί τον κύριο Βαρθολομαίο Μποχαράν και τον Μάρκο Βενιέρ του Αντωνίου. Μετά από αυτό, ο μεν κύριος Βαρθολομαίος Μποχαράν κατατεμαχίστηκε ο δε κύριος Μάρκο Βενιέρ κανείς δε γνωρίζει τι απόγινε. Πιστεύεται πως για να βρίσκεται μαζί με τον Μποχαράν, που είχε μαζί του 10.000 δουκάτα, ίσως μ' αυτά, ο προαναφερόμενος κύριος Μάρκο, να τη γλύτωσε. Και στο ίδιο μέρος ο Μωάμεθ βρήκε τον Πάολο Ερίτζο²⁰⁵, βάλιο του

²⁰²Ο νταλλα Καστελλάνα δεν αναφέρεται στην αιτία της αναχώρησης του Μωάμεθ αλλά λέει τα εξής: Στις 16 Ιουλίου ο Μέγας Τούρκος διέταξε να καθαρίσουν την πόλη, να ρίξουν τα πτώματα στη θάλασσα, να επιδιορθώσουν τα χαντάκια και τα τείχη και τον υπάκουσαν σε όλα. Μετά διόρισε κυβερνήτη της πόλης έναν καπετάνιο που ονομαζόταν Ισκιεντερμέγκ και του έδωσε αρκετή φρουρά για να την κρατήσει κάτω από τον έλεγχό του.

²⁰³Και εδώ απουσιάζει η ημερομηνία. Θα πρέπει να είναι δύο-τρεις μέρες μετά τις 14 Ιουλίου(Σ.Σ) Εντωμεταξύ, ο Αντζολέλλο μάς πληροφορεί ότι στις 13 Ιουλίου παραδόθηκε ως σκλάβος στο Μέγα Τούρκο.

²⁰⁴Ανωτέρω υποσ. 153.

²⁰⁵Ενδιαφέρουσα η παρατήρηση του Σιγκόνια ότι ο Ριτσάρντο περιέγραψε τον τρόπο και τον τόπο όπου θανατώθηκε ο Πάολο Ερίτζο σύμφωνα με τις πρώτες ειδήσεις που άκουσε. Αργότερα όμως έφτασαν πιο σίγουρες πληροφορίες σύμφωνα με τις οποίες ο Ερίτζο σκοτώθηκε στη Χαλκίδα και όχι στη Θήβα και πως δεν τον σκότωσε ο Μωάμεθ με τα ίδια του τα χέρια αλλά τον τοποθέτησαν πάνω σε δυο σανίδια και πριονίστηκε ζωντανός. Επίσης ο D.Malipiero, «Annali Veneti», ό.π., σ. 58 αφηγείται πως: ο Πάολο Ερίτζο είχε κρυφτεί στο Πατριαρχείο για μεγαλύτερη ασφάλεια και ότι μετά έγινε σκλάβος ενός πασά που τού είχε υποσχεθεί να τού σώσει τη ζωή. Ο πασάς αυτός για να κρατήσει το λόγο του, τού ξύρισε τα μαλλιά, τα γένεια και τα φρύδια και τον τύλιξε μέσα σε σακκιά για να τον στείλει στη Νεάπολη με σκοπό να πείσει εκείνη την πόλη να παραδοθεί στους Τούρκους. Ο Σαμπέλικο παρουσιάζεται πιο ακριβής και γράφει τα εξής σχετικά με τον πριονισμό του Ερίτζο: Ο Ερίτζο που είχε την ισχυρότερη θέση μέσα στην πόλη, παραδόθηκε στον Οθωμανό δίνοντας πίστη στις υποσχέσεις του πως θα τού χάριζε το κεφάλι. Μόλις, όμως, παραδόθηκε, ο Μωάμεθ διέταξε να τον πριονίσουνε, λέγοντάς του πως είχε υποσχεθεί να τον συγχωρέσει στο κεφάλι όχι όμως στα ισχία, μετατρέποντας έτσι σε λογοπαίγνιο την υπόσχεσή του. Ο Ανώνυμος χρονογράφος αναφέρεται

Νεγροπόντε, τον οποίο, ο κύριος Τούρκος, τόν σκότωσε με τα ίδια του τα χέρια και έπλυνε τα χέρια και το πρόσωπό του με το αίμα του.

5.2 «Τα Νέα» ταχύτατα διαδίδονται.

Όσο και αν η πτώση του Νεγροπόντε μπορεί να προκάλεσε οδυνηρή κατάπληξη, και να ήταν, όπως άλλωστε έχει σημειωθεί, αναμενόμενη, σηματοδότησε πρακτικά την απώλεια του μόνου χριστιανικού στηρίγματος στην Εγγύς Ανατολή αφενός, και, αφετέρου, θεωρήθηκε μια απροκάλυπτη απειλή για τη Δύση. Ωστόσο, παραμένει ενδιαφέρουσα η άποψη του Cessi που εντοπίζει το στοιχείο της υπερβολής στην εκτίμηση του Malipiero, ότι δηλαδή η δόξα και το γόητρο της Βενετίας εξαιτίας ακριβώς του γεγονότος επλήγησαν ανεπανόρθωτα: «Τώρα, είναι πια ξεκάθαρο ότι το μεγαλείο της Βενετίας έχει πια εξασθενήσει και έχει σβήσει η υπεροχή της»,²⁰⁶ όπως επίσης και ότι οι Βενετοί αδρανοποιήθηκαν όντας υπό την επίδραση του πόνου και του τρόμου για το επισφαλές μέλλον τους. Τα ντοκουμέντα, ωστόσο, αποδεικνύουν ότι το βενετικό κράτος ανέκτησε άμεσα τη συνήθη ψυχραιμία του και επεδίωξε να επιτύχει τη στήριξη των δυτικών δυνάμεων με τη δημιουργία μιας συμμαχίας ενάντια στην οθωμανική προέλαση.

Οι πρώτες αναφορές κατέφθασαν στη Βενετία 19 μόλις μέρες μετά το θλιβερό γεγονός. Σε μία εκ των δύο επιστολών που βρέθηκε, μολονότι «ταλαιπωρημένη», στην κατοχή ενός ναυτικού που κατόρθωσε να διασωθεί από το γρίπο του που

εξίσου στο γεγονός: Και ο αφέντης ο μισέρ Παύλος Ερίτζος, Τζιντιλόμος Βενετζάνος, με καμπόσους άρχοντες του κάστρου εμπήκανε εις το παραμέσα καστέλλι, το δυνατό του κάστρου. Και, ωςάνε επερίλάβανε οι Τούρκοι το κάστρο, επήρανε όλους, και τους Φράγκους τους εσουβλίσανε και κάμποσους τους επιριονίσανε ζωντανούς, και τους Ρωμαίους τους εκάμανε σκλάβους και τους επουλούσαν 'ς το παζάρι. Ενώ από τον Χάμμερ γνωρίζουμε ότι: Ο Παύλος Ερίτζος, ως και οι πρέσβεις των Καλαβρύτων και Λεονταρίου, εδιχοτομήθησαν, η δε θυγατήρ αυτού, μη δεχθείσα ικανώς εύκαμπτος προς του τύραννον, κατεμελίσθη.

Ο Ριτσάρντο δεν αναφέρει σχετικά με το θάνατο της κόρης του Ερίτζο, Άννα, που αρνήθηκε να υποκύψει στις ανήθικες επιθυμίες του Μωάμεθ. Και αυτό γιατί ίσως το τρομερό γεγονός δεν είχε συμβεί ακόμα είτε γιατί δεν το είχε πληροφορηθεί. Σημειώνουμε εδώ ότι από έρευνα ο Ερίτζο δεν φέρεται παντρεμένος ούτε με πατρικία ούτε με αστή, ωστόσο ο Ανώνυμος χρονογράφος αναφέρει: *Και τη θυγατέρα του αφεντός του Ερίτζου την επιάσανε και την edώσανε του σουλτάν Μεχεμέτη. Και ήτνε όμορφη κατά πολλά. Και, διατί δεν ήθελε να κάμη το θέλημά του, την έσφαξε.*

²⁰⁶D.Malipiero, «Annali Veneti», ό.π., σ. 59' Roberto Cessi, *Storia della Repubblica di Venezia*, ό.π., p. 409.

βυθιζόταν και η οποία παραδόθηκε στο Collegio dei Savii,²⁰⁷ καταγράφεται η φωνή αγωνίας του διοικητή της Ναυπάκτου, Giacomo Barbaro. Σ' αυτήν ο ίδιος αναφερόταν στις φωτιές θριάμβου των Οθωμανών που γίνονταν αντιληπτές, στις 18 Ιουλίου, να διατρέχουν το μήκος των τουρκικών ακτών μετά την κατάληψη του Νεγροπόντε, όπως ειπώθηκε και από βενετούς ανιχνευτές που έσπευσαν να επιβεβαιώσουν το γεγονός.²⁰⁸ Ανάλογου περιεχομένου επιστολές που μετέδιδαν την οδυνηρή είδηση της άλωσης του Νεγροπόντε απεστάλησαν από τη Γερουσία την τελευταία μέρα του Ιούνη στον αυτοκράτορα, στο βασιλιά της Ουγγαρίας, στο βασιλιά της Νεαπόλης²⁰⁹, στο δούκα του Μιλάνου, στο δούκα της Μοδένας, στην Κομόνα της Φλωρεντίας και σε όλους τους πρίγκιπες της Ιταλίας και του εξωτερικού. Πανομοιότυπες επιστολές απεστάλησαν και προς τους Ενετούς Ρήτορες της Ρώμης ώστε να παρακαλέσουν την Αγιότητά του «...για να δώσει πολύ μεγάλη προσοχή στον κίνδυνο των Τούρκων, που ήτανε φόβος να μούνε στην Ιταλία, και να νοιώσει καλά ο ίδιος και οι Χριστιανοί Πρίγκιπες πως πρέπει όλοι να συσπειρωθούνε και ενωμένοι να προλάβουνε μεγαλύτερες καταστροφές που ήτανε δυνατό να προκύψουνε».²¹⁰

Άλλωστε, εάν το Νεγροπόντε, «το λαμπρότερο πετράδι στην αυτοκρατορική κορώνα της Βενετίας» αφαιρέθηκε τόσο εύκολα και τόσο βάναισα μέσα σε ένα μήνα, τι πιθανότητες άραγε υπήρχαν για τη διατήρηση των υπολοίπων; Μετά το πάρσιμο της πόλης, την ίδια μοιραία κατάληξη περίμενε και τα υπόλοιπα κάστρα που υψώνονταν

²⁰⁷F. C. Lane, *Βενετία η θαλασσοκράτειρα*, ό.π. σ. 366, όπου αναφέρεται ότι η Γερουσία συνέστησε μια εξαμελή επιτροπή, των *Savii del Consiglio*, για να ετοιμάζει την ημερήσια διάταξη, να διατυπώνει τις αποφάσεις, να τις εισηγείται και να επιβλέπει την εφαρμογή της. Τους ονόμαζαν επίσης *Savii Grandi*, που θα μπορούσε να αποδοθεί ως «Κορυφαίοι Υπουργοί».

²⁰⁸D. Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 58: «Η πρώτη ειδοποίηση για την πτώση του Νεγροπόντε κατέφθασε στη Βενετία από έναν ναυτικό που κατόρθωσε να διασωθεί από έναν γρίπο που βυθιζόταν έχοντας γραπωθεί από ένα κιβώτιο που τον κράτησε στην επιφάνεια για μια μέρα και μια νύχτα. Ο ίδιος ανέφερε δια ζώσης ότι στις 6 Ιουλίου το Νεγροπόντε παρέμενε ανέπαφο: μα όταν ανοίχτηκε η κάσσα και αφού οι βρεγμένοι επιστολές που περιείχε στέγνωσαν, ανασύρθηκε μία με ημερομηνία 18 Ιουλίου του Giacomo Barbaro, διοικητή Ναυπάκτου(Leranto) και άλλη του Vegia που ανέφερε ότι είχε δει στα Στύρα τους Τούρκους να θριαμβολογούν ανάβοντας μεγάλες εστίες φωτιές στη ξηρά, και αυτό έγινε μετά την πτώση του Νεγροπόντε, όπως είπαν κάποιοι άλλοι».

²⁰⁹Στο ντοκουμέντο Β που ακολουθεί το χρονικό του Ριτσάρντο και το οποίο ανέσυρε ο Σιγκόνια από τα Αρχεία της Ενετικής Γερουσίας έρχεται στο φως η επιστολή προς το βασιλιά της Αραγωνίας, Καστίλλης, Σικελίας και Νεαπόλεως, Φερδινάρδο Ε' τον Καθολικό (1452-1516).

²¹⁰Τα ανωτέρω σημειώνονται στο τέλος της επιστολής με ημερομηνία 18 Αυγούστου 1470 και καταγράφεται ως ντοκουμέντο Γ στο χρονικό του Ριτσάρντο.

κατά μήκος των 120 μιλίων του νησιού.²¹¹

Στο ημερολόγιό του ο Μαλιπιέρο αναφέρει χαρακτηριστικά πως μόλις έγινε γνωστό ότι υπαίτιος της συμφοράς ήταν ο ντε Κανάλε, αποφασίστηκε από το Συμβούλιο των Δέκα να αποσταλεί ο νεοεκλεγείς αρχιστράτηγος Πιέτρο Μοτσενίγο με τη διαταγή να τον συλλάβει και να τον οδηγήσει σιδηροδρόσιο στη Βενετία ώστε να δικαστεί.²¹² Έτσι και έγινε. Ο ντε Κανάλε αποδέχτηκε αναντίρρητα την απόφαση θέτοντας τον εαυτό του στην κρίση του Συμβουλίου και οδηγήθηκε στη γαλέρα του Μάρκο Μποντιμιέρ που χάραξε πορεία για τη Βενετία. Οι διαταγές ήταν σαφείς: να παραμείνει φυλακισμένος καθ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού, να μην επιχειρήσουν κανένα αγκυροβόλιο και μόλις φτάσουν να τον παρουσιάσουν μπροστά στους δημόσιους κατήγορους ώστε να δικαστεί και να τού πάρουν το κεφάλι. Η συνοδεία αυτή έφτασε στις 19 Οκτωβρίου στον προορισμό της ενώ στις 7 Νοεμβρίου ο Κανάλε δικάστηκε από τους δημόσιους κατήγορους Μάρκο Μπαρμπάρικο, Μπερνάρντο Βενιέρ και Γκάντια Μπολάνι και φυλακίστηκε με εγγύηση 500 δουκάτων, στο Πόρτο Γκρουέρο.²¹³ Την ίδια στιγμή η βενετική κυβέρνηση τον υποχρέωσε να επιστρέψει το αντίτιμο των μισθών του κατά το διάστημα που κατείχε το αξίωμα του ναυάρχου, προκειμένου να αφιερωθεί για την απολύτρωση των αιχμαλώτων.²¹⁴

²¹¹Είναι ενδεικτική η θρηνητική επιστολή του Ισπανού επισκόπου και καστελλάνου του παπικού Φρουρίου του Αγίου Αγγέλου της Ρώμης Roderius Sanc(t)ius-Rodrigo Sanchez de Arevalo(1404-1470) προς τον καρδινάλιο Βησσαρίωνα: «Epistola lugubris et mesta, simul et consolatoria, de infelice expugnacione ac misera irrupcione et invasione Insule Euboye, dicte Nigropontis, a perfido crucis Christi hoste, Turchorum impiissimp principe et tiranno nuper inflictæ...edita a Roderico Santii, Episcopo Palentino, Hispano,...in castro...Sancti Angeli de urbe Castellano», βλ. Νίκος Μοσχονάς, «Εύριπος, κέντρο βενετικού εμπορίου» στο *Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*, ό.π., σ. 171, υποσημ. 76.

²¹²Ο Σιγκόνια μάλιστα μάς δίνει και το σχετικό διάταγμα της σύλληψης του Κανάλε, όπως διασώθηκε από τα αρχεία του Συμβουλίου των Δέκα(X.N.XVII, σ. 106, 19 Αυγούστου 1970): «Πόσο σημαντικός άνθρωπος στάθηκε και τώρα έγινε η αιτία της απώλειας της δύστυχης πολιτείας και του νησιού Νεγροπόντε, απώλεια που οφείλεται από παράλειψη και από θελημένη αργοπορία στο να τρέξει σε βοήθεια ο ευγενής άντρας και καπετάνιος όλων των θαλασσών Νικολό ντα Κανάλε. Εύκολα γίνεται κατανοητό πως καταλήγουμε στην απόφαση να δικαστεί. Κι αυτό το θεωρούμε επιτακτικό για την τιμή της κυριαρχικότητας μας και για να μην περάσει ατιμώρητη η τόσο μεγάλη αμέλεια του εντεταλμένου στόλαρχου αλλά και για να γίνει μάθημα η τιμωρία του σε άλλους», βλ. Γ.Γκίκα, «Δύο Βενετσιάνικα χρονικά για την άλωση της Χαλκίδας...», ό.π., σ. 223.

²¹³D.Malipiero, «*Annali Veneti*», ό.π., σ. 65. Αυτά που υποστηρίζει ο Μαλιπιέρο αποσαφηνίζονται στο ντοκουμέντο Δ του Σιγκόνια, όπου περιέχει την απόφαση που έβγαλαν οι κατήγοροι, σύμφωνα με την οποία ο Κανάλε φυλακίστηκε στο Φριουλι, πέρα από τη Λιβέντσα. Μεταξύ άλλων καθοριζόταν και η ποινή σε περίπτωση που επιχειρούσε να το σκάσει ή ακόμα και για τους μισθούς που λάμβανε για το διάστημα που υπηρετούσε ως γενικός καπετάνιος, τα μισά χρήματα να κατατεθούν για λογαριασμό των δημόσιων κατηγορών και τα άλλα μισά για την εξαγορά των αιχμαλώτων.

²¹⁴Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, ό.π., σ. 215.

Οφείλουμε, ωστόσο, και πάλι να έχουμε υπόψη μας ότι ο ντε Κανάλε υπήρξε ένας αφοσιωμένος υπηρέτης του κράτους επί τριάντα χρόνια, ως δεινός διπλωμάτης παρά ως στρατιωτικός. Αυτός ο εξαιρετικά μορφωμένος γιατρός δεν ήταν ένας επαγγελματίας πολεμιστής και η θέση τού ναυάρχου ήταν ουσιαστικά ένδειξη εκτίμησης των συμπολιτών του και αυτό ακριβώς εξηγεί και τη σχετικώς ελαφρά ποινή που του επιβλήθηκε, διότι διαφορετικά θα καταδικαζόταν με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Στον Πάπα, μάλιστα, που ενδιαφέρθηκε για την υπεράσπιση του Κανάλε δόθηκε η απάντηση ότι η καταδικαστική απόφαση που του επεβλήθη κρίνεται ως εξαιρετικά επιεικής και για την οποία ο ίδιος θα πρέπει να θεωρεί τον εαυτό του ικανοποιημένο, δεδομένου της βαρύτητας του σφάλματός του που υπήρξε μοιραίο για τη Βενετία και για όλο τον Χριστιανικό κόσμο.²¹⁵

Στο μεταξύ ο Μωάμεθ προκατέλαβε την ενωτική κίνηση των Ιταλικών πόλεων και του οίκου της Αραγωνίας διαμηνύοντας τους ότι ο πόλεμος κατά της Βενετίας ήταν φυσική συνέπεια της ακαταλόγιστης πλεονεξίας της και δεν στρεφόταν εναντίον της Χριστιανοσύνης. Την άνοιξη του 1471, οι Τούρκοι επέδραμαν στη Δαλματία και στο Φρίουλι, ενώ ο θάνατος του πάπα Παύλου του Β΄ οδήγησε στη ματαίωση της άρτι συγκροτηθείσας κατά του Μωάμεθ συμμαχία. Αλλά και τότε, ο Έλληνας καρδινάλιος Βησσαρίων δεν έπαυσε να αποστέλλει επιστολές σε μεγάλο αριθμό Ιταλών και άλλων Ευρωπαίων ηγεμόνων, κάνοντας έκκληση συσπείρωσης και κήρυξης πολέμου εναντίον των Τούρκων: «Πρέπει να πολεμήσωμεν, εάν θέλωμεν την ειρήνη».²¹⁶

Ιδιαίτερη αναστάτωση προκάλεσε η πτώση του Νεγροπόντε στις υπόλοιπες ελληνικές κτήσεις των Βενετών, κυρίως στην Κρήτη, η οποία εθεωρείτο ο επόμενος στόχος του σουλτάνου. Άμεσα οι βενετικές αρχές προέβησαν σε έργα οχύρωσης των κρητικών παραλίων και προληπτικές μετακινήσεις αμάχων προς το εσωτερικό και τα φρούρια. Είναι χαρακτηριστική η περιγραφή του Βosio: «[...] Και φοβούνταν στα νησιά των Κυκλάδων. Η Άνδρος εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους της. Η Πάρος, η Νάξος... βρίσκονταν σε μεγάλη ταραχή, βάσανα και κινδύνους. Οι... δεν ξέρουν τι να κάνουν. Οι νησιώτες, βλέποντας τόση ωμότητα και τόση δύναμη και λαμβάνοντας υπόψη τους την πολιορκία και την κατάληψη εκείνης της ισχυρότατης πόλης που

²¹⁵John Julius Norwich, *A History of Venice*, ό.π., σ. 352.

²¹⁶Δ. Μαστροδημήτρης, «Έκθεση Ερευνών για τη Βενετοκρατούμενη Εύβοια (1215-1470)», *ΑΕΜ*, 26, (1984-1985), 426-436, σ. 429, υποσημ.6. Επίσης Κ. Σάθας, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα 1453-1821*, σσ. 20-21.

υπαγόταν στην κυριαρχία των Βενετών και τον πολύ δυνατό στόλο, εύκολα συμπεράιναν τι θα μπορούσε να τους συμβεί». ²¹⁷ Στο Μοριά ο πληθυσμός κατελήφθη από τρόμο και το Αίγιο εκκενώθηκε ενώ οι εναπομείναντες υπολόγιζαν στο έλεος του εχθρού. Ωστόσο, σημειώνεται στη συνέχεια μια εκτόνωση των εχθροπραξιών μεταξύ των δύο δυνάμεων, τόσο στη θάλασσα που οι συγκρούσεις διατήρησαν το χαρακτήρα των επιδρομών και των λεηλασιών όσο και στη ξηρά όπου οι συμπλοκές περιορίστηκαν σε πολιορκίες οχυρωματικών θέσεων κυρίως στην Πελοπόννησο που κατέληγαν συνήθως σε βενετικές ήττες.

²¹⁷G.Bosio, *Istoria della Sacra Religione di San Giovanni Gierosolimitano*, Roma 1625, που παραθέτει στο Παράρτημα Β' η Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου*, ό.π., σ. 242.

Επίλογος

Έχει πολλαπλώς και εκτενώς τονιστεί η σπουδαιότητα του Νεγροπόντε ως κομβικού σημείου διασταύρωσης των θαλάσσιων και χερσαίων εμπορικών δρόμων ώστε δικαιολογημένα να προσελκύει το ενδιαφέρον των εκάστοτε διεκδικητών της. Η Βενετία άλλωστε από νωρίς είχε ενσκήψει στο στόχο της κατορθώνοντας, με τη συνθήκη του 1216, να σταθεροποιήσει τη θέση της και να θέσει σε εφαρμογή το σχέδιό της για επέκταση της εξουσίας της επί των γαιών των τριτημορίων Φράγκων δυναστών. Από το 1390, όταν επιβλήθηκε πλέον η εξουσία της και άμεσα στο νησί και έως το ξέσπασμα του Α΄ βενετο-οθωμανικού πολέμου, η κτήση του Νεγροπόντε αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα προγεφυρώματά της στο χώρο της λατινικής Ανατολής. Οι Οθωμανοί με την κατάρρευση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας σαφώς απελευθέρωσαν τις ανταγωνιστικές δυνάμεις τους για τον έλεγχο της νοτιοανατολικής Μεσογείου, όπου οι Βενετοί διατηρούσαν ήδη οικονομικά συμφέροντα. Η διαπάλη επομένως στάθηκε μοιραία και αναπόφευκτη και η πολεμική ανάφλεξη πυροδότησε μια σειρά βενετο-οθωμανικών συγκρούσεων, οι οποίες κατέληξαν να φθάσουν ως τις αρχές του 18^{ου} αι.

Εστιάζοντας στον Α΄ βενετο-οθωμανικό πόλεμο στον οποίο εντάσσεται το υπό μελέτη γεγονός, και προβαίνοντας σε μια γενική αποτίμηση θα σημειώναμε ότι οι βενετικές πολεμικές επιτυχίες της πρώτης περιόδου είχαν καθαρά συγκυριακό χαρακτήρα, καθώς ευνοήθηκαν αρχικά από την ορμή των επαναστατικών εκρήξεων του ντόπιου πληθυσμού που τάχθηκε στο πλευρό των Βενετών. Έπειτα επρόκειτο να ακολουθήσει μια δυσμενής εξέλιξη που είχε διάρκεια και οφειλόταν κυρίως στην αναποφασιστικότητα των Βενετών να διεκδικήσουν με αποτελεσματικό τρόπο τις επιδιώξεις τους. Τραγικό αποκορύφωμα της περιόδου ήταν η πτώση του Νεγροπόντε, το 1470, που αποτέλεσε το κύριο μέρος της παρούσας εργασίας. Εκεί εξετάστηκαν ενδιαφέρουσες στιγμές του γεγονότος, με την πιο κρίσιμη εκείνη κατά την οποία ο ναύαρχος ντε Κανάλ εντελώς αναίτια αλλά και απροσδόκητα σήμανε υποχώρηση ακυρώνοντας τις θυσίες ενός λαού που αφέθηκε βορά στις ορέξεις του σουλτάνου. Η αδράνεια του αυτή να αναμετρηθεί με τους Οθωμανούς εξαιτίας είτε του φόβου του και της διστακτικότητάς του να αναλάβει δράση παρά τις εισηγήσεις των καπετάνιων του, είτε εξαιτίας της ιδιότητάς του ως γιατρού και της διπλωματικής του δεινότητας που υπερκάλυπταν το στοιχείο της πολεμικής του ετοιμότητας, σήμανε την αντίστροφη μέτρηση για την πόλη του Νεγροπόντε. Σε διάστημα δεκαεπτά ημερών οι

Οθωμανοί πραγματοποίησαν πέντε τρομερές εφόδους. Μανιώδεις όρμησαν οι Τούρκοι προβαίνοντας σε φοβερές λεηλασίες και σφαγές που αποτυπώνονται με ανατριχιαστικό τρόπο στα χρονικά της παρούσας μελέτης.

Αυτό υπήρξε και το τέλος της μακράς ιστορίας των Λομβαρδών και των Βενετών στην Εύβοια, μαζί με τις μεσαιωνικές αναμνήσεις της πόλης που καταστράφηκαν από τους βανδαλισμούς των νεώτερων χρόνων, τους φτερωτούς λέοντες των τειχών, που με τόση γενναιότητα υπερασπίστηκε ο Ερίτζος και τα λίθινα οικοσκήμα που φυλάσσονται στο αρχαιολογικό μουσείο της, μάρτυρες των τριών περίπου αιώνων της κυριαρχίας τους επί της νήσου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανωνύμου Χρονικόν περί των Τούρκων Σουλτάνων κατά τον ελληνικόν Βαρβερινόν κώδικα III, εκδ.Γ.Ζώρας.

Μιχαήλ Ακομινάτου του Χωνιάτη, *Τα Σωζόμενα*, υπό Σπ. Λάμπρου, τ.2, Εν Αθήναις 1879.

Τζ. Μ. Αντζολέλλο, *Ένας Ενετός του 15^{ου} αιώνα στην αυλή του Μεγάλου Τούρκου*, εισαγ.-μτφρ. Δ. Δεληολάνης, τίτλος πρωτοτύπου *Viaggio di Negroponte*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1998₃.

Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, μτφ.Τ.Δρακοπούλου, τίτλος πρωτοτύπου *L' Ideologie Politique de l' Empire Byzantin*, Παρίσι 1975, Ψυχογιός, Αθήνα 2009.

Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Γ', εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 2002.

Ν.Γ. Βασιλάτος, *Κάστρα και πύργοι της Εύβοιας*, Μπάλντερ Ε.Π.Ε, Αθήνα 1992.

Φ. Βέλτερ, *Ιστορία της Ελλάδος κατά περιοχάς Χαλκίς*, τ.Α'(Ιστορία από Αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1470), επιμ. Γεωργίας Π.Κουλικούρδη, Ροταριανού, Αθήνα 1955.

Γ. Γκίκα, «Δύο Βενετσιάνικα χρονικά για την άλωση της Χαλκίδας από τους Τούρκους στα 1470» *ΑΕΜ*, ΣΤ, 1959.

Δ. Γκόφας, «Το βενετοκρατούμενο Negroponte. Ιστορικό σχέδιασμα» *Χαρακτικά της Εύβοιας. Συλλογή Γιάννη Κ.Καράκωστα*, επιμ. Έλδα Μαρμαρά, Αθήνα 1999.

Κ. Γουναρόπουλος, *Ιστορία της Νήσου Ευβοίας από Αρχαιοτάτων Χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Θεσ/κη 1930.

Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία Η κλασική περίοδος 1300-1600*, μτφ. Μιγάλης Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995₃. Τ.

Τ. Καλαθήρης, *Negroponte. Η Χαλκίδα και η Εύβοια μέσα από τους παλιούς χαρτογράφους και περιηγητές*, Χαλκίδα 1089.

Ι. Καργάκος, *Το Βυζαντινό Ναυτικό, Η επίδραση της θαλάσσιας ισχύος στην ακμή και την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Ι. Σίδερης, Αθήνα 2007.

Ιωάννης Κουμανούδης, «Σκέψεις για τους θαλασσόμυλους του μεσαιωνικού κάστρου της Χαλκίδας» στο *Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Χαλκίδα 12-14 Νοεμβρίου 2004, Βενετία-Αθήνα 2006.

- Φ. Κόντογλου, *Η πολιορκία και το πάρσιμο της Χαλκίδας από το Σουλτάν Μεμέτη στα 1470*, Ελληνικά Γράμματα 1927.
- J.Koder, «Ένας Γερμανός ταξιδιώτης στη Χαλκίδα του 1588» *AEM*, 14, 1968.
- , «Η Εύβοια στα 1395(Από μεσαιωνικό ιταλικό ημερολόγιο) *AEM*, 19, 1974.
- , «Η Φάτα Μοργκάνα στην Εύβοια φυλακισμένη στη βραχονησίδα Ευρίπου» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Χαλκίδα 12-14 Νοεμβρίου 2004, Βενετία-Αθήνα 2006.
- , *Negroponte. Untersuchungen zur Topographie und Siedlungsgeschichte der Insel Euboea während der Zeit der Venezianenherrschaft*, Βιέννη 1973.
- F. C. Lane, *Βενετία η θαλασσοκράτειρα*, μτφ.Κ. Κουρεμένος, τίτλος πρωτοτύπου *Venice. A Maritime Republic*, University Press, 1973, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2007.
- Peter Lock, *Οι Φράγκοι στο Αιγαίο 1204-1500*, μτφ. Γ. Κουσουνέλος, τίτλος πρωτοτύπου *The Franks in the Aegean 1205-1500*, London 1995, Ενάλιος, Αθήνα 1998.
- Χρύσα Α.Μαλτέζου, «Λατινοκρατούμενη Ελλάδα. Βενετικές και Γενουατικές Κτήσεις», ΙΕΕ Θ', Εκδοτική Αθηνών 1979.
- Παναγιώτης Δ.Μαστροδημήτρης, «Αι Ασσίζαι εν Ευβοία» *Ευβοϊκά Α'*, 1961, σσ.3-6: ανατύπωση από το *AEM*, τ. Η', 1961.
- , «Το Λατινικό Πατριαρχείο στην Εύβοια(Negroponte) και τα εκεί κτήματά του» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Χαλκίδα 12-14 Νοεμβρίου 2004, Βενετία-Αθήνα 2006.
- ,«Εκθεση Ερευνών για τη Βενετοκρατούμενη Εύβοια (1215-1470), *AEM*, 26, (1984-1985), 426-436.
- , «Η Άλωσις της Χαλκίδος από τον Μωάμεθ τον Β'(το έτος 1470)(Κατά τον Βερβερινόν Ελληνικό Κώδικα 111), *AEM*, Ζ, 1960.
- Γουίλλιαμ Μίλλερ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*, μτφ. Σπ. Λάμπρου, τ. 2, τίτλος πρωτοτύπου *The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece(1204-1566)*, New York 1908, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, Αθήνα 1909-1910.
- Νίκος Μοσχονάς, «Εύριπος, κέντρο βενετικού εμπορίου» στο *Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Χαλκίδα 12-14 Νοεμβρίου 2004, Βενετία-Αθήνα 2006.
- Αικατερίνη Παντελίδου-Αλεξιάδου Σταύρος Μαμαλούκος, «Το Φρούριο της Γέφυρας του Ευρίπου» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*.

Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Χαλκίδα 12-14 Νοεμβρίου 2004, Βενετία-Αθήνα 2006.

Ν. Παπαδάκης, «Το μεσαιωνικό τείχος της Χαλκίδας», *AEM*, Κ, 1975.

Αναστασία Παπαδία-Λάλα, «Κοινωνική οργάνωση και αστική κοινότητα στην Εύβοια κατά τη βενετική περίοδο(1390-1470)» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Χαλκίδα 12-14 Νοεμβρίου 2004, Βενετία-Αθήνα 2006.

Φωτεινή Β. Πέρρα, *Ο Λέων εναντίον της Ημισελήνου Ο Πρώτος Βενετο-οθωμανικός πόλεμος και η κατάληψη του Ελλαδικού χώρου(1463-1479)*, Παπαζήση, Αθήνα 2009.

Αλέξης Γ. Κ. Σαββίδης, «Η Εύβοια κατά τα τέλη του ΙΒ΄- αρχές του ΙΓ΄αι. μ.Χ.», *Ι*, ΚΔ, 1982.

Στήβεν Ράνσιμαν, *Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης 1453*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2002.

Κ. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς 1453-1821*, Κορομηλά, Αθήνησι 1869 .

Peter F. Sugar, *Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική κυριαρχία (1354-1804)*, μτφ. Παυλίνα Χρ. Μπαλουξή, τ.2, τίτλος πρωτοτύπου *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*, London 1977, Σμίλη, Αθήνα 1994.

Δημήτρης Δ.Τριανταφυλλόπουλος, «Χριστιανική και Μεσαιωνική Χαλκίδα»: Ανασκόπηση της νεώτερης αρχαιολογικής έρευνας» στο *Η πόλη της Χαλκίδας*. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Χαλκίδα 24-27 Σεπτεμβρίου 1987, Αθήνα 1990.

-, «Η μεσαιωνική Χαλκίδα και τα μνημεία της. (Σχεδιάγραμμα αρχαιολογικής βιβλιογραφίας)». *AEM*, 16, 1970.

Γ.Ι. Φουσάρας, «Οι Δυνάστες της Εύβοιας στα χρόνια της Φραγκοκρατίας», *AEM*, 9, 1962.

-, «Ευβοϊκή Βιβλιογραφία 1473-1958», Αθήνα 1958.

-, Γ.Ι Φουσάρα, «Τα “Ευβοϊκά” του Εβλιά Τσελεμπί», *AEM*, ΣΤ, 1959.

Ι. Χάμμερ, *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, μτφ. Κ.Σ.Κροκιδά, εκ του τυπογραφείου Χ.Ν.Φιλαδελφείως 1870.

Γ. Χατζηκόστας, «Η Χαλκίς κατά τον 12^ο αιώνα (Βάσει της μαρτυρίας Μιχαήλ Ακομινάτου)», *Αρχειόν Ευβοϊκών Μελετών*, ΣΤ, 1959.

Ι. Χασιώτης, «Πολεμικές συγκρούσεις στον Ελληνικό χώρο και η συμμετοχή των Ελλήνων σ’ αυτές. Προμηνύματα, αίτια και συνέπειες των πολεμικών συγκρούσεων στην Ελληνική Ανατολή κατά τον 15^ο, 16^ο και 17^ο αι.» *ΙΕΕ*, Τ.Ι, Αθήνα 1974.

Π. Β.Χατζηπάνου, «Η Εύβοια κατά την Φραγκοκρατίαν» *AEM*, Α,1935.

Νικήτας Χωνιάτης, Του Αυτού Μακαρίτου Κυρ Νικήτα του Χωνειάτου από της αυτού ιστορίας της περί της Κωνσταντινουπόλεως στο *Nicetae Choniate historia*, επιμ. J.van Dieten, De Gruyter(Corpus fontium historiae Byzantinae, Series Berolinensis 11.1), Berlin 1975.

-, Του Αυτού Χωνιάτου τα Μετά την Άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως συμβάντα τοις Ρωμαίοις στο *Nicetae Choniate historia*, επιμ. J.van Dieten, De Gruyter(Corpus fontium historiae Byzantinae, Series Berolinensis 11.1), Berlin 1975.

Ξενόγλωσσα

Due Ritmi e una narrazione in prosa di autori contemporanei Intorno alla Presa di Negroponte Fatta dai Turchi a danno dei Veneziani nel 1470, Filippino Luigi Polidori, Firenze 1801-1865.

Marcus N. Adler, *The Itinerary of Benjamin de Tudela: Critical Test, Translation and Commentary*, Phillip Feldheim, Inc., New York 1907.

Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and his time*, εκδ. William C. Hickman, Princeton University Press, Princeton 1978.

-, «Le vicende Veneziane nella lotta contro i Turchi durante il secolo XV» στο *La Civiltà Veneziana del Quattrocento*, επιμ.εκδ. Piovane, Guido, et al., Centro di Cultura e Civiltà-Fondazione "Giorgio Cini", Sansoni, Firenze 1957.

Simon C. Bakhuizen-Machiel Kiel, *Studies in the Topography of Chalkis on Euboea (A Discussion of the Sources)*, E.J.Brill, Leiden, The Netherlands 1985.

Evangelia Balta, *L' Eubee a la fin du XV e siècle. Economie et Population. Les registres de l' annee 1474*, Αθήνα 1989 (AEM, Παράρτημα του 26^{ου} τόμου).

G.Bosio, *Istoria della Sacra Religione di San Giovanni Gerosolimitano*, Roma 1625.

John B.Bury, The Lombards and Venetians in Euboea(1205-1303) *The Journal of Hellenic Studies*, 7, 1886, Article Stable [URL: http://www.jstor.org](http://www.jstor.org).

Antonio Carile, *Per una Storia dell' Impero Latino di Constantinopoli (1204-1261)*, Casa Editrice Prof. Patron, Bologna 1972.

Roberto Cessi, *Storia della Repubblica di Venezia*, v.1, Giunti Martello, Firenze 1981.

Gaetano Cozzi-Michael Knapton, *La Repubblica di Venezia nell' eta moderna Dalla Guerra di Ghioggia al 1517*, εκδ. UTET, Torino 1992.

Augusto Gentili, *Le Storie di Carpaccio: Venezia, I Turchi, gli Ebrei*, Marsilio 1996.

Halil Inalcik, «An Outline of Ottoman-Venetian Relation» στο *Venezia Centro di Mediazione tra Oriente e Occidente(secoli XV-XVI) Aspetti e Problemi*, a cura di Hans-Georg Beck, Manoussos Manoussacas, Agostino Pertusi, Leo S. Olschki Editore, Firenze 1977.

D. Jacoby, «New Evidence on the Greek Peasantry» στο *Porphyrogenita, Essays on the History and Literature on Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*, edited by Char.Dendrinis, Jon.Harris, Eitene Harvalia-Crook, Judith Herrin, Cromwell Press, London 2003.

McKay, The manuscript, <http://angiello.net/ANG-sources.pdf>. Contemporary Sources Maps and Views, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://angiello.net>

N.Di Lenna, «Ricerche intorno alla Storico G. Maria Angiolello (degli Anzolelli) Patrizio Vicentino (1451-1525) στο *Archivio Veneto-Tridentino*, a spese della R.Deputazione, Venezia 1924.

D.Malipiero, «*Annali Veneti dall' anno 1457 al 1500*», *Archivio Storico Italiano*, v.VII, parte I, Firenze 1843.

M.E. Mallet and J.R. Hale, *The Military Organization of a Renaissance State: Venice 1400 to 1617*, Cambridge University Press, New York 1984.

Margaret Meserve, «News from Negroponte: Politics, Popular Opinion, and Information Exchange in the First Decade of the Italian Press», *Renaissance Quarterly*, 59.2, 2006.

A. Neri, «Un Episodio della Guerra di Negroponte», *Giornale Linguistico di Archeologia, Storia e Letteratura*, 11, 1889.

John Julius Norwich, *A History of Venice*, Penguin Books Ltd, London 2012.

Giacomo Rizzardo, *La Presa di Negroponte fatta dai Turchi ai Veneziani nel 1457* (ed ora per la prima volta pubblicata con documenti ed annotazioni), edita dal chiarissimo Cicogna, Venezia 1844, στο <https://archive.org>.

S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, Pietro Naratovich tipografo editore, v. IV, Venezia 1855.

Marco Antonio Sabellico, *Dell' Historia Venetiana*, Deca III, Libri VIII.

Kenneth M.Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, The American Philosophical Society, τ.3 Philadelphia 1976.

Galeazzo Maria Sforza e la Caduta di Negroponte in *Archivio Storico Lombardo* 1884, I, 96.

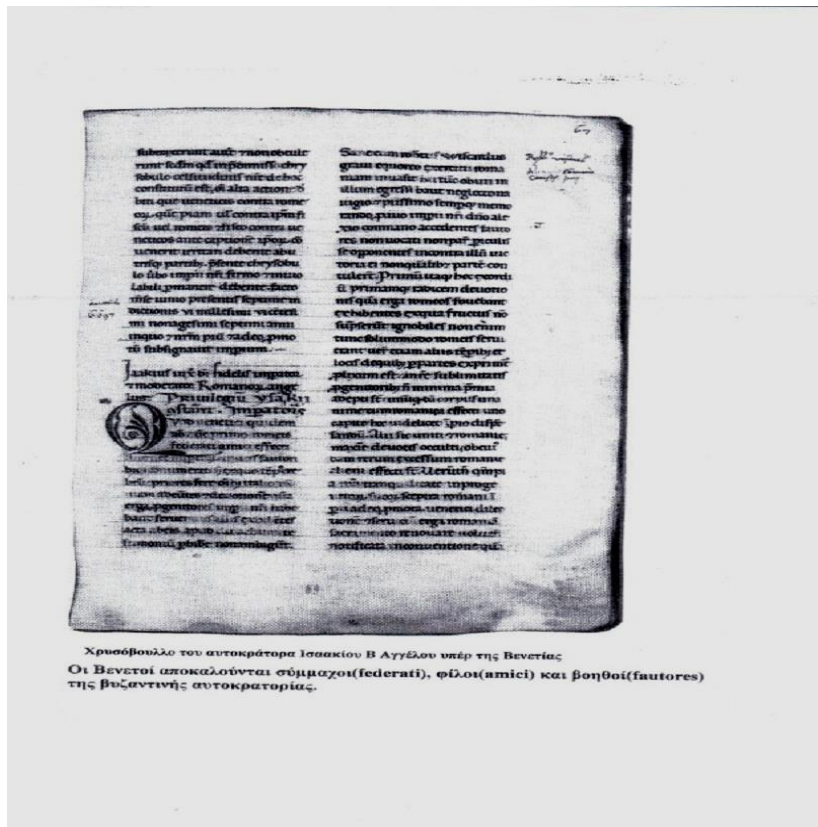
Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs: the life and times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic(1453-1474)*, Brill NV, Leiden 2001.

Alberto Tenenti, «Venezia e la Pirateria nel Levante» στο *Venezia e il Levante fino al Secolo XV*, a cura di Agostino Pertusi, Leo S. Olschki Editore, vol.I, Firenze 1973.

M.Zorzi, «Le truppe Veneziane a Negroponte» στο *Βενετία-Εύβοια: Από τον Έγριπο στο Νεγροπόντε*. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Χαλκίδα 12-14 Νοεμβρίου 2004, Βενετία-Αθήνα 2006.

EIKONEΣ

~ ~ ~ ~ ~

Χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Ισαακίου Β' Αγγέλου υπέρ της Βενετίας
 Οι Βενετοί αποκαλούνται σύμμαχοι(federati), φίλοι(amici) και βοηθοί(fautores)
 της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Χάρτης της Πελοποννήσου κατά τον Α' Βενετο-οθωμανικό πόλεμο.
(Α. Βικελίδου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*,
τ. Γ', Αθήνα, εκδ. Ηρόδοτος, 2002)

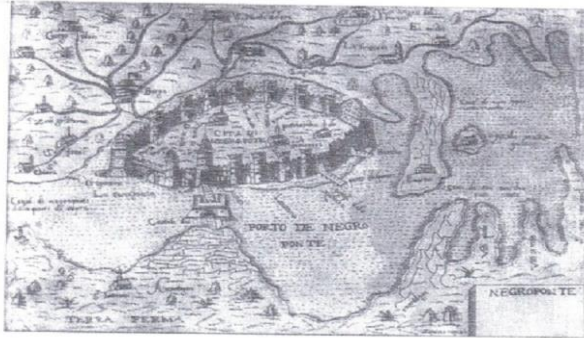
Ο δόγης Giovanni Mocenigo. Gentile Bellini. 1480.
Museo Correr, Βενετία

Πορτρέτο του Μιχαήλ Β'. Μοσαίο Τοπ Καρί, Κωνσταντινούπολη

Γενίτσαροι του οθωμανικού στρατού.
Βιέννη, Εθνική Πινακοθήκη

Χαλχίδα (Νεγκροπόντε). D. Bertelli, 1574. Biblioteca Nazionale
Marciana, Rati V, 422

Εικ. 1. Φρούριο Γέφυρας Επείρου. Άποψη από τα δυτικά.
Σχέδιο του J. Scherer (1844), (Αρχαίο Μουσείο Μπενάκη).

Εικ. 2. Φρούριο Γέφυρας Επείρου. Άποψη από τα βορειοανατολικά.
Σχέδιο του J. Scherer (1844), (Αρχαίο Μουσείο Μπενάκη).

Εικ. 3. Φρούριο Γέφυρας Επείρου και βόρεια τείχος. Άποψη από τα βόρεια.
Σχέδιο του J. Scherer (1844), (Αρχαίο Μουσείο Μπενάκη).

Χάρτης κινήσεως της Τουρκικής αραμάδας κατά της άφιξής του στο Νεγροτόνις.

Χάρτης των πρώτων αιφμαχιών, πριν από τις μεγάλες εφόδους του Σουλτάνου.

Ο Προμαχώνας του Βούρκου (Rivellino del Burchio) σε φωτογραφία των αρχών του 20^{ου} αιώνα και η νάτις απόληξη της τάφρου (σημερινή ΝΑ πλευρά της Σχολής Πεζικού). Το μπλόκαμα που έκανε ο Μωάμεθ Β' για να εισβάλλει στην πόλη στις 12/7/1470 (πάνω δεξιά και κέντρο) είχε διασωθεί μέχρι και τότε.

Ο Μωάμεθ Β' επιθεωρεί το στράτευμα και το πυροβολικό του, δίνοντας τις τελευταίες οδηγίες πριν τη μάχη.

19/6/1470: Χάρτης διάταξης των στρατοπέδων και του πυροβολικού του Μωάμεθ Β'.